

„Droschak“
ORGAN
de la Fédération
Rédact. Arménienne.

ԴՐՕՇԿ

Adresse:
REDACTION DU JOURNAL,
„Droschak“
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԼԿԱՆ ԳՆԱՆԱԳՅՈՒԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՄԻ ՄԵԾ ԸՆԹԺՄԱՆ ԱՍԻԵՐՆԵՐԸ

(ՌՈՒՍ ՅԵՂԱՓՈՒԼԿԱՆ ՎԻՃԻՄԱՆ ԱՌԻՒԹՎ.)

(Լեւոյ)

III

Պայենհագրում, ռուսական կուսակցութիւնների յառուակ խորհրդատուի մէջ, դրաշնակցութեան ներկայացուցիչները բնորոշեցին մի քանիք այդ դասերի ներքեց, մասնացոյց կրան մի երկու խոշոր դրամներին՝ վրայ որոնք ի շարք այլ գործունեի, պատճառ են եղել համառուսական յեղափոխութեան ֆրակտի:

Մենք նրանց վրայ բուսականապի ծանրացմը բարձր դրաշնակի անցեալ յոչաւանների մէջ—հարկ է սահան, վերադառնալ և աւելի երկար կանգ առնել մասից անցանք այդ անջատեալ վերաբերման վրայ, որ պիտի այլ մեզ և ցուցումները ու հրահանգները ապագայ վերաբերմամբ:

Կուսակցութիւններէ հակամարտութիւն և ռազմական ուժի թուլութիւն գրեթէ կտարեալ բացակայութիւն — ահա երկուք խոշորագոյն դասերից, պատճառները:

Երկու պատճառներ, որ շարժանք մըներե և ուղղակի և որ այսօր գրադեցնում են բոլոր զգաստ, ու որդմիտ ասորիքին՝ ոչ միայն Ռուսաստանում, այլև գրուսի, արասասմանում:

Եւ արասասմանը գրգռած ռուսական հասարակութեան այդ որդալի վիճակից, նրանց դիմադրական ուժերի նայրոյից սեղաութեան հանգամանքից, արասասմանը յանձին իր անհնազգայուն և անհնազարծօն ասորի, ֆրանսիական Սօցիալիստ կուսակցութեան՝ եկու առաջադրեց Պայենհագրի Միջազգային Սեանսին իր բանակը՝ սօցիալիստական կուսակցութիւնների միութեան առթիւ:

Բանաձևն անցու միաձայն ոչ մի բողոք և ոչ մի ասարկութիւն Ինչ որուս, սակայն Ինչ հետևանք, անգրաբարձում կարող է ռուսաց ինտերնացիոնալի վերջ ռուսական հասարակների մասիդութեան, արաւազութեան վրայ: Ռուս մարքսիստները ընդունում են այդ վիճակը, իբրև սոսի պլանտանական մի բաղձմը:

ընդունում են ոչ թէ իրենց կողմից, ևս ջանալով համար գեթ համերշէ միջակոպուսիտ, գործակցութիւնը իրականացնելու, այլ լրիկ միայն ինտերնացիոնալի հաճելի լինելու նպատակով: Եւ ահա արդէն դիմադրիչներին պարագլուս Զեորգի զլեխանով, հաղի հաղ թագի տաւ ից սարբրից Կոպենհագրի փոշին, աղբաբարում է ժընկեման իր ղեկուս, ցում-դասաթութեան մէջ—գրգռել, յաւանտու, պարտական անոնով, որ յաղուկ է, այդ մարդուն—թէ ռուսական սօցիալ-դեմոկրատիան ոչ մի անշուքութիւն ընէր սուր-ական ու այլ կուսակցութիւնների հետ և թէ, ամբողջ Ռուսաստանում պիտի սիրէ մէկ միայնակ սօցիալիստական հասարակ—Սօցիալ-դեմոկրատիան:

Հակառակդրութեան, կուսակցական անհայտութեան անդը չի նաւաղում, պարտութիւնների հետ, չի նաւաղում և մարդկանց, խճուսների յաւանտութիւնը: Պրոշտարիստը—էլի նոյն հոգը, անպարտելի բանակն և այդ գործունեի բերելի համար և սօցիալ-դեմոկրատիան, չը նայիտն ընդերն աղակալի սեղանցումներին, լրսանների պրոփոկտորիքի բնապառ շաւ, հասարակութիւններին, չը նայիտն աղանդական, հասարակ ծային կոնիւնքին և ընդհանուր, յուսահասցեցոյց կողմալուծեց, և սօցիալ-դեմոկրատիան՝ էլի նոյն սխտանն է, որ շուտով շատ շուտով, գալ՝ տարի պիտի աստղաքէ ԿՏԳԵԿԵՐԵՐ-բունապեանութիւնը:

Կարգացէր այդ կուսակցութեան համանշատը: Զեկուցումը, ներկայացուած Պայենհագրի Համագլուխարին— և զուգ կը գործէր անն բարյափոխում այգպիտ խրոխու, յաղթական աշխարհաստան ծածուցումները:

Գա մի ուղադրու ահ հաղապարտ փնննագիր Պորի հարկ է սգապարծելը Վաղուչի նոյնիսկ՝ Հուսանգարնի Համագլուխարին, ռուսական սօցիալ-դեմոկրատիան՝ այդ պիտի սպագրան և ընդարձակ հաղի՝ չէր անլ սօցիալիստական ինտերնացիոնալին իր գործունեութեան մասին Սլոժմ ահա երկարակ լրուսիցիոնացիոնացի է անում արամաղեան բերանը ու յաղթական հանդիսարութեանը պատում է իր սեղապարծութիւնները:

Գա մի շնամարտ հայելի է, այդ Rapportը: Սլոյանից ցորում է՝ Ռուսաստանի աննանն կուսակցութեան հարապատ պիտիքը, ցորում է և նրան ամբողջ սակախը մտիկ ալեճուսի ու՝ արհաւիրալ անցեալի մէջ:

Այդպէս օրինակ, գրեթէ իւրաքանչիւր երեսի վրայ կը կարգաբ օտջիւղ-գեմակրտախի Հանգիստոր Հասուստիացուձեերը, թէ ինչպէս Յեղափոխութեան այլեւիլ վարկեաններում, սկզբից մինչև վերջ ուսւ մարքսիստները ծրագրել են ղինւած ապստամբութիւն՝ և բարոզել յորդորել են պրոլետարիատին՝ կիրառել այն, ընդգիմազրել ախններին և պառաւ զէն ու զինամարտ Դժաստան երև:

Այս մի գլաւաւի յայնտութիւն Աւելի ևս գլաւաւալի է ապստամբութեան գաղափարի ս.գ.ական կիրառումը և այն եզակի յաճապարանքը՝ որ նրանք գործ են գնում մասաները ղինելու և մանւանդ նրանց զէնքի վարտեցնելու Համար:

Ձեման ու ղինավարտութեան պահանջը ծագում է յյեղափոխական՝ օտջիւղ-գեմակրտաների մէջ.. վերջին վարտեանին, երբ երկու թշնամի բանակները — բանապետութիւնն ու ժողովուրդը — կանգնել էին դէմ առ դէմ, երբ փոթորիկը բանել էր լայնաստարած կայսրութիւնը, երբ, մի խօսքով, Հասել էր վճական ժամը, որից կտեսան էր արդղ երկրի ճակատագիրը:

Պարզը այդ շրջանը — ստամ է ս.գ.ական Ձեկուցագիրը 1905 թւականի մասին — բնւան, մոխգին շարժման գրոշմ էր կրում... Ապանւանների ու վիրաւորների թիւը Հասնում էր Հագարներին Միւս մարտանակ աճւած է զէնքի պահանջը և զինամարտութեան մէջ ընտելւանւում ցանկութեանը, զէթ առնւապահիկ մտախնների Համար (*Le desir de se familiariser avec le maniement d'armes, au moins pour les militants d'avant-garde*):

Ղերթն թրազը — որ գուցէ տկամայ կը օխալմար գուրս ե ֆրոշ ղեկուցագրող կուսակցութեան գրչի սակից — միանշարտիս բնորոշ է այդ կուսակցութեան բակտիկի Համար:

Այս մի ակտ, միլիտանտ, Կլեղափոխական՝ պրոլետարական Աջիւղ-գեմակրտախի ուժը, որ յաւակնում է մեն-մեանկ վարել Հոկայական վերիկայրումի գործը, որ պարտաբարում է շափելու վի ահարկու բանապետութեան Հետ, շափելու ղինւած աւ Համապարտե ճակտամարտներում — և որ սակայն, նոյնիսկ թ գեմսի էր առաջապահիկ մարտիկն երթ գեա չը գրտե ճակտարտելու, ամենաստարական սրեւտարը, ղեա չը գրտե ղէնք գործանելու եղանակը..

Պոց-գեմակրտախի երրորդ կոնգրեսը — սուան է նոյն Ձեկուցագրի մի այլ տեղում — օրոշում է, որ վարտեկանի (1905 թ.) առաջագոյն պարականութիւնն է կազմակերպել պրոլետարիատը անմիջական կուի Հասմար, բանակալ ակտիսի ղեմ, ղինւած ապստամբութեամբ. Ա.ստի և կոնգրեսը յանձնարարում է կուս

ակցութեան բուր ճիւղերին... բացարեւ պրոլետարիատին ղինւած ու մօտաւորու ապստամբութեան բաղադրական կարեւորութիւնն ու գործնական արժեքը... Կոնգրեսը յանձնարարում է այդ նպատակով ձեռք առնել ամենակորովի միջոցներ՝ ղինելու պրոլետարիատը, մշակելու ղինւած ապստամբութեան նպատագիտ, ըստանգնելով գրտ Համար ղեւասակցական ապամիկների յասակի խմբերը:

Կոնգրեսը որոշում է, յայտարարում է, յանձնարարում է...

Չափազանց ուշ էր յանձնարարում նա... Չափազանց տարտամ էին ղինելու, ղինավարտութեան ընտելւանլու և մարտական խմբեր, կորիզներ պատաստելու, կազմակերպելու այդ խելացի Հրահանգները: 30 տարի բնել էր մարքսիստական օտջիւղ-գեմակրտախան: 30 տարի Հարունակ՝ օրորւել էր ղիրին, յասերբային՝, ղճակտագրական՝ յեղափոխութեան աճնորդներով — և այժմ միայն, վերջին վարկեաններն, սնցբերի գտու, վճական շրջանում՝ նա գալիս էր ղէնքի վարտեցնելու իր յառաջապահիկ մարտիկներին:

Դժան, ուշագրաւ, թեկուզ և սկամայ, խոստովանութիւն:

Ինչ Հոգն էր ուսական մարքսիստներ՝ ղբաղել այնպիսի անիծեալ խնդիրներով ինչպէս ղէնքի փոխադրութիւն, ղինում, ղինավարտութիւն, մարտական կորիզների կազմակերպում են... Չէ՛ որ յեղափոխութիւնը ինքնին պիտի գար, ղճակտագրական անհրատեչութեամբ, կապիտալիզմի ներքին խաղերով, Հեգելեան արխոգիայով, Հակասութիւնների բաղխուձեերով... Բուսական էր միայն բարոզել, անվերջ Տոլոլել Մարքսի ու Կուսցիկ Փորմուշները, բուսական էր կրկնել շարունակ իրենց վարպետ-ոլեխանովի արձակած Հոշակուոր Հրահանգը (Պարտիսան Հանգեսի մէջ):

1. Կազմակերպել:
2. Հարունակել բաղադրական ագիտացիան աշխատանք մաստայի մէջ:
3. Ցալ այդ ագիտացիային աւելի լայն շափեր:
4. Ցալ այդ ագիտացիային էլ աւելի լայն շափեր:
5. Նոյնը — աւելի մեծ շափով:
6. Նոյնը — էլ աւելի մեծ շափով:
7. Նոյնը — ամենամեծ շափով:
8. Իսկ յետոյ... բայց այդ մասին ղեա կը ղրոցները, ղեա ժամանակ կայ՝...

Նոյն տեսարանը — մեզ մօտ, Կովկասում ղԵղափոխական՝ և ուղղափոխ օտջիւղ-գեմակրտախան ամեն տեղ Հուստարտիմ է ինքն իրենը Կոնարասարը՝ Հակագրուսութիւնը ցուում է ևս այդպիսի, Փրագ ղեւոլտիստի և իր ականութեան միջև Գրաղբօրցիտան գտնա

Հաշւ, կտառդի, որոտաշունչ, իսկ բուն առգժական պարունակութիւնը—որաւրի Յեղափոխական—խորքով, իսկ գործով—կրաւորական, և զարթնալ ինքը, ս.գ.ական *Rapport* և է, որ գալիս է ակամայօրէն մի յայտնի չափով խոտովանելու այդ իրողութիւնը: Մենք, ի հարկէ, պէտք չունենք այդ պակաս Զեկուցումին՝ ճաւնաւելու և գնահատելու համար կովկասեան, վրացական սօցիալ-գեոմօլիտիստային: Մերան շատ և թափուկ այդ առթիւ մեր կովկասեան, դաշնակցական պաշտամուլի էջերուս Բայց արժէ, այնուամենայնիւ, առջ բերել Զեկուցումի գէթ այս երկու տողերը.

«Գուերիայում ու խեղճութիայում ժողովուրդը կազմակերպել էր նոր յեղափոխական կառավարութիւն, Սօցիալ-դեմօկրատիայի ղեկավարութեամբ: Այդ վերջինը կացութեան աէր. մնաց մինչև Ալիխանովի զօրբերի ժամանակը»:

Յուսելի է, որ Զեկուցումը չի ստուգւի թէ ինչ եղաւ յեղափոխական սօցիալ-դեմօկրատիան Ալիխանովի գալուց յետի, ի՞նչ գիտագրութիւն ցնչոյ աւելց զանգամներին, գաւակարգային գիտակցութեամբ ժշկական յասուսաների՞ հրամանատար-կուսակցութիւնը, որ գիտէ ճառել շարունակ զինւած ճակատամարտերի ու աղբւսամբութիւնների յասին: Զենքի ու գիտագրութեան հեռան աւգամ չէղաւ, ուղեւ-գեոմօլիտիստի պարզօպէս խաւարեց, չզգիտացաւ: Եւ բարգաւաճում է միայն յիստորիա՞ միջավայրում, ուր չէ կայ զինւած հակառակորդ և ուր անորդը հնչում են բուն պրօլետարական յեղափոխութեան շնորհալի յօգուճարները՞: Այդ, ի հարկէ, չէր արգելում կովկասեան քաղաքային ու զգափառներին խօսել կու տեսակ արգահատանքով ուրիշ, սւմարքուխա կուսակցութիւններին ժամին, և հակայեղափոխական առումով միտակց յիշանակցութիւնը՞: Կ որ մի բիւ աւելի ձեռնհասութեամբ էր ոչնչացնում Ալիխանովներին և որ գիտեր նաև զենքով գիտագրել հակա յեղափոխական ուրաքաններին *):

*) Ուստ սօցիալ-գեոմօլիտիստական *Rapport*-ի հետ միտամտակալ լայի տեսակ նոր յարտաստմանեան ս.գ.ական մտածելի տարիք ստանալի մի պարտաւորութիւն շարժումը և Սօցիալ-գեոմօլիտիստիան կովկասում՝ խորագրով: Ուշադրաւ խառնակութիւններ և զարմախի կուբօցներ կան և այդանպէս ի՞նչ տակ կուզէ, բայ նախնական կուսակցական սովորութեան, ամենայնիմ գէպքերն աւգամ փառաբանում են, իբրև պատմական ճշմարտութիւններ, մանրամասնօրէն ցուցաբերում են անպակաս ժամանակի հրատարակած ս.գ.ական բոլոր պատմա ու թուղակները, ցուցաբերում են որպէս մի կողմիան ճակատամարտերն ու զգափառ սօցիալ-գեոմօլիտիստային խեղճ յիշանակցութիւնը: Մէկն էլ ցուցաբեր շարժում մանրամասնօրէն ըստ իսկական ճակատամարտերի, որոնք իրենց քանակով թէրևս պակաս չէր լինէին սօցիալ-գեոմօլիտիստական թուղակներէն: Ա բայց արժէ նաև որ մեր ուղղափառ հայրենակիցները զեռ չեն հաւատում այդ կազմակերպութեանը և իրենց աւստիական արարութիւնից զխառնում են շորջկուլու նրան՝ յեղափոխականութեան՝ վիպագիր: Անպարտ է այդ տեսակետից և պարկուղի, վերոյիշեալ գրւածքի հեղինակը: Թ. Գ. Թ. Ի. Հ. Ե.

Յակոբը նայն է—նէվայի սփերից մինչև Բիծ ու Բուս.—խոհեմ, զգուշաւոր համակերպութիւն՝ զինւած ստիկների դիմաց, կատարել սանդղակականութիւն զինւած յարմարութեան և զիստագրութեան համար:..

Բայց.. ի՞թէ բանապետութեան դէմ սօցիալ զեմօկրատիան անաղողակ եղաւ, գուցէ նա աւելի բարեաւոր էր հակաիդէոլոգիական սև հարիւրական խոժաններին հանդէպ:.. Ձէ՛, նա մտնէ աեզ ի սփիւսս մարդը կայսրութեան, ունէջ իր ժշկական ու մարզած, գասակարգային ոգով ստորածած մասաները, որոնք կ'աղղղէին—եթէ կամենային ու կարենային—զէթ մասամբ յետ մղել դեռ Ռուսաստանը՞, հակաիդէոլոգիական խաժամուժի գրոհները:.. Դիմենք գարթնալ ս.գ.ական Զեկուցումին:

Բ ո ս ը մի գերազայն արգահատանք ունի:.. զեպի զենքի ու մարտի հերոսը:

Ի՞նչ տակ կուզէ, այդ գրւածքի մէջ ևս կատարել ամբաստանութիւնների տարակց և քուբօլականի, «կղերմացիքնալիտական», «հաշնակցութիւնը», ուստ ու կովկասեան սօցիալ-գեոմօլիտիստային Սօցիալ-դեմօկրատիստական ուղղում ու անխնամ է, որ «հաշնակցութեան» սիրական ազգայնութեան պատճառով սօցիալ-գեմ կրտատի չէ կարողացաւ հող գտնել անդրկովկասեան հայ պրօլետարիատի ու գիւղատնտեսութեան մէջ: Ծառու՞մ գրում է այն ժամին, որ հայ այնուամայրը սօցիալ-գեոմօլիտիստ: բարդիչի պահանջում էր նախ և առաջ՝ դիրք քանել զեպի թէրքաշայիական արմատ ինչպէր, որով հայ մարքսիստը չէր հետաքրքրուած, իբր ինչ պ. Յիթօտից յարտարարութեամբ:..

Հայ ու վրայի ս.գ.ներ տեղիք ունին, ի հարկէ, ողբալու իրենց անորդութիւնները հայ աշխատարկ գոտակարգի մէջ, նոյնքան, որքան, մերք ինքներս տեղիք ունինք ուրախաւու այդ հանգամանքով: Ի՞նչ կը լինէր, իբրտակ եթէ կապիտէն ընդօրինակած առասպալի մարքսիզմ էր քարտմարտ հաւասարակցով ու սովորակով հող քանէր մեր հայիական միջավայրում, բերելով իր հետ ուսուցում և ս.գ.ական թէ ան թէ ս.գ.ական հայ քաղաքաներին ու երիտասարդութեանը՝ ըս պիտի տափակացներ վերջիններին առանց այն էլ ոչ շատ անժեղ աւստիական գիտակցութիւնը, ինչպէս որ տափակացել էր Պետաստանում և թաթարական ու այլ շէքոյայտերը գուրգումների զէմ պիտի պայքարէր ինչպէս 1905—1906-ի պատմական օրերում թուրքականութեան կողմէր, ինչպէս ի թիւսին ու ճառարին անբարեմտեաներով:..

Այդ յարգական ապեպները շատ ըստ, ի հարկէ, գիտական իրենց ներքին ուստիական պարունակութեանը, լաւ գիտեն և իրենց հակաուստից կուսակցութեան ինչ լինելը: Ապիայի պէտք է միտալու լինել գործերու համար, թէ նրանք երբեքից պիտի ձեռք բերեն ընդունակութիւն՝ շատ թէ բիւ օրեկանիվ ու շիտակ ձեւով գնահատելու հասարակական և յեղափոխական արժեքները: Ինքրիայի՝ բեռնով շարունակելու է ս.գ.ական յիշանակցական շարքաութեան մէջ—հին, աւանգաւոր, ճանձնաղափա քեզնեօրութիւնը, շարունակելու է և ամբաստանութիւնների արարիչ յիշանակցութեան՝ զէմ: Բայց այդպէս աւելի ըստ երբեքից գիտեն և մե՞ պար ու անխաւով գիտել ցասում և քրժժի այդ պատմութիւնները: իսկ ս.գ.ների մեր հասցէին ուղղած հին, ժամօժ մակիրները՝ ըստօրոտանալիտայիստ, «հակաիդէոլոգիական», բնակիչներ՝ էն՞ որ երբեքն ընդերերի մէջ աջհամարհանք էին յարուցանում, այդք բնաւ չեն էլ ապգում:.. մի կազմակերպութեան վրայ, որ իր երկու մեծագոյն հաստատարից օտան է արդեն Ինքնաշարժային մէջ և սրի ներկայանալուցէնը նստան է նոյնիսկ Միջնադարին Սօցիալական Բիւրջում: Բէ ցասում, ոչ աջհամարհանք—այլ միայն ծիծաղ:

Ա.—Գ. Երբորդ կոնգրեսը որոշում էր ի միջի այլոց, «կազմակերպել զինված դիմադրութիւն սեւ-հարկւ-րակեան խմբերի և կառավարութեան ղեկավարութեամբ շարժւող բոլոր յետադիմական սարքերի դէմ»:

Սքանչելի՛, ոսկէ բեզովիստներ... Իրագործու՛մը...

Առաջին Դուժման ցրելուց յետոյ, ինչպէս յայտնի է, պայթեցին պօգրօմ ներքը, «կազմակերպւած մասսաների»՝ աչքերի առջև հրէաններն ու յեղափոխականները անխնայ ջարդուում էին, արիւնը հոսում էր վառկներով մեծ բաղանջներէ և հեռաւոր գաւառներէ մէջ... Սոցիալ-դեմոկրատիան, ի հարկէ, անգործ չէր: Պէտք էր յարգել սեփական կոնգրեսի որոշումը: Ի՛նչ արեց: Ձեկուցագիրն ստում է.

«Ֆրակցիան (Պետական Դուժմայի ս.-գ. հաստածը) ոչ մի առիթ չը խնայեց՝ իր կողմը հրատարակելու Երբ կառավարութիւնը կազմակերպեց պօգրօմներ, ս.-գ.ական Ֆրակցիան, հակառակ կողմաների, առաջարկեց իր օրակարգը և պահանջեց, որ ամբողջ բարձր ազմիրներստեան, վարչութիւնը դատի կուտի և որ դատողը լինի ժողովուրդի»:

Բառեր, բառեր և բառեր...

«Ֆրակցիան ոչ մի ջնջ չը խնայեց իր կողմը հրատարակելու... Ի՛նչ կարող է լինել աւելի զուեշտաւան, ընթերցող, բան այդ ֆրակցը, որ պերճախօս ազգարարն է մի կուսակցութեան յեղափոխական անակութեան: Բայց արեան բաղանջներէրի հանդէպ յղուեշտաւանը՝ դառնում է արգէն... ոչ բերգական»:

Այդպէս է «գործել» սօցիալ-դեմոկրատիան ամենածանր, ամենաաղետալի վարկեաններու: Այդպէս է եղել նա և մեր կովկասեան հօրիզոններէ մէջ: Այնպեղ ևս, հակայեղափոխական աւերիչ պօգրօմների հանդէպ, թուրքական ու Ալիխանովեան բնաբնող արշաւանքի դիմաց, սօցիալ-դեմոկրատիայի դառնակները՝ «են ինասյ ռը մի առիթ» իրենց կողերն ու թուռցիկները հրատարակեցին... մանաւանդ, երբ պէտք է եղել «Դաշնակցութեան» գործը անդամութեանը...

Հետեւեալ երեսին Զեկուցագիրը ստում է. «Իրելլուսակի պօգրօմի միջոցին սօցիալ-դեմոկրատական Ֆրակցիան առաջարկեց օրակարգ, յայտարարելով, որ դիմակ միջոցը ապահովելու բաղանջներէ կեանքն ու գոյքը, ժողովրդի ղինաւորումն է՝: Նա առաջարկում էր նոյնպէս հրաւիրել ժողովրդին իր ձեռքն առնելու իր պաշտպանութիւնն ու ապահովութիւնը...

«Իայց այդ յեղափոխական (sic!) պատասխանը Բելլուսակի պօգրօմների հանդէպ—չարունակում է Զեկուցագիրը — հանդիպեց «կողեաների» մեծամասնութեան կորսի դիմադրութեան, որը գերադասում էր թաղել հարցը անվերջ ճառերի մէջ»:

Ուսուս.-գ.-ները իրենք, ի հարկէ, չէին թաղում

հարցը անվերջ ճառերի մէջ, իրենք աւելի են բուն յեղափոխական պատասխանը՝ Բելլուսակի պօգրօմը ղինելու ներքին... Մեղաւորը իրենք չեն, որ այդ յեղափոխական պատասխանը գործով բնու չարատարուեց, որ նա վերածուեց մի գառարկ, ողորմելի և յանցաւոր ճոռաւարանութեան... Մեղաւորը այդ անգամ բուրժուա «կողեաներն» էին, որ արգելք եղան ուսուս. մարքսիստների ազմական, ժողովրդապաշտպան գրոհին...

Արեւապէս, ահա ամենաաղբերական վայրկեանը... Առաջին Դուժմայի ցրումը բունպետութեան սկիներով դաշն է արգէն ազգարարներն ու Ռուսական Յեղափոխութեան Ֆրակցիան Դուժման իր կողմեստին մեծամասնութեամբ և իր նախագահ Մուրօյեցիի առաջնորդութեամբ փոխադրում է իր նիստերը՝ Ֆիլիպոպոլիսի Ալիօրդ բաղանջը և այնպեղից արձակում է Ռուսաստանի ժողովուրդներին իր պատմական կողը: Ի՛նչ է անում յեղափոխական սօցիալ-դեմոկրատիան, «կազմակերպւած մասսաների միակ գերագոյն և ազմական հրամանատարը»... Եթէ դուք մոռացել էք, ընթերցող, սօցիալ-դեմոկրատիայի մեծ գործերը այդ յիշատակելի վայրկեանում—ինքը Բ.-գ.ական Զեկուցագիրը սիրով կը յիշեցնէ ձեզ *):

«Ի Դուժմայի մեծամասնութիւնը այսպեղ ևս ցոյց աւելց իր շնչին ընդունակութիւնն ու կամքը՝ լրջօրէն պաշարելու... Նա իր ուղղամտութեան, լոյեալիզմի, մասհոգութիւնն ունէր և Պետերբուրգից հեռանալով, հըռուակում էր լոկ յիւրաւորական դիմադրութիւն»...

Սօցիալ-դեմոկրատիան իրեն, ի հարկէ, գեմ էր կրուարական դիմադրութեան և ահա թէ ինչ անանարկեց իր կողմին:

«Այսպէս անանաւած յԱլիօրդեան կողը՝ հարկու չէր կարող գոհացում առլ սօցիալ-դեմոկրատական Ֆրակցիային Ալիօրդին, ստորագրելով հանդերձ այդ կողը, շտպեց լրայնել այն և հրատարակեց յաշխատարական խմբի՝ հետ երկու կող մէկը ուղղւած զօրքին ու նաւատարմին, միւսը՝ յոլորդ զիւղացիներին»:

Առէր, կողեր... Ընդհանուր գործաւորի կող ևս եղաւ... Բայց «կազմակերպւած մասսաները» այլևս արամադիւ չէին հետեւելու նոյնիսկ գործադուլի հրաւերներին, ուր մնաց՝ դիմելու ապստամբութեան ու դիւնած ճակատամարտներին...

* * *

Ռազմական խղճալի ուժ—բայց սիրամեան յուսակներովներու Բուն, մարտական կազմակերպութեան կարիկատուր, ժողանկար...

Այդպէս է ներկայանում Սօցիալ-դեմոկրատիան ամենաօրկեալի դիտողի աչքին: Եւ այդպիսի ուժով էր նա ամեն օր ընդհանուր ապստամբութեան ծրագիրները

*) Ձեկուցագիւ, էջ 92: A.R.A.R. ©

կազմում, այդպիսի ուժով էր նա ձգտում հաստատել
 Հ ա մ առ ու ռ ո ս կ ա ն Ռ ա մ կ ա մ բ ա ռ կ ա ն Հ ա ն -
 ռ ա պ ե տ ու թ ի լ ը *), հ Ր ա տ ա բ ա կ ե լ պ Ր ու -
 լ է տ ա բ ի ա տ ի գ ի թ ա տ ա օ Ր ու թ ի լ ը **)

Այդպիսի խնդրի ուղղակիան պաշարով նա ոչ միայն
 խղիղակեց մենմենակ, առանց ուրիշ հասւածներէ ա-
 ջակցութեան, սակայն բռնապետութիւնը, այլ և շարժ-
 ման կենսանապարհին անհաշա կու յայտարարեց
 բարձրաւարկան-սահմանադրական տարբերին, որոնց
 ի վերջոյ մղեց դէպի բեկեցիկա՛ի՛ միջնաբերդի Զեկու-
 ցադիրը չի թաղցնում այդ, ընդհակառակը, մի առանձին
 հպարտութեամբ ծանուցանում է Եւրոպայի սո-
 ցիալիստներին։ Այ՛ մի ջանք չի ինչպե՛ս այդ փաստա-
 գրի հեղինակներէ կողմից, որպէսզի ուս սօցիալ-դե-
 մոկրատիայի, յհեղեմնեան՝՝ ներկայանայ սօցիալիստա-
 կան է մանուկդ դուրսգալու՝՝ Կնտրոնացիոնալին իր
 բովանդակ շուքի, որ իր Զեկուցան, յեղափոխական հայ-
 ըրով... Սօցիալ-դեմոկրատիան կատարելապէս իր կոչման
 բարձրութեան վրայ էր, նա մեն-մենակ կարողացաւ
 պատասխան առ ժամանակի բոլոր ցուտ պահանջնե-
 րին (Նոյնիսկ զինան ապաստարութեան)՝... նա մեն-
 մենակ՝՝ Գուժայում, մեն-մենակ՝՝ Գուժայից զուր, ու
 ուղիքի դաշտում, յպատակեց ասպատակութիւնը՝՝
 շեփարելիս... Միայն թէ... այդ յընդհանուր ասպատակու-
 թիւններն ու յպատակեց զաւտելը՝՝ այն տարբերու-
 թիւնն ու՛նէին սովորական, կըստիկ ասպատակութիւն-
 ներից, որ այնտեղ, Ռուսաստանում, վառօրի բուրձնէրը
 տարաւում էր միմիայն թշնամի բանակից, միջնաբե-
 սեփական, պրօլետարական, ա-գ-ական բանակի մէջ
 յառաջապահիկ ժարակներն ու իսկ՝ զեռ նոր միայն
 պիտի փորձէին ղընտեսնուող զինավարժութեան՝ և
 հրացանի սեղ ունէին միայն իրենց ձեռքերում—՛՛Գ ո Ր -
 ծ ա գ ու լ ի յարգաձողը

Ռուսական յեղափոխութիւնը գտաւ իր զարգացման
 ծայրակէտը և իր հարազատ արտայայտութիւնը —
 Գ ո Ր ծ ա գ ու լ ի մէջ... Այդ հանգամանքի զօրու-
 թեամբ և՛ նա արմատապէս տարբերեց բոլոր միւս
 արևմտեան և արևելեան յեղափոխութիւններէրց, Բայց
 գործադուրը շաղկապ տն ա տ ս ա կ ա ն պ ա յ թ ա բ ի
 զկնք է, ոչ շատ յուսույի բ ա շ թ ա կ ա ն պայթու-
 ների համար Յամենայն զէպո՛ւ ոչ սեւորական։ Ընդհա-
 նուր գործադուրի երկրորդ փորձը — առաջին Գուժայի
 ցրելուց յետոյ—տեսնեց, վիժեց ցաւազիտօրէն... Մաս-
 սանները յոգնեց կէն, իսկ մանր ու միջին բուրձուա-
 զիան, որ այնքան ուժեղ նեցուկ էր եղել առաջին մեծ
 ու յաղթական գործադուրին, այժմ արգէն բաշուժ

էին յեղափոխական հրապարակից... Այն ինչ՝՝ դիւղա-
 ցիներէ վիժիտարի զանգուածը յամուում էր իր պահ-
 պանդական անշարժութեան մէջ։ Սօցիալ-դեմոկրատա-
 կան Զեկուցադիրը մի բանի անգամ դառնութեամբ ու
 ցատուով յիշատակում է դիւղացիների այդ յուսահա-
 տեցուցիչ համակերպումը, որի շնորհիւ և վիժեց և յե-
 ղափոխութիւնը... Բայց նոյն Զեկուցադիրը զլսնում է
 յիշատակելու, թէ որքա՛ն ճիշդ ու եռանդ է թափել
 ղիտուական ամենահզօր յեղափոխական կուսակցու-
 թիւնը՝՝ իր երեսնամեայ գոյութեան ընթացքում՝՝ փո-
 խելու համար դիւղացիական 60-միլիոնաւոր զանգուածի
 այդ զարհուրելի, պահպանողական մտայնութիւնը...
 26-ն արհամարհել սօց-դեմոկրատ ուղղափառները
 դիւղացիական պրօպագանդի ամեն ծրագիր, չէ՛ն սակ
 նրանք շարունակ, թէ պրօլետարիատը միակ, ամենազօր
 յեղափոխական ուժն է, միակ կրողը և՛ սօցիալիզմը և՛
 յեղափոխութեան, իսկ բոլոր մնացածը՝՝ յարժուան,
 յմանր-բուրձուան,՝՝ անհասարակ և անբարձր ուշա-
 դրութեան ու զոհողութեան։ 26-ն յեռ մղել իրենց
 ղօգձային, անհամբերող արանդականութեամբ բոլոր
 ոչ-պրօլետար գաւակարգերն ու կուսակցութիւնները...

Ազանդականութիւն—մանուանդ։ Դ ա է այն տեսուր,
 պտակախէ ոգին, որ սկզբից ի վեր ծւաւել է Ռու-
 սաստանի ազատագրական շարժումը, բաժանելով
 հեռացնելով իրարից միևնոյն նպատակին ձգող պատ-
 կառու յեղափոխական հասւածներ։ Սկզբից ի վեր
 նա ուղղափառ սօց-դեմոկրատիայի անխուսափելի ուղե-
 կիցն էր, որ և՛ անցաւ—ուելի խոսացած—մեր կոչիւ-
 սեան միջավայրը։ Ազանդականութիւնը (sectarisme)
 բղիւժում է մտամբ աշխարհահայեցի նոյն դ օ գ ու
 մ ա յ ի ն էութիւնից, որի մի բանի բարեմասնութիւն-
 ները յիշատակել ենք այս էջերում։ Արևմտեան ժող-
 սիզմի — Գեդերի ու Կուսակցիների — ղօգձայնութիւնը
 նսեմանում է ուսականի առջև։ Վերջինս հասնում է
 այլևնորակ ծայրայնութիւններին Վարդապետութեան
 այլևայլ դրութիւնները ընդունում են բաւառի կեր-
 պով և մարքիվում յայնուում է, ուս ղօգձայնիների
 ըմբռնումով ոչ թէ իբրև մի փ ու լ հ ա ն գ Ր -
 ա ն ճ (étape) սօցիալիստական աշխարհայեցի զար-
 ցացման ճանապարհի վրայ, այլ իբրև գոց, միա՛ն-
 գամ ընդմիջ ձեւակերպւած, վերլուարւած մի սխտեմի
 իբրև հասարակական դիտութեան վերջին ու ամենա-
 հարազատ ճշմարտութիւն...

Բացասական վերաբերումը այդ պատճառով շեշա-
 տում է ոչ միայն դէպի մեր բոլոր կուսակցութիւնները,
 որոնք չեն դառնում արքայիզմ և հեւեւապէս չեն
 կանգնած ղդիտական ու յեղափոխական ուղիղ ճանա-
 պարհի վրայ՝, այլև դէպի այն բոլոր գաւակարգերը,
 որոնք զուրս են պրօլետարիատից։ Ազանդականութիւն

*) Զեկուցադիր, էր. 30:
 **) իր. 27. «Երբոյ կօզդէր որեւց ընդունի պրօ-
 սիտարկան եւ սօց-դեմոկրատիան սակիկ, որ պիտի ձգէր պրօլե-
 տարիայի ղիկաւորութեան»...

ըմբռնու մով ամեն ինչ կենսարժանում էր պրոլետարիատ-
 օֆիլքսի մէջ. նա է ազատագրական շարժման սկիզբն
 ու վերջը, նա է ամբողջ երկրի, տիեզերքի յաղը...
 Մտառացում է, որ ուրիշ գասակարգեր նրանից շատ
 առաջ ծանանցեցել են ըմբոսապայծան ու կռիւ գրոջը,
 մտառցում է, որ մատուրականութիւնը, ուսանողու-
 թիւնը, ամբողջ այսպէս անանւած յարտադասակար-
 գային ինտելիգենցիան, կազմած ժողովրդի, ազնու-
 կանութեան, կղերի ու վաճառականութեան բոլոր աշ-
 նի, գաւախտարական զաւակներէ, կուռի, արիւնտուել է
 ասանեակ տարիներ շարունակ, փոքիլ է բռնաբերում ու
 արտորափայրեում, ձօնել է բռնակալական կախաղան-
 ների վրայ... այն ժամանակ, երբ պրոլետարիատ գասա-
 կազմը գեռ Տամարեա գոյութիւն անգամ չի ունեցել

Ազնուականութիւն — նոյնիսկ ս ե փ ա կ ա ն շ ա ը-
 ք ե ր ու մ Բաւական չէր բունգի դէմ մշած Տալա-
 ծանըրը յՄիացեալ անբաժան Տամարեական Մոցիւր-
 գեմոլորտիան՝ ուրիշ ճնշումներ ևս ունեցաւ իր ներ-
 սում մարտիականները ուղում էին անպատճառ սահղծել
 միապազաղ, յիդէալական՝ կուսակցութիւնը, որի բոլոր
 ուղղաձիներն ունենային ոչ միայն մէկ ընդհանուր նպա-
 տակ ու տակախի, այլ և մէկ տեսական, փիլիսոփայ-
 կան դաւանանք... Մի բան, որ չէր կոչ ոչ մի արեւմտեան
 կուսակցութեան մէջ, չէր կոչ անգամ գերմանական
 մարքսիստ սօցիալ-դեմոկրատիայի շրջանակներում, ուր
 կալլ կուոցիի, իր մարքս-պփիտոյական աստերիալիզ-
 մով՝ գտնուում է միևնոյն բանակի մէջ բողբոջական
 պատար Գ ե ո ը է ի Տեա, որի թեկնածութիւնը դրել
 էր սօցիալ-դեմոկրատիան Ռոյխստագի ընտրութիւնների
 միջոցին, որը սակայն, ոչ միայն Տակաուկորդ է մա-
 սերիալիզմի, այլև... կրօնի սպասաւոր էլ եւ երբ, մի
 քանի տարի սրանից առաջ, այդ պատարը մտաւ գեր-
 մանական սօցիալ-դեմոկրատիայի քրիզը, կուսակցութեան
 տեսական պաշտօնութիւնը, «Die Neue Zeit», ծանու-
 ցեց խմբագրութեան կողմից, թէ կուսակցական ան-
 զամների Տամար բնաւ պարտադիր չէ, օրինակ, յաըն-
 տեսական մասերիալիզմի՝ թէօրիան... Դեռ մի կողմը
 թողնենք ճերմշտայններին ու Ֆոյմարներին, որոնք տե-
 սական աշխարհաճայեացքով անհաշտելի են ուղղա-
 փառների Տեա, մի կողմը թողնենք և Տանգուցեալ
 իգնաս Ս ու ը է ի ն, մի Տգոր ու աշնիւ գեմը, որ երբ
 կար տարիներ, իբրև մէկը Տոչակաւոր յորիւմմի-
 բաւի՝, Բէրէլի ու Ջիգելերի Տեա միայն վարում էր
 կուսակցութիւնը (Partei Vorstand-ի մէջ), և որը սա-
 կայն, կատարել Տակաուկորդ էր մարքսեան յիդիալե-
 տիկական մասերիալիզմի՝ և գեռ պարիզեան Տամաշ-
 խարճային սօցիալիստական կոնգրեսի մէջ 1900-ին,
 իր թունու ու մոլեգնաս անով խարանում էր ժիւլ
 Դեդէի ու այլը մոլեռանդ ազնուականութիւնը՝ ժօրեպի
 ու այլ յճերմանողներին՝ վերաբերմամբ:

ԱնՏնարին է գարնել կուսակցութիւնը միևնոյն
 փիլիսոփայական աշխարհաճայեացքի տէր մարդկանցից,
 կատարեալ անՏեթեթութիւն է՝ պահանջը որ պրո-
 լետարիատի բաղաբոկան շարժումները վարող բոլոր
 անՏանները միևնոյն Տայեացքն ունենան բնութեան ու
 պատմափիլիսոփայութեան բարդ ու այլապես կնճիւնների
 մասին: Մի Մաձնիի, որ միտակ էր, պակաս ուժով
 ու յարողութեամբ էր առաւ յեղափոխական վարիչի
 իր պաշտօնը: Մի Տօրը, որ իդէալիստ է իր փիլիսո-
 փայական աշխարհայեութեամբ, պակաս աշխատող չի
 վարում սօցիալիստական առաջնորդի իր դերը:

Բայց այդ բոլոր իրողութիւնները գոյութիւն չունին
 Ֆրանսիականացած ռուս յուղղափառների՝ Տամար կու-
 սակցութիւնը պէտք է Տօժօժեն լինի, միապազաղ... Եւ
 մանաւանդ Մարքսն ու Էնգելսը պէտք է Տեան ան-
 խախտ, անստան իրենց գիտական-փիլիսոփայական
 պատանդանի վրայ, իրենց բոլոր յայտարարութիւններին,
 դարձանները, բառերը և առտերը մէջ:

Սակայն ինքը, ռուս մարքսիստական աղանգը չէր Տեաց
 յանսասան: Պատահաւոր ծայր աւեց նրա մէջ և Տա
 տարիներից ի վեր մշուում է «մեծամասնականների» ու
 յիդրքոմասնականների՝ մտթալի մենամարտը *), որ
 մերթ ընդ մերթ փոխադրում է նաև միջազգային
 սօցիալիստական արեւազգը, զայրոյթն ու ցասում յարու-
 ցանելով եւրոպայի սօցիալիստների մէջ **): Եւրոպայում
 ևս յուղղափառութիւն՝ առՏասարակ սերահՏար է
 կոիւնների ու բանադրանքների, իսկ ռուսական մարք-
 սիզմը—եւրոպականի ծաղրանկարն է, կարիկատուրը:

Այսօր ևս, Յեղափոխութեան ցուազգին պարտու-
 թիւնից յետոյ, նոյն թափով շարունակում է յրօշնե-
 վիկների՝ ու յմենեվիկների՝ կուիւր... Արտասահմա-
 նեան գրականութիւնը դարձեալ Տեղեղում է պամֆ-
 լետներով, յիլեանաշնիւրի, Էկիների, Բողանաշնիւրի
 պոլեմիկական մարդաբերով, ուր կիրքը սահման չի
 ճանաչում: Եւ իր անման եռանդով ու սիրտակով
 մղում է կուիւր... նոյն դժբախտ զօգմի շուրջը՝ նոյն

*) Այս երկու թեւերից իւրաքանչիւրը ճոյսպէս ենթարկ-
 ւում է յիֆթիքներեցալայի՝ զանազանստիման Մեծա-
 մասնականների մէջ առաջացել է երկու նոր Տոսարը. մէկը
 տարւում է նոր կրօն Տիմեիւր միտակական տեղաբերով
 և դրա մէջ նա նեցում է փարսում պրօլետարական աշխար-
 Տայեացքի Տամար Միւրը, տարաւորսօցիալական՝ Տոսարն է,
 որ յարում է յեղափոխական-սիդիկալիզմի նրկու
 Տոսարներին էլ արդէն ենթարկում են բանագրաբքի
 և նրանց նեկիտարցիւնները գուր են վատում կուսակցու-
 թիւնից: Միւս կողմից, փարսմասնականները ևս բնաւ չեն
 կազմում մի Տուրա բանակ. երևան են էեկը նրանց բարեա-
 րում այսպէս կուչած յիվիկաւտօրները՝ որոնք պահան-
 ժում են յիլեղանցիլ Տաշիւները՝ արդի կազմակերպութեան
 Տեա և անՏասարը լինել զործանելութեան այն բոլոր
 մեերին, որ Տարաւոր են օրինական ճանապարհով:
 **) Ռուսաստանում այսօր 5—6 կուսակցութիւններ կան,
 բոլորն էլ մ'աւքսն ու ս կ'ա յարջընտրում ու գասա-
 նանքով, բայց բոլորն էլ իրարու մէջ անՏամայն, բաժախ-
 բաժան և Տակամարտ:

անկերը փրկիստփայլական արակատենքը, ուր այժմ պատմա-փրկիստփայլական հարցերի շարքում երևան են գալիս նաև զուտ ի՛մ ց ա բ ա ն ա կ ա ն կ ն ճ ի ու ն եր. ր. Մարքի, Էնգելի Տեա—Միսի, Աւենարիուս, Կանո Լայնի Ժոնսփի Handwörterքը նորէն ստանում է իր վաղեմի կենդանութիւնը. Վլադիմիրը վերստին ծօնում են Մի օր Պլեխանով, միւս օր Բոգդանով, Վեմեր... Վեմեր, քափ ու բարիք՝ քրայսբանգ ճշմարտութեան՝ Ding an sich-ի և այլ խրթին, խորհարհուրդք ֆեմինների մասին, որոնց արծարծումը հեռուոր առնչութիւն անգամ չունի Ռուսաստանի դժբախտ պրոլետարիատի և նոյնքան դժբախտ ազատագրական շարժման հետ...

Քաղաքական ինքիները մտացելու չափ յետ են մղում մեծափրկիկական, բնազանցական նպեկույշցիակաների առջև.

ԿՊոլսը, ըստ երևոյթին, նորէն վառնում է Ռուսաստանում—և ուղղափառները անասելի եռանդով հրապարակ են հանում իրենց բովանդակ գիտութիւնը, վիճարեեսային հմտութիւնների իրենց պաշարը— մտանալով որ եթէ Յեղափոխութիւնը չի յաղթանակում Ռուսաստանի մէջ, պատճառն այն չէ՛ որ Կարլ Մարքը բուսկանալով չի ժողովրդականացած այդ ստորաբախտ երկրում, այլ այն՝ որ պ ա կ ա ու մ է Մ ա ձ ձ ի ն ի ի ո գ ի ն... վ ա ո ո գ ի ն պ ա կ ա ու մ հարիւր միլիոնաւոր բաւա ընդհանրութեան հոգեբանութեան մէջ, այն մեծագործ ա կենսաբար վառօղբը որ հուսական կուսակցութիւնները, սարբախտաբար շատ քիչ են արծարծել յիսուն տարւայ իրենց գոչաւթեան ընթացքում...

Քաղաքական յեղափոխութեան մասհոգութիւնները նորէն, այս լի ի ս ե ն մ ղ ա ու մ ի թայ ե՛րբ են նրանք եղել ա ո ո ը ն ա կ ա բ գ, ստիպողական և հրատապա Աշխարհը չի ֆնել մի այլ ժողովուրդ, մի ուրիշ մասս կորակմութիւն, որի մէջ այդքան քաժեղ շեշտած լինի ա պ ա բ ա ղ ո թ ա կ ա ն սրամագրութիւնը (apollinisme)։ Եւ երբեք կարծես հուսանակմութեան բնոյթ է ստանալում որոշ յոսեանս մասնողներէ մտայ ու անհեթեթ գուշակութիւնը՝ թէ այդ ժողովրդի գուցէ սիճակեան չէ նուանելու իր քաղաքական ազատութիւնը...

Պարլ Պաւլիկի, մի ժամանակ, յափշտակած 1905-ի դեպքերով, դրոմ էրա թէ հուսական յեղափոխութիւնն անցաւ բարձրագոյն 19-րդ դարու եւրոպական յեղափոխութիւնների մակարգակից և կանգնեց այն խորհրդարան հասցմանակի վրայ՝ որ բաժանում է սոցիալիստական յեղափոխութիւնը բաւթոսականից.

Ուղղափառ մարքիսի բրմպետը կարգ է ք հարկել մի նոր յիթօրուկ՝ ձևակերպելու հուսաստանի իր հիսուսուրց սովորութեան,—այդ չի արգելում գժբախտաբար, արձանագրել, որ ուսական յեղափոխութիւնը

պահպիժելով իր յոցիալիստական՝ բարձուրքի, և ի նա հասել էր երկուսական պատերազմի յարուցած սագնայի շնորհիւ։ Ի իւր և պիտի իջներ ճակատագրօրէն, դէպի պարտութեան ու սարկութեան նոր անգունգներ, և ոյսօր անհունպակե՛ աւելի ցած է՝ իր մակարդակով, քան արեւելեան, մահճաղակն յեղափոխութիւնները...

***

Ամփոփեք մեր ասածները յօգւանների ոյս շարունակ Այգպես, ուրեմն, Ռուսաստանի ամենարդանգրակ ամենուժուարուն կուսակցութիւնը իր զօգժային անորիս նակ մասնութեամբ, իր տարածք՝ «սոցիալական» սակիկով, սկզբից է վեր բանց մի ուզուժիւն, որ պիտի քանեն անհրժեշտօրէն դէպի յեղափոխական ուժերի կուսօրացում և ըլլատուն.

Պառակախը ոգին ճակատագրական պատահաստի պես հետամանց միշտ Ռուսաստանի յեղափոխութեանը շարժումը գտատարաւեց մաւլ ցրի, սպօրագրիկ, կըստբաւան, բաժանաբաժան և դրան պակաս չը նպատակին թեօրեական մրցումները կուխները.

Խնկարկեցին միստիկական պաշտածունքի ուսակց եղան ոյպիտի ուժեր, որանք—թէև իրենց անտեսական կացութեամբ ու հոգեբանութեամբ տառաւելպակն մասնելի են ըմբոսացման կրկին—գետ կարօս էին ծաժեղ վարպետ ձեռքերի մարգման ու գտախորդման՝ որպէսզի դառնային յեղափոխական ցանկիլ սղզափ.

Պարբերայնութեան՝ ու կրուօրականութեան զօգը հուշակեց այնտեղ, ուր անհրժեշտ էին կամքի ու նախաննութեան վիժիտար թափեր՝ մի հերքուղեան շիւտղի տակալելու համար.

Նոյն տարածք մ զ ու ո գ ի յանկերգը երգեց մի սիտուր խանգափառութեամբ, այնտեղ, ուղ պէտք էր օգտագործել ընդհանուց գասի համար յեղափոխական կորովի թմնանշնին մասնիկներն անգամ, ուր պէտք էր ուղղել ըմբոսացումը ընդը ստուները՝ ի մի ընդհանուր, համաուսական շեղեց...

Ընդօրինական և մերի սեխմացման (schématisme) աներջ հասաւ նարյարկութեան և բաւացի՛ ձևով կրուուեց գործնականի մէջ կարլ Մարքի նշանաւոր յայտարարութիւնը, թէ՛ յբանօրական ազատագրութիւնը պէտք է կատարել բանւորների ձեռքով։

Բուրժուական օսովակարութեան և ժողովրդի ու մասուրականութեան ուրիշ խաւեր յետ մղեցին ազանգուտրների շնթների սակ ս օ յ ի ա լ ա կ ա ն մեմեար շարժման պրօգեստում յաղթահարեց, գրեթէ զուր սղեց ք ա ղ ա բ ա ղ ո թ ա կ ա ն ուղղեց թափով կատարութեամբ գլխաւորպէս ա ն ն ա տ ա կ ա ն հոգի վրայ կ ա պ ի ա ա լ ի ղ մ ի ու բ ու ը ժ օ ա ղ ի տ յ ի ղ է մ և վերջինը, երկիւղ կրելով պրօետարիատի ու սօցիալ

Անվերջ մերոջ հոգի փոփոխություններից՝ շարժվելով դեպի
 . . . և հասնելով որպես հասարակականության շարժիչ բևեռ
 . . . և որպես իրականության գերազանցություն հասնելով
 . . . և որպես իրականության գերազանցություն հասնելով
 . . . և որպես իրականության գերազանցություն հասնելով
 . . . և որպես իրականության գերազանցություն հասնելով

Ենթադրյալական ուժերը անհունորեն չափազանցեցին,
 գաղափարները ստուգեցին մի անեսակ գիտական զբոսու
 թեանքով. խոսքի և իրականության անհամապատասխան
 նույնիսկը հասնում էր դասարանականին: Խոսքում մոլե
 չեք յեղափոխականներ, պարծնով—չսպասե՛ք ինչ գիտե
 ներ և «հեղինակներ»¹⁾ և արդարև իրականում ինչ ման
 իրացումս սիրապետեց, շարժվանք է շարժել գործ դրու
 լուց, մարքսիզմն ու սոցիալիզմը անկանից Դրան մինչև
 փորձականության աստիճանի Պրոլետարիատի. համակրելի
 անունն էլ վարկարելուց՝ մի անհարձակ ու խելագար
 սպոթներով մեք:

և այսօրվան անհանձնելի մարտի ժամին այդ հոսանքաւորը, հա
 կադրուսիները, ֆրանչիզիստի ու իրական ուժերի միջև
 զրոյց իր անհուն սղոթի գոհարանութեանը, պայծառ յա
 ւազին՝ դրահանով ան արհեստը:
 և այս արդարև հանց գրառած եղբայրացութիւնը
 և բարեկամ Տուրոտ և իմ Drong-ի փորձութիւններից,
 տիրույթ ցուցնող արարուելի եղբայրացութիւն. «Une
 Révolution française»²⁾ իր անկարող Գեղարկութեան՝ մի ան
 ընդունակ կարգավորութեան դեմ:

Պրոլետարիզմի ուժ՝ ֆրանչիզիստական պատահաւոր շա
 րունակից շարժել է ծանր պարտութիւնից յետոյ
 և այն վարդապոյն պրոլետարական լուսաստուծութիւնը —
 դարձ, անխոսք ու յաւանքս—շարունակեց ազդել
 միջոցաւորը: Դարձաւ լուսեցին ուսմ մարքսիստների
 ինքնորոշող գուշակութիւնները կապտասլիզմի սրաի
 շու պրոցեսի, բնակալուծութեան մտալուս ու յարե
 րային՝ խորտակման մասին Դարձեալ սկսեց յար
 սիստական, գիտելքի-մասերիստական գիտելու
 ներքին անվերջանալի շարք — թէ Պրոլետարիստական
 ամբողջներից է թէ՛ և ուսող գրական հանդես
 ներուս Երկէ հաստացնում է, թէ ուսու բուրժուա
 զիան ղներքին, իմանենա օրէնքների ուժով պէտք է
 շուտով յիջնափոխականանայ՝ ու կանգնի պրոլետա
 րիստի հետ թունապոսութեան դեմ՝ *): Մի ուրիշը,
 ընդհանրապէս ծանուցանում է — ծոյն ղիտելքի
 մասերիստականանում՝ ղիտելքի համաձայն—թէ ուս
 բուրժուազիան չի կարող յեղափոխականանալ և թէ

1) Գե. Die Neue Zeit, 1908, No 27, Th. Dahn, Die Bedingungen eines erneuten Aufschwunges der russischen Revolution, 7

ուսական կոպիտալիզմն ուզած գոհմանազրկան կոր
 գերը ճակատադրուելի պէտք է յազմանափնն հակա
 ոսկի փակ կոպիտալիստների կամքի՝ *):
 . . . և Նապոլ. մի ձևով հրեւում է գոգւական օր
 քաններով միզողի վեր շարուն դարձած յայտնի փրոց
 թէ յոստիկան-նարատիստական պետութիւնը ինքն ար
 գէն փորում է իր գերեզմանը, արտագրելով փերեզ
 մանափոքներից՝ և Նյու փերեզմանտիորը, մերթ պրո
 լետարիստն է, մերթ բուրժուազիան Նյու փերեզման
 նապեա ծոնքանում են բուրժուազիայի վրայ Ռուս
 մարքսիստների մի մասը—Թերեզ արեւն հրաթափու
 յարջիտալիստիստներին՝ նկատարան—պիտք կպել է
 բուրժուազիային, համարում է նրան ուսուսանող քաղո
 ցիկի վայրումների միակ ուսուսանող շարժիչ ուժը: և
 ընդունում է՝ նայ անաշուկահի շարքերում՝ անգամ
 հոգւմ է բերեան ղ ձեռնարկով՝ բուրժուազիային իր
 արքայազաւ գուշակներով Մի ուրիշ մասը զնում է
 իր յոյսը և ամ կազմաբան է բուրժուազիան
 զիւս յիւսեց փրեզպիստեան ու մարքսիստա
 կանութեան վրայ Նյու վերջները, սուսմ է նոյ
 րօքիկովով միզողը դրասն են կուգ յեղափոխական
 պայմանների վերջը:

Նյուպե թէ անպէտք ուսու օրթուզող մարքսիս
 տները հաստացած են իրենց ղիտելքի՝ անսխալա
 կանութեան մէջ նրանք գիտեն, որ հաստակական
 դասակարգելի զարգացող յարաբերութիւնները պիտի
 ընդհարին անսխալիստներն և անսխալներն, ղիշ
 այնպէս ինչպէս ֆրիդիկական ասերքները: և յեղա
 փոխութիւնը պիտի ժայթքի, ինչպէս ժայթքում են
 ղիտեք Տրոտսկիները, Դիակերտիստական մասերիս
 լիզմը՝ հեղեկեան հուշակար ղ հակադրութիւններն ու
 բաղնուսներն, թեղիսներն ու անսխալներն ձեւա
 սագրականօրեն կը փաստրեն իրենց պաշտօնը: Ռու
 սական սոցիալ-գեմոկրատիան կարող է գարնեալ հան
 գիտ սպասել նա կարող է գարնեալ անխոսք նայել
 սպազայի վրայ և յաճախ իր գծում աղանդականու
 թեան մէջ հուշակար ալ ու ձեւն օրթեանօրի անսխ
 ալանայի Տրոտսկիները, ղիտելքի կրտստները, դեմ ժամ
 նակ կայ:

Նյու, սարքախտաբար, դեւ փամանակ կայ՝ որո
 ճարւ՝ դոգմային կրտստականութեան ծոյլ ու ինքն
 ֆորմուլները, ազդելու հրապարակը մերկ ու ճշան
 ֆրոցներով մարքսիզմի ու մտելիզմի վերացական անա
 լիզներով է վարդապոյն գուշակութիւններով ղ հակա
 դրութիւնների, փարեային, անսխալի բաղնուսներ
 ու ժայթքումների՝ և քաղոց յեղափոխական վերի
 վայրուսների մասին:

*) Neue Zeit, 1908 No 42, A. Maletski, Der bürgerliche Liberalismus in der russischen Revolution

Կնս դարից աւելի է, ինչ գոյութիւն ունի ուսումնական կեանքի այդ հիմնական ճակատագրականութիւնը՝ Բուրժուա-ճարտարական անապոստոլը: 20 դարուց աւելի է, ինչ գուտ մարքսիստները կը բնութեան են անխոնջ ու անդադրում այդ ֆորմուլը անստանալով: «արքային ու արժանատի»՝ Ժայթաքումը մինչև որս էլ չէիս...»

Ժամանակը, սակայն, համբերում է... Համբերում է և հարկեր միջոցաւոր ուսուցողութիւնը իր ընաշխարհիկ, ծովածուղ հոգեբանութեամբ...»

Գուցէ գեռ ևս կարելի է յուսուցիչ որ պատմութեան ծանր, կնիքաւոր, դասերը միանգամայն անպարզ չեն անցնի, որ առաջին աստիճանի դեմոկրատիան արի մեջ չեն պահատում զգաստ ա իրապաշտ մասնողներ, որ աւել է իր պատկառելի զօհերը բունպահանջան Մոսկովն, որի բազմաթիւ պրոպագանդիստները այսօր ևս խմբերով նստած են բանտերում, ուղարկւած խրատած երեկուայ արհաւիրելի պիտիւնք... կը ձգեա, այնուամենայնիւ արբաբեր իր պակտիւնը, զորս վարել լաւատես ուսուց պահանջութիւնը և մտցնել փոքր ինչ աւելի բեւաւելի զ՝ իր անորեայ գործելակերպի մէջ, փոքր ինչ աւելի արգարութիւն ու շխտութիւն իր յարաբերութեան մէջ գէթ ձեռնկողման կուսակցութիւնների հետ Որովհետև զը պէտք է մտանք—թէ անցեալ անախորժաց ասորնպէս, պատերազմի ու բերսօրբուսական անանցութեան անշէղ իրարանցումը չօգնեց Յեղափոխութեանը, եթէ ցարիզը ճողոպրեց անգամ այդ անլուր օրհասից, սպա աւելի ևս գտար պիտի լինի զորն անսնել նրա հետ ու յարգ չէ Ե Ե Ե... քանի որ նա անգուլ ա աննային ետանգով վերապահարութեամբ է, շահում կորացած իրանը, նորգում է իր Բասիլը, կատարելագործում է իր մահառիթ, բնունընդ գործիքները—զորք ու զինուորութիւն, գաղտնի ու յայտնի սահակութիւն, լրտեսութիւն— և վատհեղապահան բանկիրների աշակցութեան վրայ հարազորքի ու թեւհարկութեան վաճակների անմաստաց հաստատութեամբ՝ յաւանում է շարունակել իր արդարապատմութիւնը արդարութեան ու անապարտի ուկիանի մեջ:

Գուցէ, այո՛, գեռ կարելի է յուսուցիչ որ ուսումնարանս առարարութիւ կուսակցութիւնը փոխանակ անմանասոր լինելու իրենի ստանդարտութեան, փոխանակ սարելու «կոմունիզմով» *): Կու հրաւիրուան գիծաս գրութեամբ, կը ջանայ այսուհետեւ փոքր ինչ աւելի ձգակնել իրն բարդական, հասկանալի ու պահանջարկաւ հարկողում, փոքր ինչ յաւելի ազգական, յարձակողական թափ հազարդել իր լեզուներին: Եր

զլեաւորն է—ի տեղի յետ մղելու ուրիշ՝ աշխատարանն ու զեմակրաս խաւերն ու կուսակցութիւնները, ի տեղի գիտակցարար կազմալուծելու Յեղափոխութիւնը ծանր, անարժան, հակաուսուցողութեամբ— կը մզակ ուրիշ ուսուցիչ հետ թակ թակ արտն միջոցները շնորհ հանուր համարական մի աւազանում այն բոլոր զեմահոսութիւնները, բողոքները, խորատները, որ յարուցանում է մի անորակելի բեժիմ:

Թոււմ է թէ այդպէս է յաղթանակի գրուականը...

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն

ՆՐ ՔԻՐՔԻՆՆ

III

Միհրատ փաշայի սահմանադրութեան համաձայն Քիրքին մեկտի պիտի թողնէր բունպահանջան միտպետական վարչաձևը, որ մեծագոյն պատճառ է եղած իր անկումի և պիտի ուրիշգրեթեւ եւրոպական բողոքական կազմը Առանց այս հիմնական, արմատական փոփոխութեան, երկիրը չպիտի կրնար ազատել սպառնացող բաղադրումէն և թերեւ պիտի փրցնէր իր անկախութիւնն ու անդուլութիւնը: Աճէ մարդա փոխարէն պետութեան օրէնսգրական իշխանութիւնը կը յանձնէր ժողովրդական ներկայացուցչական մարմին մը, որ խորհրդարան պարլամենտ կը կոչէր և առանց որս համաձայնութեան ոչ մէկ օրէնք չէր կրնար գործարարել երկրին մէջ ժողովրդի կամքն է այսուհետեւ թագաւորիս և անոր ընտրութեանը ինստիտուցիան և կուսակցութեանը ընդարձակեալ պետութիւնը: Միտպետք ունի, անշուշտ, բազմութիւ ստանուցութիւններ և կարեւրական առանձնաշնորհութեան—սակայն ասորն անցնելու անհրաժեշտ ու անխուստիքիլ միջոցառներն են, վերապարտները, որնպէս չպիտի կրնան սղաւարել ուսմանագրական սղաղութները:

Կարտութեան բոլոր բաղադրանքները ընդհանուր անունով օ ս ս օ մ ա ն կը կոչուին և կը վայելին ճշգրտօրէն նորի իրաւունքները, առանց կրօնի և ազգի խարտութեան Բոլոր բաղադրանքները ազատ են Ահաւանական սղաղութիւնը բացարձակպէս անձեռնմխելի է Բնակարան անձեռնմխելի է Մամուլը, պարբերական հրատարակութիւնները ազատ են Գումարաւորները, միութիւնները, ընկերութիւնները, կրթութիւնը ազատ կը հաշակուին Գարդները կը հանուին կրօնի ազգացութեան ու հսկողութեան շրջանակն և կը զրկին պ Ե Ե Ե Ե Ե Ե Ե Ե հսկողութեան ներքև Գործադիր իշխանութեան վարիչները՝ նախարարները պատասխանատու են իրենց գործերը համար:

Կուսակցներ, Նահանգները պիտի անձեռնան իրենց անգական խորհուրդները. պիտի հսկին կեդրոնական կուսակցութեան պաշտօնները: Քրիստ և պիտի սըր՝ բարձր անորն սխալները Ապակեղանայան սղաղութները պիտի կրտարելի կայսրութեան մէջ:

Միհրատ փաշայի այս պատճառական գործը անարար թախտաբար շունկեցուցաւ՝ այն յարապատմութիւնը, որուն արժանի էր և որ անհրաժեշտ էր թիրքից մեծուս:

*) Յակոբակոբիսմ սեեսական, հակակապիսակական ընդդրունցիկ կազմակերպութիւն:

Թեան համար Արդիւ-Համիդ նեղ ձևով համաձայնած էր սահմանադրութեան հրատարակութեան և միջոցն կը փութեր, ինչպէս և ըլլալ, թաղել զայն Սահմանադրութեան հիմնարկն իր անկեղծութեան և համարձակութեան համար սքորեւեցաւ, սակայն անկարող եղան անմիջապէս պատուել անոր յիշատակադիրը Եւրոպական պետութիւններու պնդումները, որտարին բարգաւթիւններ, Միդհաս փաշայի փողովորականութիւնն ու ազդեցութիւնը, ներքին խռովութիւններու հաւանականութիւնը ստիպեցին, որ պարլամենտը հանդիսանորոպէս բացի և սուլթանը սահմանադրական ձևու արտասնէ:

Պարսները պատգամաորեն—այսպէս կը դիմեր սուլթան Համիդ, 1877 թ. ակտի մարտի 4-ին, ժողովրդական ներկայացուցիչներուն—մեծ հանձնարող է, որ ես այսօր կը բանա՛ծ Թիւրքիոյ պարլամենտը: Դուք դիմեք, որ պետութիւններու զարգացման և ուժին մեծութիւնը, ինչպէս և փողովորդներու բարգաւաճումը հիմնած է արգարու թեան սկզբունքին վրայ: Մեր նախորդները սխառն են արդէն պետութեան վերակազմութեան գործը և մեր երկիրը դրած են և ւրոպայի ան քաջաբար կը թռնուին ան անպարտօնի տ' անեանի հայրը, սուլթան Արդիւ-Մեհիդ հրատարակած է Թանգիմաթը, որ կ'երաշխտորէր մեր բոլոր հպատակներու կեանքը, քոյրը և պատիւը:

Քաղաքակիրթ պետութիւններու յուսադրեմութիւնը, անոնց վայելած ապահովութիւնն ու բարեկեցութիւնը արդիւնք են այն մ'արտակարգութեան, որ ամենքը անսխալն արեւքաներ մշակելու և հասարակական գործերը կ'ուսովարելու մէջ: Ես անհրաժեշտ կարծեցի հեռակէ միջոցն անապարտօնի և հոմ արձնել մեր փրկութիւնը— օրէնդրական օրհանգի հիմք դարձնել երկրի ընդհանուր ձայնաւորութիւնը: Այդ նպատակով է, որ հրատարակեցի Սահմանադրութիւնը:

Պատասան անունը, որ մինչև այսօր կը մարմնացներ ամէն վարութեան գաղափարը, ապագային պիտի խորհրդանշէ—ես համոզած եմ—իմ բոլոր հպատակներու նոյնանման շահերու պաշտպանութիւնը:

Պես բացարձակ անհրաժեշտութեան համարեցի ապահովել ազատութիւնն ու հաստատութիւնը իմ բոլոր հպատակներու, վերել զնեղ կամայականութեան ռեժիմին, ենթորկել օրէնքներու գործադրութիւնն ու գործերու վարումը երկրի կամ վերին և հասկողութեան մէջ խաբով կուսակցին սահմանադրական սկզբունքներու համաձայն...

Այս բոլորը գեղեցիկ խաբեր էին միայն: Կրահանութիւնը աննեկին չէր համապատասխաներ գահական ձառնին Պաշայը, թարան թե բացայայտ, ընդդիմութիւն ցոյց կուտար պետական վերակազմութեան Արդիւ Համիդ կըսէր կեղծիքի և դաւազանութեան քաղաքականութիւնը, որով այնքան համառուար գործաւ իր երեսնամեայ գահակալութեան միջոցին Երեսուսարքութիւնը բարեկարգեց հեռացան,

կառավարութիւնը խլեւեալ անոնց ձեռքէն, Միդհաս փաշան—ինչպէս ըսինք—արտաբնեցաւ Եւրոպա, խորհրդարանը խրուիւի հանդիսացաւ, փողովորական զգախա ներկայացուցիչներ—հաւաքուս պաշտանաներու կամքով և անոնց աշակցութեամբ—կամարիլայի ձեռքին անպատիւ քործիք դարձաւ Եւրոպական պետութիւնները հասկացան թիւրք կառավարութեան գաղտնի նպատակն ու ժողովրդութիւնը, հաւանական կործանուցին և բնու արգելք չեղան Ռուսաստանի պատերազմական պատրաստութիւններուն: Եւրը Համիդի կառավարութիւնը կողմակից էր պատերազմին: Անոր կարծիրով ամիկա լաւագոյն միջոց էր լեցնելու ներքին զգախութիւնները, թաղելու փողովորական ներկայացուցչական մարմինը, ոչնչացնելու սահմանադրութիւնը և ի մի հաւաքելու բոլորնեպի սամանեան երկիրը ընդդէմ արտաքին վտանգներու և փորձութիւններու:

Պատերազմը վերջացան: Թիւրքին ամօթայի պարտութիւն կրեց: Գրեթէ ամբողջ Եւրոպական մասը անշտաւեցաւ ամանեանի պետութեան: Աերանորդութեանց փորձեր խեղդեցան՝ ազատութեան ձայնը մարեցաւ: Խորհրդարանը լուծեցան: Անոր ըմբոս և հայրենասեր անդամները դատապարտեցան ու հեռուար վայրեր արտաբնեցան: Եստաշտումը սկիզբ հրապարակին: Անկեցաւ օսմանեան պատմութեան ամենազգախա, ամենաւ շքեղնը: Արդիւ Համիդի հրամանով պատուեցաւ Թիւրքիոյ սահմանադրութիւնը և գլխատուեցաւ անոր հայրը:

Այսպէս Երկրի ազատական ասրերը չը կրցան յառնել իրենց կուսի մէջ պետական վերակազմութեան պահանջը ընդհանուր չէր: Հասարակութեան լայն շրջանները մասնակից չեղան մեծ գործին: Աերին չէր աներու արտաքին արմատադրութիւններն ու ցտեղութիւնները վայրենի մը մէջ օղջ ցնդեցան, երբ զարնեցան խոչընդոտներու: Մտաւորականութիւնը հասունացած չէր քաղաքական-հասարակական ուղղութեամբ: Ձիւտորականութիւնը թնդեալից ու խաւար—անգամ անոր վերին մասը—անընդունակ եղաւ որեւ գրական զեր կատարել:

Փողովորդը, աշխատուոր հասարակութիւնը, վաճառական-աւուսական դասերը չունէին կազմակերպուած իդեալներ և պահանջներ: Երեսուսարքութիւնը քիան ասկանին շատ էր երիտասարդ: Այս բոլոր աննպաստ գործունեարու բով կրտսեան նախադասարմներն ու սնտիպաշտակութիւնները իրենց բաժնին անեցան: Սուլթան Արդիւ Համիդ աննական-անհաստակ կամքն ու ազդեցութիւնը, նաև միւս հակաակորդներու ջանքերը նազ դեր չխաղացին սահմանադրութեան տապալումը մէջ: Պատասխանները անկի լրիւ կը զուսնան, երբ ի նկատ անները նաև արտաքին աննպատակներու շարաբախ խաղը և յատկապէս Ռուսաստանի բացարձակ թշնամութիւնը:

Ցակախի սահմանադրութեան շատ յուսալ ուս կառավարութիւնը բարեկամական հայեացքով չէր դիմեր Միդհաս փաշայի վերանորոգչական գործունեութիւնը: Բուլղարիոյ մէջ թե այլուր որ նպատակ ունէր յանուն օսմանեան վերածնունդի և ամբողջութեան՝ երկիրը չնեղ քաղաքակրթութեան ձառնուս վրայ: Այդ ջանքերը ուս կառավարութիւնը չափազանց կը զբգեկին:

Ա Ր Ք Ի Ն Է Ի յարասե խորաններով Տանգես
 Կը բերեր Քիւրը կեցողութեան կառավարութեան արհի-
 կոք և սնիրաւ քաղաքակառութիւնը, կը մտանանչէր
 սիրող ռեֆորմի բողոք փաստութիւններն ու ստեղծը և
 սկիւրը կը զարմներ նոր իրաւակարգի մը անճարժեշ
 ստութիւնը:

Ժամանակի ընթացքին մէջ այս բոլոր գործունեքը
 գագարգւելով միմեանց Տես սաւարացոյցին Երևան
 սարգ Քիւրքիոյ բանակը և շարժումները սկսան քն գ-
 Տ ա ն ա ը բ գ ա ու ն ա ը Արշակի Վասանդեանայիսի,
 Սամսոն, Քասեաններ, Էրզրուտ, Պիլիփս, Տիարպեղեր,
 Ասան և միւս վարիքը նշանակելի գծգոհութիւններ
 Տանգես բերին ու Տակաւառութեան, Տակահամբ
 զեան գործողութիւններ կազմակերպեցին Բոցարակի
 միակեանութեան գեմ էին և սահմանադրական վար-
 շանէ կը պահանջէին Երկրին այս ընդհանուր ցան-
 կութիւնները սրասայուսեցան ընդդիմադիր ու յեղա-
 փոխական կառակցութիւններ Տանբաշի կոնգրեսով
 մը, որ սեղի ունեցաւ փարիզի մէջ 1907 Թւականի
 զեկտեմբերին, որ սրբագործեց յեղափոխական-աւերո-
 ղական կուրէ, որ Տրահանգը բաղադրական սահմանական
 գործադրել և որ իրքը կազմակերպական մասնիներու
 միահամուռ ու Տանբաշի ու ժ' որոջ զեր ունեցաւ
 օստանեան վերանուութեան գործին մէջ:

Ն եր քն այս կարևոր շարժումներու, յեղափոյ
 խական-ազատական արժանաւորութիւններու յառաջնա-
 թացման Տես՝ ա Ր ա թ ք ի ն պայմանները ևս արագա-
 ցոյցին Տամիզեան ռեֆորմի անկումը Եւրոպական պե-
 տութիւններու պահանջները աւելի վճռական և խիստ
 Տանգեմանը ընդունեցին, յազմուքը մեծցաւ մակե-
 զունական խնդրին պատճառով, արտաքին միջամտութեան
 Տուանախանութիւնը ՏեազՏեառ աւելի արտափելի
 զարձակ Պետութեան անդառնաՏասան վտանգը մէկ
 վարիքան սակեցաւ Քիւրը Տարեմանը սարքին առջև
 Ազատական և յառաջդիմական շարժումը մէկէն
 Տակալական Թափ առաւ ժողովուրդը ցնցեցաւ, մա-
 տարականութիւնը բորբոքեցաւ, բանակը շարժման մէջ
 մտաւ, յեղափոխութիւնը պայթեցաւ... Հին ռեֆորմի
 օրհասական փորձերը, միակեանութեան Իրգերը, Տամի-
 զեան զնագրութիւնները օրուս չունեցան:

Հեռակործը՝ Հին Քիւրքիոյ անկումը և Ն ու թ ի ը բ
 ք ի ո յ յաղմանակը:

Օստանեան պետութիւնը պատմութեան զիրկը նե-
 սեց անփառանակ ու մահահոտ անցեալ մը քաղաք-
 ական սարկութեան սե ու երկարատե շրջան մը և ուր
 կոտեց ս Տ մ ա ն զ ր և կ ա ն իրաւակարգի մէջ...

IV

ՍԱՎՄԱՆԱՐԱԿԱՆ ԵՐԱՆ. — ՁԱՆԱՅԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆՈՒՄԻ. —
 ԳԱՐԱՄԵՆՏԱՐԻՆՄ.

Եթէ Տանեմաները ըլլաւոր Տին և նոր Քիւրքիան
 ք ո զ ք ա կ ա ն, ք ո զ ք ա կ ո ո ո մ ք կ տեսնուի, որ
 սարքերութիւնը աճագին է Օստանեան պատմութեան
 մէջ այդ իրողութիւնը, գարազրու կը կազմէ և մեկ
 նոր Տաւարակութեան Տիմբը կերպախաղեր Ցան-
 քիներոյ գարու, աւարող սեպտութեան միջոցին, Թերևս
 ոչ մեկ բանակարութիւն այնչափ յանգագն արհես-

տան, աւերէր ու անարդէպէն չէ եղած, բըքան, Թուր-
 քաները՝ Նախպատական բարբարո անցելը վեր-
 քուտ կերակար այդ պետութեան մէջ և Ներսէսերու
 անփառունակ բործերն ու գիւսային ոճիւրները, անեղ
 ընայ երեոյթ կը կազմէին Տոն Աննուրբը կը սող
 աւանք սուլթանի բացարձակ ու անխնայքին Տրա-
 մանը: Անոր խօսքը օրէնք էր: Անոր կամը՝ գերագոյն
 ու սաւաւանային Իր Տպաստներու տերն էր ան և
 բոլոր օսանցիներու միակ պետը Մարդիկ չէին կրնար,
 չպիտ յանգնէին արմնալը անոր իշխանութեան դէմ
 Այդ իշխանութիւնը եր կ ի ն ք ն եր է ն կուրար Նա-
 խանաճութեան անոռն կը բարգաւառ էր: Անոր ծա-
 զուցը յատուածային էր:

Այս աշխարհէն վրայ անկա ոչ ըրի պարտական
 չէր Տաշի սալ իր արարներու Տամար: Ապատա-
 խանասու էր և անքննելի Ամպերու մէջ Թաղած —
 Տինաւորց ու Տերիսթիական—գ եր ա գ ո յ ն է ա կ է
 միայն կրնար Տաշի պահանջ իրել: Անկա պատա-
 խանասու էր երկնքը գոհոյքին առջև...

Եկէ մարտ, սիրապետութիւնը Տասան էր իր ծա-
 բայից գազաթանկէտին և բացարձակ միակեանութեան
 բուսանաճութեան սկըները կը Թագուրեր աննուրբը,
 Այսպէս էր Տին Քիւրքիան...

Ն ու թ Ք ի ը բ ք ի ն, տարբեր է: Հոս շահախան
 է բացարձակ միակեանութեան գարուս սկըները և
 սկիզբն է սասն սահմանադրական վարչանը:

Քաղաքական այս շահագանց կարևոր փոփոխութեան
 մէջ Քիւրքիան Տեսուած է այն ուղիին, որով անցան են
 եւրոպական սղերը քանիմներորդ դարու աւարող սա-
 բաճութեան վրայ—միակեանութեան վարչակարգէն՝ գեպի
 սահմանադրական վարչակարգ:

Հեռաբըքրական է զիստու թէ այդ սղերը որչա-
 փով են զարգացուցան, քանարեւոգործն սահմանա-
 դրական սկըներն ու ձեւերը, Թէ Քիւրքիան ինչ է
 ձեռք բերած արդէն և քինչ ունի սասնայից ասիական
 այդ ճանապարհի վրայ:

Նոր ժամանակներու քաղաքական իմաստութիւնը,
 նոր սղերու քաղաքական Տանաքը չի կրնար Տաշուի
 բացարձակ միակեանութեան սկըներէն Տեբո: Քաղա-
 քական, վարչական այս ձևը պատմութեան սեփական
 նութիւնն է զարձակ արդէն և մեջ Տամար այլևս
 ստեր ժամանակակից կը կը ներկայանայ:

Անցեալին մէջ—ընկերաբանական և պատմական գե-
 սուաճարութեանց Տիման վրայ—քաղաքական այդ
 ձևը ունեցան է Թերևս իր օգուտները և Տանիւսա-
 ցան է իր ժ մ մ ա ն կ ի ու իրքը. յառաջդիմա-
 կան Տպաստութիւն: Նախնական ցարդերը, խանի-
 խուռն, բաւարար Տաւարակութեան յետոյ, միակե-
 սական Տաւարակութիւնը, մեկ բալլ գեպի աւաղ էր:
 Անկարգութեան ու անխանութեան, անիշխանութեան
 ու Տամայնասարած անիրաւութեան զանգուտի մէջ
 ն ա խ ն ա կ մ միակեանը կը տա փոքր ինչ կարգ:
 իրուուց մտաւելը: Աւելի աւելի, քան ընդհանրու-
 թիւնը, աւելի դ ի մ ա ն կ ու ն, աւելի կարող Տա-
 սարակական է, իրաւական յարաբերութեանց աւելի
 կ ա ն ո ն ա ը բ ձե աւաւ:

Հասարակական-Տաւարակական թպահանքութիւնը և սեղ
 Տասական քարկնութիւնը այդ ռեֆորմի ներքոյ աւելի

էր երազանորս՝ համեմատելով նախնական բիրտ ու բարբարոս կենցաղի՝ Տեսու

ժամանակի ընթացքի մէջ, սակայն, այդ հիմնարկութիւնը դարձաւ հասարակական շարքի: Այլևս հզօրութեան, հօրադուրսեան, ինքնաշիւթեան յասկութիւնները չէին միայնակ իշխանութեան հիմունքը: Լաստիստիկները, ընդհանրութիւնը բնաւ սուր չէր միայնակ իր ֆիզիքական, ժառուր ու բարոյական առաքինութիւններով: Ընդհակառակը՝ Միակ ժառանգութեան սկզբունքը բուսական էր, որ պուռչի, անբարոյականի, թուլամորթի, ցուաբարի մէջը դառնար հասարակութեան պետը, երկրի վարիչը:

Բացարձակ միայնութիւնը սնանկ յայտարարեցան ժողովրդի մասնախմբութիւնը պետական-բարձրական հասարակական գործերուն կարելիք ու անխուսափելի դարձան:

Այս կարևոր ու նորմատական փոփոխութիւնը քաղաքական ձևի մէջ, սեփական, կործ ժամանակի գործ չէր: Եւ ոչ ոչ ալ ամեն բան իրականացաւ խաղաղութեամբ ու մեղուութեամբ: Լաստիստիկական, ինչպէս և բնական փոփոխութիւններուն էրան ճակատաբարային ընդհանրութիւնը հոս ալ սեղի ունեցան: Եւ դարձեր շարունակ մարդկութիւնը սկանստեա եղան Քրիստոսը ուժերու — միայնակութեան և ժողովրդական և իշխանութեան — կատարի ու արիւնտ ընդշունարին: Լամայիստիկական պատմութեան էջերը լեցան են այդ հակամարտութեան, այդ եղբարական բարոյնով նկարագրութեամբ: Կենսիք անասան ստորինութիւնն է այդ և պատմութեան գնդաբոյն անասար...
" " " " " "

Լին աշխարհը և միջին գարը անձանութ չեն սահմանադրական վարչական զանազան արտայայտութիւններուն: Աճելը, Լուսը, Անեանիկը, Պարսկերը և ուրիշ քաղաքներ՝ իրագործան են սահմանադրութեան մէկ բանի սկզբունքները, հաստն են ևս միայնակութեան ու ոչ բարձրութեան, ստացալ են միայնակութիւնը անգամ և հաստատան են հանրայինական ուժի: Այսօրայ կամ կազար և սահմանադրական պետութիւնները շատ բան են պարտական չին և Միջին դարերու քաղաքական յղադրման և իմաստութեան: Անոնք հետևաբար և խուր ժամանակներու մէջ կրցան են իրագործել նոր մարդկութեան իդէալներէն շատերը: Սակայն ստով հանգերձ՝ անոնք սահմանադրականութիւնը եղան է անկասար և ժողովրդական իշխանութիւնը չափազանց թերի:

Լաստիստիկական փոքր մասնի մասնախմբութեան քաղաքականացեալ և անոր մասնակցութիւնն է միայն սեղի ունեցան պետական օրենսդրութեան գործերու մէջ:

Կանայք, սարուկներու մեծաքանակ կանայք, օտարները միշտ զրկուած են եղան բնաբարական-պետական իրականացման: Լին և Միջին դարերու քաղաքական կենսերը իր ամենամակաբարական արտայայտութիւններու միջոցին անգամ՝ հանդէս է բերած այս աղաչակից այս հիմնական անհասարակութիւնը: Բարձրական-իրաւական հուսատարութիւնը այդ դարերու սահմանադրութեանց հիմունքը չէ եղան:

Գարլաժենտարի գըր կուպե նոր ժամանակներու նկունք է Անիկ նոր ներդրակի և նոր ազգերու քաղաքական սեղանադրութիւնն է:

Այս ազգարկելի վրայ առաջնութեան պատիւը անգլիական ժողովրդին կը պատկանէ: Ան էր, որ մեր նազարեան խուսար սակունք չխարտուած, 1215 թականին հրատարակեց Ազատութիւններու մեծ հրովարտաւր՝ և բարձրական անհասարակութիւնը ներկայան հաշունդ, պատմական այդ գործողութեամբ անգլիական քաղաքական բեմին վրայ միայնակութեան բով երկացին նաև իշխանները, բարձր և սակաւ-կանութիւնը:

Բարձրական իշխանութիւնը բաժնեցաւ միայնակութեան և սակաւ կանութեան միջև: Երաւունքը և ուժը մեկ սատինան իման պետական սանդուխի վերին ետարին զեպի հասարակութեան միև խուկերը: Միակտեութեան նախնական սկզբունքը, քաղաքական կամը խուսար և ներկայացուցական և սեփական սաղը հրատարակ իրու յանձին պարտմանար Այնուհետև անգլիական պատմութեան կրին աւելին գրուեց այդ պարբը — թագաւորի և պարտմանար ընդհանրութիւնը:

Անկանութիւնը՝ զանազան խոշոր դրամատորութեան ու խոշոր արդիւնաբերողներու հետ՝ կրցաւ յարգութեամբ ճակատեց միայնակութեան հիմունքը իշխանութեան զեմ, սիրայուցալ պարտմանար և ստոր միջոցով հաստատեց իր կառավարութիւնը: *Le roi regne et ne gouverne pas* — Թագաւորը կը թագաւորի և չէ կառավարե՝ — այս սկզբունքը դարձաւ անգլիական նորարդի պատմութեան իմաստը:

Միակտեութեամբ և ժողովրդական գերիշխանութեան դարուար կուի մէջ ֆրանսական յեղափոխութիւնը նոր արտայայտութիւնները ժողովրդը: Այդ սեղանքական իրողութիւնը կրցաւ, մեկ բանի ստի շարունակ, յարաձուռն բարձրութեան վրայ պահել ժողովրդական նաւնորը, աւելը, քաղաքական արտայայտութիւնը ընդգրկեմ բիրտ ու անմարդկային միայնակութեան:

Անգլիայէն և Լիւսիտային Անկերկայէն փոխառած գաղափարները՝ ֆրանսական յեղափոխութեան յիշատակելի օրերուն զարգացան, կառարկաբարձրեցան, ընդհանրացան և գարձան մեկ ստորջրական ուսուցչի իդէալ՝ նոր ժամանակներու քաղաքական և հասարակական վերափոխութեան համար: Մեկ բանի դարերու մեկ բանի սերունդներու, մեկ բանի ժողովրդներու նախապատրաստած գործ այդ յեղափոխութեան միջոցով արտայայտեցան և ֆրանսական փաստերած միայնակութիւնը իր հանդիպ սեսաւ ժողովրդական ուժի լայնատուող զարթոնումը: Լամայիստիկական պատմութեան արիւնտ սրբերութիւնն էր, որ կը նուազակեր և երկու դարաւոր թշնամներու ճակատադրական բաղիւնով: Երբեք այդ ընդհանրութեան արտայայտելի չէ եղան և երբեք ժողովրդական ուժը այդքան վնասական շարժումներ չէ անցան:

Բացարձակ միայնակութիւնը վերջնականացեալ թաղիւն նպատակով, չհին ֆրանսական շարք, այնպէս ֆրանսիայէն միայնակ ընդմիշտ բաժանելու համար՝ յեղափոխութեան հեղինակները մերենայի՝ սակ գրին թագաւորին՝ փոխելը՝ ճեղի անցան պատմութեան մէջ:

Տիմբերը վարած են այլև, Տինաուրց իշխանութիւններու գծախառն անարդարները Տոգոլուրքի մէջ են և սովորաբար թեման ապագան որչէ ու Տասասա:

Պետական մեքենայի Տիմբեր ժողովուրդն է այլևս: Քաղաքական կազմակերպութիւնը, որմառը դառնալին՝ է Անոր մասնակցութիւնը օրենսդրութեան, կառավարութեան և առհասարակ պետական գործերուն անվիճելի է այլևս: Թագաւորները, կղերականները որքան ալ դաւադրեն, որքան ալ քննին՝ չպիտի կրնան պատմութեան անխը յետ դարձնել և կորցրած զիջքերը վերստին գրաւել:

Ռավակարութեան, իսկական ժողովրդապետութեան ամենայնպէս անհնարաւորութեան թշնամին գրաւածներն է այսօր, կոպտախառն, բարիւնարերող դասակարգը, որ սակայն Տարկուրքած է խոշոր զիջումներ ընել անոր յառաջող վազքին:

Փոլսքիան ալ Տեսեելով պատմութեան պահանջներուն, նոր քաղաքակրթութեան Տրոսանդներուն և Տաննարաւոր ազգերու օրինակին՝ մէկ կողմէ և նետած միապետութեան բացարձակութեան սկզբունքը, պետական շէնքի վերին ծայրէն վար է առած ինքնակառուցութիւնը: Անոր արտաքին իրաւունքն՝ ու երկնային ծագումը և ուստի է քաջած ժողովուրդը իբրև վարիչ, իբրև տեր պետութեան:

Օսմանեան երկրի քաղաքականութեան վերակազմութեան սկիզբն է զետ և և անոր վերանորոգիչ արշալույսը սակաւին Անիկա պիտի աշխատե կանգառնել իսկական սովորաբարական ճանապարհի վրայ, իրագործել ժողովրդական գերիշխանութեան ամենած սկզբունքը: Երաշխատել բոլորակալ մեծամասնութեան զարգացումը և բարգաւաճումը:

Անիկա տեր է այսօր այն բոլոր նւաճումներուն, գործը ձեռք են բերած նախկին մարդկութեան պայքարի և արեան միջոցով: Անիկա առջին ունի քաղաքական-ընկերաբանական գիտութիւններու բաւականաչափ Տասասա և կայուն շքմարտութիւնները: Անիկա ծանօտ է միւս ազգերու քաղաքական փորձերուն: Փոլսքիան պէտք է ձգտե օգուտի այդ բոլորէն, պիտի խուսափե աւելորդ, ու Ֆասակար յետաձգումներէ, պիտի գիտե կենսը, ուսումնասիրե պատմութիւնն ու գիտութիւնը և Տանարձակ կերպով կիրառել իսկական սովորաբարական սկզբունքներ, անազար ժողովրդապետական Տիմբերներ:

Ինչ որ ուրիշ ազգերը, առաջին անգամ ըլլալով, ըրին դժգոհութեամբ ու մեծամեծ ճիգերով Թիւրքիան պիտի աշխատե ընել որքան կարելի է շուտ և առանց սրտանոցներու:

Աւելորդ ժամանակը և աւելորդ ջանքը կորուստ են քաղաքակրթութեան և մարդկութեան Տանար:

Յուսալիցութիւնը ինչու է դատարկ բառ ըլլալ, եթէ բոլոր սերունդները և բոլոր ազգերը նոյն նւաճումներու Տանար նոյնչափով եռանդ գործածեն:

Ժողովուրդը պետական-քաղաքական գործերուն կըրնայ մասնակցիլ երկու կերպ—կամ անմիջապէս, և շարժակի օրէնսգրութեամբ և կամ պատգամաւորներու միջոցով, ներկայացուցչական կամ անմիջապէս:

Այսօրան Տասարակութիւններու մէջ ժամանակակից խոշոր պետութիւններու մէջ առաջին տեսակը—ուղղակի օրենսդրութիւնը—է գործարարներ Ամենուրեք, ուր կայ սովորաբարական, սահմանադրական Տասարակարգ՝ ժողովուրդը կընտրե որչէ իւր և իւր Տասարակարգը, ներկայացուցչական մարմինները չեն գաւաճանք ընտրող ժողովուրդին: Արդեօք երբեք երբեք այդ Տիմբերութիւնները պիտի կրնան իրագործել զուտ և անխառն սովորաբարական սկզբունքը: Արդեօք տակն լաւ է, տակն նպատակայարար չեն, որ ժողովուրդը ինքը ինքը ուղղակի կերպով անմիջապէս, առանց պատգամաւորներու, մշակե իր օրենքները, կառավարե իր երկիրը և վճռե իր գաւառը:

Նին ժամանակները, փորձութիւն և սահմանափակ Տասարակութիւններու մէջ, Տասարուր է եղած կիրարկել այդ սխառեմին մասիկ սխառեմ մը: Գիւղի կամ քաղաքի բնակիչները անխառն—բաց առևտու իրաւունք ունենալու իրաւունքը—Տասարած են միայն Տրոսանդի վրայ կամ որևէ շէնքի մէջ և ուղղակի կերպով անօրինած են իրենց Տասարակական գործերը:

Կախնական մասն է անկազմակերպ Տասարակութիւններու մէջ, ուր պետական գործառնութիւնները չափազանց ջիշ են, ուր ընդհանուր շահերը սակաւին ծնւած չեն, ուր կերպնաձիգ ստորերը զետ և սարգազան չեն: Թերևս Տասարուր եղած ըլլայ որոշ շարժակի գործարարը ուղղակի օրենսդրութիւնը և անմիջական կառավարութիւնն ու գաւառաւորութիւնը:

Սակայն ժամանակի ընթացքին մէջ կենսի բարգաւաճով շրջաններու ընդարձակումով անսահմանութեան զարգացումով պետութեան ստեղծումով և լայնանալով օրենսդրական-վարչական այդ սխառեմը անբաւարար է ճանաչուած և մէկ կողմէ և նետած:

Ի՞նչ ալ ըլլաւ զօրք և զգեցնութիւնը և շտապանքի բաժանման մեծ սկզբունքը Տաս ալ վճռական ու սիրական են եղած: Փոխանակ ամենքը միայն օրենքներ մշակելու ու իրաւ բարգրելու, փոխանակ ամենքը միայն կառավարելու, ամենքը միայն գաւառի պաշտօնները և աշխատանքները բաժանուած են ու առանձնացած:

Այսօրան Տասարակութեան բարդ ու բազմաբերող կազմի մէջ ներկայիս խոշոր ու լայնածաւառ պետութիւններու մէջ աւելի են անխորտի և կիրառելի ուղղակի օրենսդրութիւնը և անմիջական կառավարութիւնը: Երբեք ամենքը միայն չեն կրնար և վաճառական ըլլալ և ուսուցիչ և բժիշկ և փաստաբան և արձեւասար և գրասար և օրենսդրի և կառավարիչ և զորավար և այլն և այլն: և այդ ամենքը Տասասար յարողութեամբ, արտադրելով ամենամեծ բարեբաղ մեծամեծքիչ ջանքերով և ամենամիքը ժամանակի մէջ:

Մինչև անգամ, եթէ կարելի է Տնտեսութեան ԸՄՄ-ը ուղղակի օրէնքներով սահմանել: Քննարկելու և յարմարագիտութեան խորնորոտ պիտի ըլլար պետեալը պիտի կորսնցնէր իր կարգն ու կանոնաւորութիւնը, անպատեթիւնը պիտի աղաւաղէր, բազմազան-պետեան-իրական կողմերը պիտի կազմալուծէր և քստար պիտի թագաւորէր անկարգութեամբ:

Ներկայ ժամանակներու քաղաքական իմաստութիւնը մերժան է ուղղակի օրէնսդրութիւնը և շտապագոյն, որդեգրան է ներկայացուցչական ձեւերը, որպէս ամենէն յարմարագոյնը Հասարակութիւնը, երկիրը, ժողովուրդը պէտք է մասնակցէ կառավարութեան, օրէնքներու մշակութեան, ոչ թէ ուղղակի, արժիշտապէս, այլ պատգամաբարձորներու միջոցով, ընդհանրապէս ներկայացուցչական Միասն թէ՛ պետք է կանոնաւորել ընտրութիւնները գործը անպէս, որ Հասարակութիւնը ամբողջովին ներկայացան ըլլայ: Եթէ ուղղակի կառավարութիւնը Տնտեսութեան և ոչ այլ գործնական—այս պատգամայն Տնտեսութեան և Տնտեսականութեան արտադրանքներէն ու խորապէս մասնակցէ ներկայացուցչական ընտրութեան գործին: Խորհրդարանները, ներկայացուցչական մարմինները պարզապէս պիտի մեկ առմամբ զստակարգի, մեկ որչախ խմբակի արտայայտութիւնը չլինի ըլլան, այլ բովանդակ երկրի Անոնք գործեր չպէտք է հանդիսանան այս կամ այն զօրեղ աւորին ձեռքը—ընդհանրութիւնը, աշխատանքը յստակութիւնը՝ սարկակցներու և շահագործելու ժողովրդական գերիշխանութեան սկզբունքը՝ սահմանադրութիւններու այդ անհրժեշտ նախապայմանը՝ մտածած առջ չլինի թայ, այլ պիտի գործագրութիւնն ստանար Այդ պատճառով բացարձակ միակողմանի արտայայտութեան և սահմանագրական վարչակարգի Տնտեսութեան ետքը՝ անմիջապէս պէտք է հոգալ որ բազմաբախական իրաւունքները իրողութիւնը դառնան և միայն թղթի վրայ շինան:

Ժամանակակից ասկակալութիւնը մշակած է ընտրութիւններու այնպիսի կանոն, որ ամենէն ասելի ընդգրկան է երաշխաւորել իսկական ժողովրդագրական կառավարութիւնը և քիչ երկրին բովանդակ կողմը: Ընտրութիւնները մի կանոնին համաձայն—պիտի ըլլան ընդհանրապէս, ուղղակի, գաղտնի, գաղտնի և հարկաւոր: Առանց այս հրահանգներու, իրականացման, առանց այս կանոններու գործադրման՝ ժողովրդական ներկայացուցչական Տնտեսութեան և պարզապէս պարզ, ընդհանրութեան արտայայտութիւնը չէ:

Հին գաղափարները, միակողմանի կողմնակալութեան և կողմնակալութեան արտայայտութիւնը չէ, որպէս իրականութեան արտայայտութիւնը անհրաժեշտ է սահմանադրութեան Տնտեսութեանը, կորսնցնելով ձեռք, երկուքը, անուր—անոնք ձգտած են ետեմիւնը պահպանել: Հին յարաբերութիւններու և հին կեանքի ոգին չնախանել: Ընտրողական սահմանափակ օրէնքներ, Տնտեսութեան, այս կամ այն պարտաւոր պարտմանը դանքը գոցել աշխատանքը և ոչ քաղաքականագրութեան ստեղծ—այս ամենը մեկ նպատակ են անհնար—երկարաձգել միակողման-

Թեան եթէ ոչ անուանական, զէ՞ք իրական տիրապետութիւնը խորնորոտ հանդիսանալ ժողովրդական կողմին ու գերիշխանութեան և ասկակալութեան յաղթանակին:

Այս է պատճառը, որ պարզապէս ընտրութեանց վերոյիշեալ կանոններ իրագործուել նոյնքան կարեւոր են ժողովրդի համար, որքան միակողմանի արտայայտութեան և նոյնքան ներկայան, որքան սահմանադրութեան Տնտեսութեանը:

Ընդհանրապէս Տնտեսութեան հիման վրայ իւրաքանչիւր շահահաս քաղաքացի իրաւունք ունի ընտրելու և ընտրուելու Թաւուր, զիջողցի, արհեստաւոր, վաճառական, արդիւնաբերող, կալուածատէր, Տնտեսագետ և ամենը հասարակ են ընտրողական օրէնքի ստեղծ:

Երկր ժամանակ տիրապետող գաղափարները չեն հարաւոր այս հիմնական իրաւունքին հետ Գործարանները, անոնց կարծիքով, հասարակութեան ընտրողական ղեկավարութեան, յայտաբանութեան՝ մասին արտայայտութիւնը պէտք է ըլլան և ոչ դարձեալ ժամագրովորներ են դերակրուող զոս քանակը անոնք ինչպէս անկէն այն ատարները, որոնք սեր են որոշ եկամտաւոր, որոշ հազարեւ, անարժեք կալուածներու տներու, գրամագրութեան և երբեք որչախ արդարութեամբ:

Այսպիսով հասարակութեան ամենը, հարուստ երջանիկ խաւերն են, որոնք կրնային խորհրդարան կազմել ներկայացուցչական մարմին անգամ ըլլալ օրէնքներ մշակել և երկրին կառավարութեան մասնակցել: Միւս ատարները—սեփականուող զիջող աշխատանքը ընդհանրութիւնը—հետեւ պիտի թար պարզապէս անպէս, ինչպէս հետեւ է եղած նախկին կառավարողութեան և պիտի յուսկանան պէս շահագործուեն:

Այս էր միակողմանի արտայայտութեան, կողմնակալութեան, կողմնակալութեան, գրամագրութեան հասարակութեան քաղաքական իդեալը:

Իրաւագրութիւն ժողովուրդը, շունչը յստակութեան ինքնորոշ դարձ ամբողջ արտաճութեան վրայ, քանիք քանի անգամ, նշանակալից ու արիւնտ զայրարներ է մղած իսկական ժողովրդագրական իրականացման համար: Ենդհանուր ձայնակութեան յաղթանակը պահանջած է յաճեալ նոյնքան զՏնտեսութեան՝ աշխատանքը և մարտական գաղափարներ կողմ, որքան միակողմանի արտայայտութեան անհրաժեշտ է սահմանադրութեան մտնելը:

Եթէ հասարակութեան մեկ մասը անտարբեր է և անհետաքրքիր բազմազան ինքնորոշ, նկատմամբ եթէ երկրին մեկ հատուցը անպատարան է ընտրելու գաղափար, համարելու պետութեան բազմակողմանի բազմակողմ գործերը—ստիպա, նախ և առաջ, չէ նշանակել թէ անպատարան և անտարբեր մասը չունենոր ներս ու սեփականագրութեան են:

Ընդհանրապէս, ստեղծ իրենց գաղափարային մասնայատկ պայմաններու շնորհիւ՝ ասելի են շահագործուած պետութեան գործերով և անկէն են ցանկացող անոր առաջագիտութեան, բան այն երբեմնիկները, որոնք ներկայան-անանական նախննիկ կացութիւնը նեւած է զանոնք ծոյ և շչապ կեանքի մէջ: Երկրներէն, ունեւորները չեն, որոնք կը հետաքրքրուին հար-

սարակական խնդիրներով, կ'ազդին անոնց համար և կը խորհրդանեն անոնց շուրջը:

Միւս կողմէ՛ եթէ Ճշմարիտ անգամ ըլլար շահազորեղ դասարագրեալ «կարծիք» սեփականազուրկ դասարագրեալ վերաբերեալ — թէ իբր վերջիններս «պատրաստ» չեն քաղաքական կենսիկ համար—այս պահիւս ընտել պատճառ չէ գրկել զանոնք քաղաքացիական իրաւունքը և հաշտեցը պետական-հասարակական սպառնալէն...

Ժողովուրդներու քաղաքական դաստիարակութիւնը և հասարակական հասունութիւնը սնդորութեան և հաւածանքի մէջ չէ, որ կը մշակուի, կը զարգանայ, այլ գործունէութեան և իրաւունքի մէջ: Մեկեւորկու ասուրս փորձառութիւնը բաւական է, որպէսզի «անպատրաստ» և «անտարբեր» բնւորն ու գիւղացին աւելի պատրաստ և հետաքրքիր դառնան՝ բան անոնց հասարակական հակառակորդները...

Եւրոպական պարլամենտներու օրինակներն ու փորձերը ճոյզ կուտան, որ աշխատաւորական կուսակցութիւններն ու համահմուտներն աւելի են պատրաստ քաղաքական պայքարի, աւելի են ուշադրի պետական խնդիրներուն, ջանձն հին գոտակարգերն ու անոնց արւասայախնները:

Աւանց ընդհանուր ձայնաւութեան՝ պարլամենտները ժողովրդական ներկայացուցչութիւն աւանանելու իրաւունքը չունին: Այդպիսի խորհրդարանները գործիք են ժողովրդի հակառակորդներուն ձեռքը՝ ընդգէմ ժողովրդական շահերն և հասարակաց բարօրութեան:

Պուստական գեառական ղուսման գումարեղ ընտրողական սահմանափակ իրաւունքով արտայայտիչն է միապետութեան, կղերականութեան և աշխարհականութեան: Անկիս նոյնքան թշնամի է առա ժողովրդի ներկայան իրաւունքներուն, իրաւաստանի մէջ սարդ բազմաթիւ ազգերու արգոյք գտանի, որքան և առաւել կան միապետութիւնը: Սահմանադրութիւնը այսպիսի պայմաններու մէջ կը շփիք և միայն, իրաւելիք և բարգաւազական խտրութիւն: Իսկական սահմանադրութիւնը է ժողովրդական գերիշխանութեան սկզբունքը կիրաւորութիւն միայն այն ժամանակ, երբ վերնան ընտրողական սահմանափակումները և բոլոր քաղաքացիները բարգաւազական իսխար իրաւունք բննետան ընտրելու և ընտրելու...:

Թիւրքիոյ խորհրդարանը աւելի բավարար և աւելի ժողովրդական չէ: Աւաստականերու, բեկերու կղերականներու—մէկ խառնով հասարակութեան վերին շերտակներու—ներկայացուցչական մարմին է անկիս: Տարբեր, որոնք պետութիւնը արտաքին վտանգէ փրկելու համար գիտաւորապէս սահմանադրական զարձան են և ոչ համազումներով, անկեղծօրէն: Այդ խորհրդարանը իր կարճ անողութեան միջոցին հանդէս բերալ գաստակարգային միակողմանի ու սարսմբօս ոգի՝ արգելելով բանտարական ընկերակցութիւններու պատասխանները, յետ մղելով յաստատական սուրբը (imped progressif), երեսի վրայ ձգելով հողային զգախա հարցը, անուշազրութեան մասնելով ազգաս գիւղացիութեան յուսահատական ճիշդը...

Գրանի որ սահմանադրութիւնը փրկութեան միակ գործիքն է պետութեան բարգայման ու անգամահատ...

ման դէմ՝ լուս է ու ասնելի երբ անկու ճընշւած ու հարաւահարած ընդհանրութեան պաշտպանն է ընդդէմ շահագործող փոքրամասնութեան՝ մերժելի է ու անկուրը: Այսպէս է թիւրք խորհրդարանական մեծամասնութեան արամբանութիւնը և հասարակական իրեւելը: Անոր—խորհրդարանի պատգամաւորներն շահերը, այն—պատրաստ են անեն անգամ, գաղտնի թէ բացայայտ, զուարթիչ սահմանադրութեան դէմ, մասնէկ հայրենիքը, գաւառանէկ պետութեան՝ եթէ իրենց շահերը պատհանած չեն և գրան չեն պետութեան բարձրագոյն պաշտպանութեան ներքեւ...

Ընդհանուր ձայնաւութիւնը Թիւրքիոյ մէջ պիտի կրնար ազանել պահմանադրութիւնը անն իրակ պատահականութիւններէ, որ պատհանել կրնայ մեծամասնութիւնը գէթ—արտաքին և ներքին զուարթիրեն...

Ուսովարութեան յաշիմանկի իրականացման համար անհրաժեշտ է, որ ընդհանուր ձայնաւութեան սկզբունքը զուգորդել, ընկերանայ գաղտնի ձայնաւութեան: Աւանց այդ վերջին կանոնի՝ ընդհանուր ձայնաւութիւնը — ժամանակակից հասարակական, անտեսական սեփական ներքեւ—է իրնար այն հետեւանքները հանդէս բերել, ինչ որ կ'անկախուէ անորմէ: Տիրապետող գաւառակարգը բաց քակարկութեան միջոցին միշտ կրնան—ուղտնի թէ անուղտնի—ճնշում գործ զնել ընտրողներու կամքին և խնդմանքին վրայ: Տեստատպետանազատ և անկախութենէ զուրկ գիւղացիներն ու բանտարանը չեն կրնար—անանց արտաքրելու և հաւածելու: Վտանգ — իրենց ուզան պատգամաւորին քակարկել: Եւրոպական երկիրներու պարլամենտական ստրիկտութիւնները բազմաթիւ փաստեր են արձանագրած՝ այս ճշմարտութիւն սպառուցանող:

Չի կարելի պահանջել, որ թշուար, բարցան, անդունական ընդհանրութիւնը ունենայ այն ստախան կամք և այն ստախան հերտութիւն՝ հրապարակով ու բացայայտ սեղնելու համար իր սիրովը, իր ստախարին: Տեստատպետանազատ զգախա կախաւում—ներկիս հասարակարգի ոգին—կը հարկադրէ սեփականազուրկ աշխատաւորին բէւարիկ հակառակ իր ցանկութեան, որպէսզի վաղը չը ջրեկ պաշտանէն, որպէսզի վաղը սովամահ ըլլայ ընտանիքով միայն:

Գաղտնի բէւարկութիւնը որոշ չափով—զգախատարար միայն որոշ չափով—կազատէ ընտրողական իրաւունքը այն ստախարէ գտեհիկ ու բերալ ազատազումեն և այլանկարկութենէ:

Այսպիսով, գէթ մասաւոր — այնքան, որքան կրնայ գաղտնի չնող գաղտնի ձայնաւութիւնը—կը վերնայ սիրապետող դասակարգեալ ճնշումը աշխատաւոր ընդհանրութեան վրայէն:

Ընտրողական գործի հիմնական հարցերէն մէկն ալ սեղտեղի կամ՝ անուղտնի ձայնաւութիւնն է: Թաղտնիքը մէկ անգամով, ինքը անմիջապէս կընարէ արդար իր ներկայացուցիչը, որ պէտք է անդ գրանէ խորհրդարանին մէջ, թէ՛՞՞՞ նախկաւաղ կընարէ որոշ թւով պատահականներ, որպէսզի ասոնք միայն ընտրեն պատգամաւոր պարլամենտի համար: Աւասին սխտեմով մեք կը կուսենանք սեղտնի ընտրութիւն, երկրորդով անուղտնի ընտրութիւն:

Ըրտ երևոյթին այս ասորբուծիւնը ձևական է միայն և չունի էական, սկզբունքային նշանակութիւն: Աստղագետները անմիջապէս ժողովուրդէն և ընտրելու, թէ ժողովուրդէն ընտրուի պատիրաքներու համախմբումէն—միևնոյնը չէ՝ արգելու: Երկու պարագային մէջ ալ ժողովրդական կամքը չէ՝ արգելու, որ կը սնուր բնէ, կը հրամայէ, կը գործէ: Ընտրելու պատիրաքները չէ՝ որ ժողովրդական ձայնին արտայայտներն են և չեն կրնար անոր ցանկութեան հակառակ քայլեր ընել:

Այդպէս չէ, սակայն, իրականութիւնը:

Առաջին աստիճանին վրայ, այսինքն պատիրաքներու ընտրութեան մէջ, շատ յաճախ կրնայ տեղի ունենալ—բազմաթիւ պատճառներու հետևանքով—ժողովրդական կամքին աղուտումը: Պատիրաքներու ու մ բողջ հաւաքումը, բովանակի կամքը անհրաժեշտորէն ժողովրդական պահանջներուն արտայայտութիւնը չէ: Ընտրութիւնները որքան ալ ուսմամբարկան ըլլան՝ այնուամենայնիւ որոշ հեռաւորութիւն, որոշ տարածութիւն միշտ գոյութիւն ունի ժողովրդական անմիջական կամքին և ընտրած ժարմին միջև: Պատիրաքներու կողմէն ընտրուած պառագամուրը կամ պառագամուրական խումբը կրկնակի կը հեռանայ ժողովուրդէն և անշտաման նարածութիւնը աւելի ևս կը մեծնայ:

Երկաստիճան, անուղղակի ընտրութիւններու մէջ ուսմամբարկութեան սկզբունքը դիրտու կրնայ զոհարելու և ժողովրդական կամքը կրնայ տեղի առլ անոր թշնամիներու կամքին:

Ուղղակի ձայնաւուծիւնը օւնի, անկասկած, որոշ գործնական զգուարութիւններ սահմանարական նոր երկիրներու մէջ, ուր ժողովուրդը՝ անմիջապէս և անտնօթ քաղաքական գործերուն և պետական անձնաւորութիւններուն չի կրնար թերևս յաղողութեամբ ընտրութիւն կատարել: Մակնայ այս զգուարութիւնը վազանցիկ է միայն և մակերևութիւնէն Կործ ժամանակեայ փորձառութիւնը, ընտրական պայքարը, կուսակցութիւններու ազատ փրփակումը, հասարակական կարծիքը, անկաշխալ և զաղափարական մտումը շատ բան կրնան փոխել:

Անուղղակի ձայնաւուծիւնը—այսպիսի պայմաններու մէջ—հասարակութեան թշնամիներու իդեալը միայն կը ծայր: Ռամկավարութեան և ժողովրդապետութեան պահանջը ու զ զ ա կ է ձայնաւուծիւնն է...

Ընտրութեան սխտմին վերայիշեալ երեք կանոնները—ընդհանուր, գործնական և ազգային—եւրոպական և ամերիկեան շատ երկիրներուն մէջ կը գործադրուին արդէն: Քրիստոս, Անգլիա, Զիւցերիտ, հելսինսային և հարաւային Ամերիկա, Գերմանիա և այլն—աւելի կամ նազարբերութեամբ—որպէսզամ են ժողովրդական բեւաբոլութեան այդ սկզբունքները: Գերմանիա՝ շատ տեսակետներով ուշացած ուսմամբարկութեան ճարտուն վրայ ընդհանրապէս՝ կրցած է նուաճել գեթ ընտրական այդ բարձրաստութիւնները:

Քաղաքական բնաշրթումը և կատարելագործումը այդ ուղղութեամբ կը յառաջանան...

Ընտրական գործին ամենախոր, ամենամառայ էրկերն են կանանց քաղաքական իրաւունքի խնդիրը,

հասարակութեան մէջ նշանաւոր մասը—կին սեռը—գարերու ընթացքին մէջ քրկած է եղել ամենաարտաբան մարդկային իրաւունքներէ: Մերթ իբր հաճողքի ու զարմութեան աւարկոյ, մերթ իբր խոհանոցի մասնագետ, մերթ իբր ծննդաբերութեան պաշտօնեայ՝ կինը եղած է դարեր շարունակի աղամարդուն անպատիւ և անարգ ատուկը: Աննաբերաբ գերութեան և աննաբարբարու շահագործումի փաստն է ստիկա, որ պատմութիւնը երբեկից արձանագրած ըլլայ:

Ընտանիքի մէջ անձայն և իրաւագործի հասարակական և քաղաքական գործերուն մէջ բոլորովին բացակայ քաղաքակրթութեան և յառաջգիտութեան հետ կնոջ ճակատագիրը փոքր առ փոքր կը՝ օր մտքը՝ Օր է ն ք ն երբ հեազհետէ կը մեղմանան կնկերու նկատմամբ, բարբեր կամայկամայ կը բնաշրթին, հասարակութիւնը աւելի ու ավելի համբարկումիս կը դառնայ:

Սկիւզ կ'առնէ կնոջ ազատագրումը, որ ժամանակակից պատմութեան և ընկերական կեանքի ամենազգալիս խնդիրն է: Ընտանիքի մէջ կնոջ իրաւագիտ կը հաւասարի աղամարդուն: Այսպէս և գեթ եւրոպական երկիրներու մէջ, հասարակական կեանքին այս կամ այն ասպարեզները կը բացին անոր առջև: Կինը կը գտնայ բոխի, փաստարան, պաշտօնեայ: Անոր քաղաքական—ընտրական իրաւունքը, սակայն, մինչև այժմ յարգած չէ բազմաթիւ երկիրներու: մէջ Մեկ թէ երկու երկիր միայն՝ Անգլիան և հասարակական առաքինութիւն և քաղաքական հրաւանութիւն՝ ձանաչելու համար կնկերուն նայնպէս իրաւասիր պետական—պարլամենտական խնդիրներու մէջ, ինչպէս և աղամարդուն:

Ֆինլանդիան—այդ փորձի քաղաքակիրթ, յառաջագիտ երկիր, ունի արդէն իր ներկայացուցչական բարձրագոյն մարմինն մէջ կին պատգամաւորներ:

Ասիէ չորս տարի առաջ, 1906 թ.ակաշին, հայերուս մէջ ալ—թէև կարծ ժամանակով—իրագործեցաւ կնկերու ընտրական իրաւունքը:

Ղըմիսմանի վեդրոնական ժողովին—որ ուսուհասյերու ազգային պատգամաւորական հաստատութիւնը եղաւ և որ մեռաւ ուսու կառավարութեան վարչերի կարգադրութեամբ—հայ կնկերն ալ մասնապիտ էին ընտրական հաւասար իրաւունքով:

Այսպէս, քաղաքակիրթ ժողովուրդներու մէջ սկսած է արդէն մէկ նշանակալից, պատմական շարժում՝ ի նպաստ կնկերուն ընտանքական, հասարակական, քաղաքական ազատագրման, որ՝ յառաջգիտութեան և ուսմակավարութեան յաղթանակի հետ միասին՝ պիտի հանգչի իր դրական մարժամ:

Արեւելքի մէջ՝ ամենաւորապէս, կնոջ ճակատագիրը սարսուփիլի է եղած: Գարբերու խաւարն ու բարբարոտութիւնը հոտ ստեղծեր են կնոջ գերութեան ամենացայտուն, ամենաւստիպը: Մահմեդական հասարակութիւններու մէջ աղեւթի կերպարանք է առած կնկերու կացութիւնը:

Այդ շարաշրջ աւանդը և այդ մասը իրողութիւնը հին ժամանակներէ անցած է մինչև մեր գալը: Կնոջ իրաւագործի, կնոջ ապէս, կնոջ ծառայ, կնոջ հաճողքի ու արհիւնքի առարկայ, կնոջ սարկու, ընտանիքի մէջ

Հասարակութեան մէջ, անուանու Համար, ծնողներու, Համար, բոլորի Համար—այս և զժաման իրականութիւնը մասնակցական աշխարհի

Երկարացի Քիւրքիան աճաբն աշխատանք ունի կատարելու՝ մարդկութեան այդ տնէր նախատեսքը մեղմեալ Համար Քիւրքիոյ իսկական վերանունը, Քիւրքիոյ բարոյական, հասարակական, անասական արտասարուը պէտք և իրազօրեմի վերջ ապագարքման հետ միասին, առանց որուն անէն վերանունը աճ կ'աւայ կ'ըլլայ: Կոր Քիւրքիան չլիարի Հանգարեմի Հին Քիւրքիոյ անմասնաւոր ժողովութիւններէն մին—մարդկութեան կէտն այդ աստիճան ընդ սարկութիւնը

Ամեն շունջ, ամեն աշխատանք պէտք և Քիւրքի, որպէս թիւրք կ'ընէ եւէն այսուան զժաման կայունութիւնէն, որպէս Տարուոր գունայ անոր Հասարակական-բարոյական իրականքին իրազօրեմուր...

Ս Օ Յ Ի Ա Ն Ա Կ Ա Ն

VIII ՄԻՋԱՊՏՄԱՆ ՍՕՅՈՒՆԱՅԱԿԱՆ ԿՈՆԳՐԵՍ

(Կայեննալ, օգոս. 28 | սեպ. 3)

Համագումար աշխատանք ժողովուրդներին, Համագումար աշխարհի բոլոր ծնւածներն ու կենդաններին, պայքարողներին և ասպնդորներին Մի տեսակ Տեղեկական խորհրդարան, պարլամենտ, որ հաւաքուած են իւրաքանչիւր 3 տարին հարիւրաւոր պատերազմներին բոլոր քաղաքակրթի աշխարհիկներին՝ մշակելու Համար գործունէութեան ընդհանուր ծրագիր ու ասկտիկ, խորհելու Համար պայքարի նպատակները:

Այդպէս և ներկայանու միջազգային այն մեծ Ատենաք, որ կըլուծ և բոլոր քաղաքակրթութեան մասերն ընդհանրապէս (International) և արհմտիկուրը Համագումարը ստիչ ունեցաւ Կայեննալու, օգոստոսի վերջերին:

Կոր աշխարհն և դա—նոր մարդկութիւնը Ե ուր հաւատարմութիւն և, որ ծառայուծ և բոլոր հնայան կամ հնայոց զօրմորի աշխարհայեացքներին դէմ: Կոր, արժանական, յեղափոխական յորձանքն է, որ գալիս և հիմնքը շրջելու եկիւրձուրը, մարդիկը հարստութեան, բարի ուժի, տիրութեան և ասանձանարհամարի վրայ հիմնած բոլոր արհիւսութիւններն ու արհիւսութիւններն և սահմանելու ճշմարտ մարդկային իրաւականութիւն—բոլոր ազգերն ու անհատներին պատարձեման ու հաւասարութեան մէջ:

Աշխատանքութիւն 8-րդ տեղեկական պարլամենտն է 900-է չափ պառլամենտներ—բոլոր եկեղեցիներ, որոնք այսպէս տեսն, մտել են եւրոպական քաղաքակրթութեան ասպանի մէջ: Իտիւլիան առաջին անգամ մուտք և զարծուծ, Ի դէմ հայկական (քաղաքական) պառլամենտութեան Ստեղծիչ միջազգային աշխատանքական կազմակերպութիւնը ընդունած և Հ. Յ. Գաղնացիութեան միջնորդութեանը, բայց նա առայժմ չի կարող որիչը սեփական պատարձանարկութիւն և իրջեցնէր ներկայացնելու լիազօրութիւն իր տեւը բոլորք սոցիալականներին:

Հ. Յ. Գաղնացիութիւնը ներկայ և յանձին իր և պատարձանարկին— Գրամսն, Էրիպուտն, Բարսեղեան և Արամազեան, որոնցից 2-ը ներկայացնում են անմահան, միւս երկուսը ուսական Հայաստանը:

Բացուց իրք հոխարյան և Գաղնացի սոցիալիստները— հրաշայտին մարդան, կազմակերպուած—ճիւղ շին ինչպէ զարմելու Համար այդ բացուած ջոտ կարելոյն շքեղ ու ապագային Կայեննալը չէր ստանա իր կենդանը սննդիտ հոխարյայ թափոր, որպիսին անցաւ օգոստոսի 28-ին նրա կենդանական փառացիները: 120—150 հազար մարդ և կեն—բոլոր արհեստները, աշխատանքի բոլոր ճիւղ-

դերքի: Մայքըրալորի ազգարմութեան քառորդ մասը կազմակերպուած սոցիալիստական զբօսակի ներքոյ Աբրազ մէկ ու կէտ ժամ այդ հակող զանգարուք բայուծ էր կործանուած հնչեմունքի տակ, անակնկալ ու ապշանք պատճառով ոչ միայն Կայեննալի հարուստ բարձրագոյնի, որ դիտուծ էր թափօրը պառլամենտին ու լուսանուններին, այլ և արևմտեան Եւրոպայի սոցիալիստներին, անգամ Փրանսիոցներին, որոնք սովոր են տեսնել իրենց մայրաքաղաքում զանգարմային մեծ թափօրներ:

Երկինձեմին այդ գեղեցիկ դրաշապուք Հանում և էր վերէն հանգարմունք, Sondermarken-է վեթեարք այգուն, որ կուսուցած էին հւտեղիներին Համար շարք արժեքները: Յասնակ հարցաւոր անխելիքներ—իւրաքանչիւր անհմտի շարքը, ճառերը հնում են երկը զխաւոր լեզուներով— Փրանսիան, գերմաներեն և անգլիերեն— ապա թարգմանուծ են զանիթերն: Ահաբի թարգմանուծ և մարիմիտ: Ի՛նչ տակ կողմ, ժօրք է ուր, այստեղ և օգունաներին աւարկայ է:

Գնում են, ասում և համարաւոր արհաւնը, զիւնով զանկայիններին խաւն բազմութեան— ցաւում են, որ չեն կարող ձեր լեզուի խոսիլ Բայց չէ՛ որ բոլոր սոցիալիստները իրք մէկ լեզու ունին—ուր գաւորութեան և է զգում... Սոցիալիստ աստերիսութիւններին մէկն այն է, որ նա չի հանգում սլլալուց ցեղերի ասանձանարկութիւնները, այլ ընդհանրական, չեղարկել և նրանց, և իւրաքանչիւր ցեղ բերում և նրան—սոցիալիստական շարժումին—էր ինքնուսուրը հանձնարի բաժինը:

Սոցիալիստ պատարձանարկութիւնները— շարունակուած և ժօրք—անում են նրա զարմութեան հետ: Կոր միայն ուժն է, որ առայժմուր և որ արտ անձնուրք անակնկալ տարբերը զգել կրի, յանուն ապառախեման և ընդգեծ սլլալայնականութիւններին, առական անգնականութեան, բուրժուական օլդարկի, ընդգեծ կապիտալիստն և նա է, որ պիտի կարողանայ եղբայրացնել մարդկանց:

Կարգակի Բանձնածողով կողմից նախորդ հրատարած ու գրամսն են հետեւորները հայկում. Ժօրք է, Ժիւլ Գեդէ, Աւայ Եւան (Փրանսիա), Կասուցի Գ, Սթիւարտ Բ, Գրեմար, Ալի կաթը Ա, Գրեմար Բ, Գրեմար Բ, Աստրիկ, Աւայ Գ, Սթիւարտ (Քիւրքի), Կէր Լաբորի, Մայքըրալորի (Ստեղծի), Կէր Լաբորի, Մայքըրալորի (Հայաստան), Բուրիս Գեդէ (Ուլարիս), Կեմի Գ (Քուստիս), Գլեխանով և Բուրաբովի (Ռուսաստան), Բուրիս Կ, Աստրիկ, Աւայ Գ Եւան (Թիւրքի, Հայաստան) (Կապիտալ), Աւայ Կ Եւան, հոխարյան կազմակերպութիւնը, ասում և Ալլեր, իրախուտը օրինակ կը ինի մեջ համար թէ քաղաքական և թէ արհեստական (սինդիկատային) անակնկալը... Սակայն մեք ասարացնել և պատկանել նաւաններ երք արի... Մեքը գերմանական կայսերի պէս չենք, որ կուզ թուք միայն իր գէլին դէմ, մեք կուզենք թուք դնել իւրաքանչիւր մարդու պիտին...

Կէր Լաբորի, անգլիական Labour Party-ի (աշխատանքականութիւն) պիտեմունքն պիտեմունքը մայքըրալորի ներքոյում և անգլո-գաղնացիական ժողովուրդական համարչախութիւնը ընդգեծ բաժանոր կապիտալիզմի, յանուն կուլուարութիւն:

Գլեխանով և Բուրաբով ասական սոցիալիստներին կողմից իր ջերմագին շնորհակալութիւններն և սուրբուն Գաղնացի սոցիալիստներին, այն սիրակի հիւրընկաստութեան համար, որ վերջինները ցայ նա տակ ուսու սոցիալիստներին՝ Յեղափոխութեան ազգայնագիր նրանց փախուստի միջնորդի:

Սակայն անգլիացի, քաղաքացիներ, —ասաց Հ. Յ. Գաղնացիութեան պատարձանուրը— ես բախտ ունեմ խոսելու ինտերնացիոնալիստի առջև, որպէս Արեւելք ձեր մարդ ժամ յին ու փրքերի կուլուարական ժողովրդի մի զուանի, Ժողովրդի:

Սակայն անգլիացի, քաղաքացիներ, —ասաց Հ. Յ. Գաղնացիութեան պատարձանուրը— ես բախտ ունեմ խոսելու ինտերնացիոնալիստի առջև, որպէս Արեւելք ձեր մարդ ժամ յին ու փրքերի կուլուարական ժողովրդի մի զուանի, Ժողովրդի:

7. Ինչպէ՛ն կարգակարգել միջազգային համերաշխութիւնը:
8. Մի շարք բեռնախօսակներ ընձուծելու
Այդ վերջին յարանիք մէջ նմանակ է:

1. Արհեստակցական միութեան խնդիրը Աւստրիայում
է, "Դաշնակցութեան" առաջնաբանք բաժանակը զուտ ըստ
զարգացմանիցնս նկատմամբ՝ Պարսկաստանում է Երևու-
թիւնը:

3. Բանաձև-արդք Գիշերակերի վերաբերմամբ
Քննարկել են 5 մասնագործներ, որոնց է բաշխում է
այդ ընդարձակ նիւթը:

Մասնագործները մէջ հարցերը մարմանաւորել են ծեւեւ-
լուց յետոյ, անցնում են ընդհանուր, համազուտար Ժողով-
ների մէջ, ուր է վերջնականապէս բարեխում են ըն-
դունում բեռնախօսակները:

Այստեղ, ընկանաւոր, չենք կարող կանչ առնել մաս-
նագործների այդ ընդարձակ աշխատանքի վրայ, որ ամբողջ
հասարակ նիւթ կարող է լինել:

Չենք կանչ առնել է Միջուգը. Սոց. Բիւրօն նիւտերի
վրայ, որոնք առջի էին ունենում ամեն օր, Ժամը 9-ից
մինչև 12-ը, կանոնաւորութիւն է ընթացք տալու. համար
նմանատի աշխատանքներին (Համազուտար-ժողովները առջի
էին ունենում կտորաց յետոյ):

Առաջ բերելք բարեխում մի բանի էական որոշումները
պարունակութիւնը:

Մենք հետաքրքրութիւն է յարուցումով կոպերատիւների
է սոցիալական կոնսուլտութիւններ յարարութեան ինչ-
չորքը: Նրանք մայրաքաղաք կարելիքնք բաժանակ են իրար
Մենք ներկայացնում է ֆրանսիական մարքանիւտների պար-
բարութիւն թ. ի. լ. Գ. Կ. Ե. որ առաջարկում է կարեւորա-
թիւն չը սոյ գործակցական ընկերութիւններին, Ժամանակ
է նրանց արժեքը բուն սոցիալական, գաղափարային
կաււ տեսակետից:

Միւր բերելքնք Ան գ է, ընդհանուրապէս ծանցակցու
կարեւորութիւն է առին այդ գործակցական ընկերութիւն
ներին (պատուական կամ արգիւտարական) է բուն ինչ
աշխատանքութիւնն գաղափարային կաււ տեսակետից՝
յանկարարութեամբ է ամենատար յարարութիւններ ստեղ-
ծել կոպերատիւների է սոցիալական-բարարական կաւուկ-
ցութիւններին միջև: Անշուշտ, առում է Անգլի իրեր կուտակել
ու զբաղմ հաստատութիւններին՝ այդ գործակցական ընկեր-
ութիւնները կրում են անհրաժեշտաբար կոպերատիւտու-
կան արտաւոր կարգերի զորում, բայց հարկ է առնել անա-
բար բարեխում, կոտորակարծել նրանց է շահագործել
աշխատանքային հանուր պայքարի համար:

Կոպերացի միջին ճանապարհն է բանում: Կա ոչ արմատ-
գիր է արգիւտանցի կոպերատիւների արժեքը, ոչ էլ նսե-
մացնել այն:

Ահա կոպերացի որոշումը.

Նկատելով, որ պատուական գործակցական ընկերութիւն-
ները չեն հայտնաբերում միայն արմատական նիւթական շահ
իրենց անդամներին, այլ և առհասարակ են:

1. Անկեղծում աշխատանքը գաղափարից ստեղ, վերացնելով
միջոցներին կամ մասնաւոր ուղարկանքներին է անեղծելով սեփական արտադրողական գործառնութիւնները՝
կոպերացիական սպասուները համար.

2. Պարեմակարգել աշխատանքային կեանքի պայմանները:

3. Գաղափարակարգել աշխատանքներին, վարեցնելու
նրանց՝ ինքնապարհ, անկեղ վարելու կարող սեփական գոր-
ծերը, և այդպիսով օգնելու նրանց պարտաւորակն արքիւտ
նագործութեան ու փաստականութեան միջոցներին ամսկալա-
բարութեան համարարումը:

Նկատելով, որ կոպերացիան մեծ-մեծակ անկարող է իրա-
կանացին սոցիալական կապակցել, զարկներ նսանել զարգա-
բարում, հարմարին իշխանութիւնը, որի միջոցով միայն հնու-
բարը է համայնացնել: Հարմարական սեփականութիւն
գործնել աշխատանքի բոլոր գործիքները, արգիւտարութե-
ան բոլոր միջոցները:

Միջոցային Սոց. Համազուտար Ե գաղափարներով հան-
դերն աշխատանքներին ընդգծմ նրանց, որոնք պիտու էին,
digitised by

Ինչ կոպերացիան ինքն իրեն կը բաւեալ յայտարարում է,
որ աշխատանքը գաղափարը ամենամեծ շահ ստի՞ գործա-
դրելու իր պայքարի մէջ այդ կարևոր գէղքը, սրի անունն է
գործակցական, կոպերացիայի շարժում:

Կա—Համազուտարը—պարտաւորեցում է բոլոր սոցիալա-
լիստներին և արհեստագործական միութիւններին (Ինդիկալա-
ներին) բոլոր անդամներին՝ մասնակցել գործուն կերպով կո-
պերատիւ շարժման, որպէսզի գորգային նրանց մէջ սոցիալա-
կանիք արին և հսկին, որ կոպերատիւ հիմնարկութիւնները
չը շնչին իրենց գերիշ. ինչ այդ գերն է՝ գաղափարակա-
լի աշխատանքութիւնը, արժարժեք նրա մէջ համերաշխութիւն:
Սոցիալիստ-կոպերատիւնը պարտաւոր են ամեն միջոց
ներք առնել, որպէսզի՝

1. Երանելու գործարները՝ կամ եկամուտները չը բաւ-
նելն բացառական անդամներին միջև, այլ և որ նրանց մի-
մարը յաղակող ֆոնդը—լինի կոպերացիայի միութիւններին
ներքով, լինի ֆէդերացիաների (կոպ. դաշնակցութիւններին)
—մի ֆոնդ, որ պիտի ծառայէ անդամներին ապահովութեան
համար, որ պիտի գործարքի՝ կոպերացիայի արքիւտարութե-
ան ինչը շարժանելու, զարգացնելու նպատակով մի ֆոնդ,
վերջուպ, որ պիտի նպաստէ միասնական աշխատանք
գաղափարի կրթութեան ու գաղափարակութեանը:

2. Սոցիալիստ կոպերատիւնը պիտի հսկեն սպալ՝ որ
արտադրի ու աշխատանքի պայմանները կոպերացիայի հետ,
նագործիւններին մէջ առհասարակ համամոտեցեացն ար-
հեստակցական միութիւններին կամ սեղօնկառուների հետ:

Կոպերացի յայտարարում է նաև, որ կոպերատիւնի զեմ
գնելիք պայքարի մէջ աշխատանքը գաղափարի շահ մեծա-
պէս պահանջում է, որ սեղօնկառուները (արհեստակց. միութի-
ւնները), կոպերատիւնը (գործակցական միութիւնները)
և Սոցիալիստ կոնսուլտութիւնը (սոցիալական բարարական
թիւն), պահանջակով հանգրեմ իւրաքանչիւրը իր արմատա-
գիան, ինքնուրուխիւնը, միացնում լինին միշտ աւելի և աւելի
սերտ կապերով՝

Ա շ ի ա ու ա ռ ք Կ ա ն օ ր է ն օ ր ք ու թ թ ն ն Ն Ն Ն Ն Ն Ն Ն Ն
բարեխում բեռնախօսակներ մէջ ապում է:

Կոպերացիական արգիւտարութեան հետ նրաւոր
անկող բարեխումն շահագործումը անեղծել է մի կարգա-
թիւնն, ուր բարարականապէս անհրաժեշտ է կենալն ու ա-
սպարութիւնն ապահովելու համար: Սոցիալիստ արգիւտարութիւնն
Ոչ մի կերպում այդ համապատասխան օրենքները չեն զուցցու-
նել թմաւորողութեամբ, զոյրմիւսն անեղծ կարեկները, միջ-
գետ, սակայն, նրանք կարող են որոշ շահով գահացել,
ուստից միասնել ինքնաարդիւնին, արգիւտարութեանը:

Կոպերացի վերջում է հետևել հիմնական պահանջ-
ները, աշխատանքային օրենքութեան վերաբերելու, ըն-
դունում սակաւին 1889-ի Պարիզյան Համազուտարի մէջ:

1. Ութ ժամեայ աշխատանքի օր:
2. Արգելել երեխաների աշխատանքները: 14 տարեկանից
վրայ:
3. Արգելել գիշերային աշխատանքը, զայն այն բո-
ժանութիւններին, որոնք համաժեշտ են հետնային գաղ-
արարական համար:
4. Ամսուրը 36 ժամ շարժական ընդմիջելու հանգրա-
նութիւնն: յայդ սոցիալիստարգիւտարի համար, ու կոպերացի
հրահանգի համաբարութիւնը՝ ու զարգացնելով ինքնակար-
իւրակարգ (droit de coalition):
5. Ազգաւ գիտահարութիւնն բոլոր արգիւտարական ու
երկրադարձական գործառնութիւններին մէջ—աշխատակցա-
լիստաւ բանակական լիւարդներին՝

Թեպետև Պարիզի այդ դաշնակցական սոցիալականային Ժող-
ովը (առաջին համազուտարը իւրաքանչիւր ինտերնացիոնալ)
առաջ բերցն արեւ միջոցային համաժողովներ, գունարած
կոպերացիութիւնները մեկտեղ (1890-ին թերմանի միջ-
հանր կայսեր նախնականութեան և 1906-ին թերմանի)—
այնուամենայնիւ ընդհանրապէս այն ժամանակին է վեր գետ
շահ ընէ բան է. արման աշխատանքային ապահովութեան
համար, և այդ այն պատճառով, որ իշխույթ ունեց գաղա-
փարակարգ
A.R.A.R.@

կարգերը ընդդիմանում են աշխատատեղի փոփոխմանը, երկնդ կերպով իրենց գաղտնիքն աշխատանքի շահերի հետք...

Բանասերական օրենսդրութեան աշխարհում որևէ առաջադիմութիւն, որևէ նախաձեռն կարող է կատարել միայն իրենց աշխատատեղիի շահով:

Աստի փոփոխումը հրահրելով է բոլոր երկրների աշխատատեղիների—բոլորայային արհեստներութեան, առևտրի, երկրագործութեան և բոլոր միւս ճիւղերի մէջ—յայտնա հարկ իջեցնող գաղտնիքների դիմադրութիւնը և անդուլ պարագայում աշխատանք գտնող կազմակերպչութեանը և ա մ է ը օրենքներ, աշխատատեղի կետերը սպահովող:

Միջնադարյան հասարակութեան՝ բանական յայտարարում է:

Կազմահագեց Միջնադարյան Սօցիալիստական կոնգրեսը՝ Շնչանով աշխատատեղական ընտանի գերազանցապես միջնադարին ընդմիջ:

Եւ յիշատակելով գործու համընդհանրութեան առաջնությունները հեն ինտերկոնտինալ օրինքի վեր (1864-էն), կոչ է անում՝ բոլոր երկրների աշխատատեղներին, որպեսզի նրանք չը զլանան կատարել համընդհանրութեան իրենց պարտքը ամեն առաջ, երբ որևէ երկրի մէջ պայթում է վր մեծ կռիւ: Աշխատանքի ու կապիտալի միջև և երբ այդ երկրի աշխատատեղները իրենց սեփական ուժերով անկարող են առկարար պատերազմի իմշամու հետ Սիբի երկրների աշխատանքական կազմակերպութիւնները պետք է նման պարագայում օգնութեան զան պայքարողներին իրենց ներթափան նպաստներով:

Այդ բանակը սիշտասկում է երկու մեծ հակառակ ուժերը: մի կողմից գործառուները, կապիտալիստների ազդային միութիւնը, միջնադարյան համընդհանրութիւնը, հակաշխատանքի արհեստներն ու կարտելները, միւս կողմից աշխատատեղական ազդային ու միջնադարյան միութիւնը... Երկու մեծ ուժեր հնարաւոր կենտրոնանալով գաղտնիքային պայքարը ընդունում է միշտ առէլ ընդարձակ ծառայում...

Ամհրատեղում է կենտրոնանել ամբողջ երկրագնդի աշխատանքի գաղտնիքների օգնելը, որպեսզի նրանք սպառնալու օգնութեան զան որևէ երկրի մէջ որևէ ճիւղի աշխատատեղներին, որոնք դեմ կը ծառայուին իր սպանադի ուժով միացնող կապիտալովը...

Կոնգրեսը յանձնարարում է ստեղծել միշտ առէլ սերտ, մտերմ յարաբերութիւններ արհեստակցական միութիւնների միջև: Ընէ ամեն մի երկրում, և թէ միջնադարիօրեն: Եւ հրահրելով որևէ միւս կողմից նայալիստ մտերմական կապեր հաստատելու տարբեր երկրների սօցիալիստական մասունքների միջև: Երբ որևէ երկրի մէջ կը պարտաւոր կամ կը պայթի մեծ ընդհարում, այդ երկրի սօցիալիստ օրհարողները պարտաւոր են շուտագոյնից հարգուել ճշգրիտ սոցիալիստական կազմութեան մտնի իրենց արտասուած նենան պաշտանակներին, որնպէս իրենց հիշելի պարտաւոր են անմիջապէս շահագործել այդ սոցիալիստութիւնները, համակրութիւն յարուցանել աշխատատեղական խաւերի մէջ և փարսելով ընտանիական արհեստներինց տարանջ թիւրիմութիւններին ու ստադիզ առաջակցելինց, որնպէս զուլու են միշտ մարտնչելու հարային կարծիքը:

Այդ անասկեայ իսկ սոցիալիստական անհրատեղութիւն է—ասում է Ինտերնացիոնալ—ունենալ ամեն սեղ սօցիալիստական ուժերը ու ազդեցիկ մասուլ, պարտաւորելու, համար փողովրդային զանգուանները կապիտալիստական մասունք ազդեցութիւնից ու յերքնչումներին:

Միջնադարիկն է պատերազմների առթիւ կազմահագեց կոնգրեսը վերջում է անցնալ որոշումները Գաղտնիքով փոսդու չի վերանում, սաւում է նա. և այդ փաստը հետ շարունակ անում է դիտարարում բոլոր երկրներում Ինտերնացիոնալ վերահիմն յայտարարում է:

Որ այլևայ երկրների և շ ի ս ա ա լ ու թ ժ ո զ ո զ ա ը թ զ և երբ շունին իկար մէջ հակապատկութիւններ, շունին պա-

տերազմելու զանկութիւն. որ ներկայիս պատերազմները առաջ են գալիս կապիտալիզմից, միջնադարին անտեսական մրցութիւնինց, որով բունան են կապիտալիստ պետութիւնները համընդհանր հայրեն փոփոխանում: Գաղտնիքների պատերազմ է հանդիսանում և միջնադարից (միջնադար կազման բանակների գոյութիւնը), որ ծառայում է իբրև տերապիստութեան հզորագործ քործիքը բարձրագոյնային ձեռք ջրում՝ սոցիալիստեր: Տամար աշխատատեղ գաղտնիքները

Գաղտնիքների իտպու կը վերանուն միայն այն փաստով, երբ կը վերանայ ինքը կապիտալիստ հասարակութիւնը: Աշխատատեղ գաղտնիքը, որ փանում է իր ուսերի կայ պատերազմի փրկանածանը բնուց, որ ամենից շատ է պատասխան յրանից, ընտանիքաբար և ամենից անէր շահադրուական է նրա անհետացումը: Եթանց աշխարհի սօցիալիստ աշխատատեղիները այդպիսով հանդիսանում է միակ լիտատեղ ներշնչաւորը միջնադարին կապիտալիստական Մարտի ինչու հնարեց վերտուն պատերազմներում է սօցիալիստ կազմակերպութիւններին՝ բազային լուսաբանել ամենուրեք պատերազմի իսկական պատճառները, բնութարել այդ կողմից ժամանարակն և բ ի թ ա ա ը լ ո զ ա ը թ զ և կրկնել ու գաղտնիքները այդ վերջեր փողովրդաւ թ զ և երբ ժ թ թ զ ա ը լ ո զ թ զ և ի թ թ զ ա ը լ ո զ թ զ և ա ն առջի Եւ հրահրելով հրահրել սօցիալիստ բոլոր պարտաւորութեան և նա հ ա ա ա լ ո զ ա ը լ ո զ թ զ և ի թ թ մարտի սրտանալիկար պատերազմի փրկանական միջոցները, կոնգրեսը միտճանակն պարտաւորելու է նրանց

1. Գաղտնիկ անդադար միջնադարյան, միջկապիտալիստ բոլոր ընդհարումների խաղաղ լուծումը՝ հաշտարար ստանձնելի միջոցով:

2. Գաղտնիկ շարունակարար ընդհանուր դիտմանիտություն:

3. Գաղտնիկ, որ վերացի գաղտնի դիտմանիտութիւնը (diplomatie secrete) և հրատարակելի կառավարութիւնների միջև կապակն և կապելից բոլոր դաշտակիրները

4. Գաղտնիկ միջնադար, բոլոր փողովրդների ինքնօրինակութիւնը, սպառնալու և պաշտանել այն, ընդգնմ ամեն ճիւղան ու ազգամուլ յարձակման

Իսկ ինչ անը, երբ պատերազմի ուրակար արդէն յրաւում է փողովրդների առջև, երբ պատերազմում է անօրուսականիտերն ընդհարում...

Այդ պարագայի համար կոնգրեսը վերաբն շինում է Ընտրուարարի համաժողովի վերջը:

Երբ պատերազմը կը ստանուայ պայթիլը երկու երկրների միջև— նրանց պատերազմ արտերկու և պարլամենտական հասունները պարտաս են ի պոծ զան իրենց բոլոր միջոցները—Միջնադարին թիւրիօ օգնութեանը— արդէնչու համար ընդհարումը, այդ միջոցներ արտերկու են, նայիտեն այս կամ այն երկրի գաղտնիքային պայքարի խտութեան և ընդհանուր քաղաքական կազմութեան

Երբ, այնուամենայնիւ, ընդհարում սեղի կունենայ— սօցիալիստ աշխատատեղիները պարտաւոր է փոխել միջնադար, գաղտնիցելու համար և շահագործել այդ նպատակով պատերազմի յարուցած տեսական ու քաղաքական ասպնալը, յայնպէս համար ազդարեկութեան խորանի շիրտեր և փոխմտցելու կապիտալիստական տերապիստութեան զահայիտուքը:

ՄԱՍՏՐԻՍԿԱՆ ԱՆՃԸ: Երկու ու ազգակն միծարանուն թիւն յարուցելու աստերիստիկ սիւնիկանտերի միութեան հարցը, որ շուրջում է ազգայնական կնքուք այդ քաղաքացի պետութեան մէջ: Աստերիստ սօցիալիստական կառակցութեան, ինչպէս յայտն է, անի սպանկնարած կազմակերպութեան, հիմնում ասանին ազգայնական ինչպետութիւններին ինքնօրինակութեան, սպառնալու սկզբունքի վրայ: Այդպէս—ք ա զ ա ը լ ո զ ա ը լ ո զ կազմակերպութիւնը իսկ այն և ս ա կ ա ը լ ո զ (արհեստակցական կամ սիւնիկանտային կազմութիւնը) եղել է միջնը օրս կ հ ն ա ը լ ո զ ա ը լ ո զ, բանի որ կենտրոնացման սրտանը այդ ճիւղի մէջ համարել է ամէլ ձեւաբուս և նպատակալարար կապի-

տակիցն անտեսական գրահներն Եզըզութեամբ գնումարտուելու համար Վարդ Աւսարիայն որհնաւարացական շարժարտ գնվողարեւել ե Ահեննային, որհ կնտարովի նիսան ե Սալայն վերջերս չեկերի մէջ առաւանգել ե անընտանական շարժարտի մէջ յսկանդ ե առեյլ աստեանիկ Տարարտոր շեկ արհհնտակութեան մէջ մի հասում ե (փրքարտածութիւն), որ կամեցաւ ե կազմարարել ե զնկարարել իբրևըստիկ, եր սղարայն շընաւարներուս Անտարտը լինի սղարայն — մէ միջարտայն, որս զորդեղարար լինի արաւան — մ Ահեննան Ազարայն յարհեանական պորտիբը... Շեկ սղարարտները, հատարարել հանգներ անցիւձայլիցն, նըջ հարկատարութեան անընչանըները, ե միջի սղար գրտնաւարտում են, որ իբրեյց ցումարութիւնն ե՝ ար շեկ հարուստ սինդիկատներն սարիվճարները, զրամական խոջոր նպաստները զործարարն յարուստ նոյն շեկ աշխատարարութեան շարժումները, բարբառածանն, որ նրաըթ թափոնի շեկ սղարարտ կառակցութեան զանկարներն ե սլ թե սղարին Ահեննա, միջարտայն զրամարելը:

Չեկերի առաւարելը, սակայն, հանգիպեց զբեթել անքոզը կոծրերի ուժգին զնկարագութեան ե միանգամայն սպարգիւն անցան շեկ պարարտելն Նեմոյի փաստարարական զիւսն յարուստ ե միջարարտարական հասարակութիւնները կոծրերը վճանց, որ անտեսական, որհնաւարացական կազմակերպութիւնը բուլք երկրներում պնտ ե լինի մեկ, ներգաշտել, սերտածեկն Ազարայն են հրահանգում ե մի շարք անընդ կոծրերները:

Այդ սովորայլ զրոյնն անցու զբեթել միանայն, բնըղեմ միմիայն շեկերի մի հասումն: Չեկուպհ Յոսպին ֆինալագոյցը ե զանընդարարները:

Անցեցեք այժմ V-րդ անտնտօղով ինդիներերն: Գեշաղարայն քաղաքական բնոյթ ունեցող մի շարք բանասէկեր զրամ են յնտարարացմանը բնութեանն: Գե կերպար ինդիներ արգել ս'զրամ Միսայնն, առանց վրտարարութեան ընդունում ե զայնակակալներն բանասէկ — յարմիրցի արհեյեան քաղաքականութեան վերաբերմամբ — ար հեանեայն ե:

Սկասելով
 Որ պարսկական յեղափոխութեան սկզբն ի վեր ե հասկառակ անըլո-ուսական համաձայնութեանն ³⁾, ցարի կառավարութիւնը բուլք միջոցներն ի զորդ ե զբել վիճեցեհ, լաւ համար սահմանադրական շարժարտ:

Որ շատ յասնիս նա միջուկ իւր միջամտել ե զինուած սանտով իր սահմաններն սպաշարուն ե իր հպարտակները պաշտպանելու պարտարկով, բայց իրօր պարտիկ սովակարներն ծիբեղը խորաակելու բացայայտ նպատակով:

Որ առ զորբերն ու ստակութիւնը Արարտարարում բացարձակապէս հարմար են յեղափոխականներն ե նր Յրաշնակցութեանը պատկանող վարէրներն:

Որ այտօր ես սակայն առս կառավարութիւնը իր բազմութեմ կաղարին զործակարներն միջոցով շարունակում ե իր գաւերն ու գրամարտները Պարսկաստանում: Որ առական զորբերի մի շարք զեա թում ե պարտեթ հոջի վրայ, շէ նայեան Մեյլիսի ե թեհհարմեան կառավարութեան կրկնած զորբերին:

Նկատելով
 Որ միեանցն առական կառավարութիւնը եւանդով «արհասում» ե՝ թիրաքրիսում, մասնաւորապէս Թիրքացի Հասարակական, ազարկում ե այնուպէս զարդակներն, զբաղելու համար յետադիական, առատապետական քրիւղ օտարերը

³⁾ Անցիպից սօցիալիսները անպարհեցին փոքիկ վերջին դարձումը, հիսկառակ անցիւ-ուսական համաձայնութեանն: Նրանց կարծիքով, Անցիպիս իր համաձայնութեան դաւանաբով հինց լիւթարտիսին եր սէկ ինասասանին՝ ինդիսիւս պարսկական յեղափոխութիւնը ե յօսեցին Պարսկաստան...
 Յիպար չի միջակեցիւն համար, ինքնուրեք անցիպիսները «տաւարիկ» գոյր ի սղարակ անցիւ-ուսական համաձայնութեանն՝ — «հեմանտով անցիւ-ուսական համաձայնութեանն» (just in consequence of the Anglo-Russian agreement).
 digitized by

հայերի զեմ, խոսովութիւնները ձեւելու ե հակադարձփոխութեան փոթորիկը յարտացանելու նպատակով:

Որ Պօլսի առական գնաւուս Զարկովը ե իրընտարմ առս հրապարտութեանը անցիւ են հրահանգներ նոյն սղարութեանը:

Նկատելով մի իւրայնով
 Որ ցարիքը, լինելով զայթեպան իր ապտարագական արաւարտութեմ սեփական պետութեան մէջ ե խորապէս աստեղով սահմանադրական կարգաւարքը իր սահմանները վրայ, ձեպում ե սիտանատարարար, յամաւսութեամբ՝ վերականգնելու բռնակալ ուժերն Պարսկաստանում ե թիրաքրիսում: Ընդդէմ այդ ծանր իրազմութիւններն, որ կազմում են մշտնջենական վտանգ Արեւելքի երկու երկրատարք առականութիւններն համար:

Կողմեհ հոջի շարժարարագոյր կոչ ե անում Նիլոյայն սօցիալիսական կառակցութիւններին, որսուելու իրեյց արտաճարակութեան ներքոյ զանաւոր բուլք միջոցներին՝ ցարիկին այդ յետաղեմ շահատարութիւններին վերջ գնելու նպատակով ⁴⁾:

- Ս Է Լ Օ Ն Ի կ ի աշխարհաւարական կազմակերպութիւնը առաւարդել ե իր կողմից բուլքի հեանեայ բանասէկ, խուլքար սօցիալիսաների միջոցով:
1. Երբայցի կապիտալիստական պետութիւններն զազութայն զարգացանութիւնը հանդէպ թիրաքրիս:
  2. Սահմանադրութեան հրատարակումը, որ սակայն ե իւրաքանչիւրին Պարզում ե քաղաքացու իրաւունքները:
  3. Անըլիկտայնիս ե զործարարայնի իրաւունքներն ընտնաբարուը թիրաքրիս կառակցութեան կողմից:
  4. Աշխարհաւարական գաղափարի հանդէպ ընդամ միահեման քաղաքականութեան աներէջ շահահանգը:

Գիլըզարայն Արցախիստական կոծրերը յայտարարում են, որ

1. Միմիայն բաղիճեան պետութիւններն «սովակարարական համաձայնութիւնը (entente democratique) կարող ե պաշարել ընդդէմ եւրոպական պետութիւններն կապիտալիստական ե զազութայն քաղաքականութեան:
2. Միմիայն ընդարձակ կառակցութեան շորհուրը կարող ե նպաստել Նոր թիրաքրիս զարգայցման:
3. Եւ սղընումս ե թիրաքրիս մէջ նոյննը ստեղծ սօցիալիստական շարժարտը:

Գի զիս ապարտում ու անորդ ե սպանելիցիներն այս բանասէկ ե որս խոթիկ տեղին ունեցող քառական երկար վիճարարութիւն Աւսարիսում են բարոյնաներ (amendement): Ահումս են բաղիճեան պետութիւններն գ աշնակցութեան ժաման, միճում են ե այն ժաման, թե արհրոր մի պաշարի բանասէկ ուժէ՞ որհն անընթիւս՝ սօցիալիստական կոծրերի հետ, զալիճ ե նա սօցիալիսաներից հիլընթոզն, բապակարոս ե ուրիշեր արտաճարել էին բանասէկ այդ: Պօլ Լուի առականութիւնը ես «սովակարարական»

⁴⁾ Մոհիկ խրտում յարտեյց այդ աննց բանասէկն անգամ առս սօցիալիստականութեան պագամաւարեան մէջ: Առաւարտը, «Կառակցութեան» կողմից եր գալիս... պէտ եր ուրեմի խուրացուցով զնեն իսկ իւրամիլիոն բաւն ու սար: Եր սան սկանգի... Բանաներ խոսում ե ինչ որ սպանելական «արհներ»: Ժաման արտաքականի սարձումն մէջ, ինտուն ե առս կառակցութեանն հայաճանր... պարսկալ դաւանելականներն զիւ... Սօցիալիստակաները յուզում զիւսմներ են անուն մասնատողով ինակարանի, պահանջում են «Իւսակցութեան» պագամաւարի ուղղի բանասէկ... «Եզըն» չեն ինտուն թիրաքրի սօցիալիստականներն, ինչու՞ չի ինտուն, որ առս կառակցութեանը սնանց էլ ե ասպանել: Ինչու՞ ե սարձումն զկապիտալիստական վերարտում, «Իւսակցութեան» (ո-դ-ները անպակարս այդ ձեւով էին ուղւում մկարամանի բանասէկ իր դարձածով) — եւսլան եւսլան: Եր սան, ի վերջու, ս-ռ-ական պագամաւար Ավլինե-սիկին իմրոցով սօցիալիստականներն սպանում են «Իւսակցութեան» մեկակարացից, որ մայակն են ինքիս թարձարելին Համազմամբ հոջիկ մէջ, միլկացին՝ այնեյց Շ. Յ. Արարտարեան կարսում զեր Պարսկաստանում, յայտարարի ի լաւ Ինքնապիտակում, որ զաւանդական զօրարար Երեթը վերջեա Բրացանաւարդ ե արել սօցիալիստական ապակցութիւն իւսլան:
 Որսը դիւմարմը պարարին անցան ե Համազմամբ-ժողովի մէջ էլ սօցիալիստականները խոնմարեան Բրամարեկին իրեյց «Իւսկարականները»:

A.R.A.R. @

գերը գլխաւորապէս ինքնակալութեան գէմ մղելիք կուր վրայ: Եւ՛ հմարտական կուր՛ վրայ—եթէ թող կը սաք այս ոճը գործածել... Պատարասել պէտք է ոչ թէ կրուորական, այլ սկսելով զինւած ու մասսային դիմադրութիւն:

Ունկերներ. կործեօք, չեմ սխալւի, եթէ ստեմ, որ ի շարք այն պատճառների, որոնք առաջ են բերել համառուական Յեղափոխութեան Ֆիտակօ, ոչ-վերջին սեղն են բռնում այդ երկու պատճառները:

1. Յեղափոխական ուժերի պառակտումն ու երկպառակութիւնները—մէկ կողմից:

2. Մարտական ասարի պահասութիւնը, մասային ու անպահանջ պատրաստութեան ծայրայեղ թուլութիւնը—միւս կողմից:

Պէ մեզ թուում է, որ եթէ կամենում ենք օգտագործել անցեալի դասերը, ապա պէտք է շանտը վերացնել ընդհանուր ուժերով՝ այդ երկու պատճառները:

Համերաշխ գործակցութեան հրահանգներ եղել են և անցեալում: Այսպիսի խորհրդատուները գումարելի են և նախադիտութեան շրջանում... Եթէ այն ժամանակ ուժերի միացումը անհրաժեշտ էր գիտում, ապա նա կրկնապատիկ անհրաժեշտ է այժմ, Յեղափոխութեան քրիթատուից յետոյ, երբ բռնակալութիւնը չուփել է արդէն ամբողջ խորութեամբ Յեղափոխութեան ազգական պարտաստութիւնը, երբ նա արդէն գիտէ, թէ ինչքան դիմադրական կարողութիւն ունի հարիւր միլիոնաւոր քողովուրդը և նրա յեղափոխական կուսակցութիւնները և երբ այդ գիտակցութիւնը նոր ուժ է հաղորդում նրան, բռնակալութեանը:

Պայ մի այլ խողջ հաջգամուք, գրգիշ միութեան: Պա այն է՛ որ ներկայումս և այսուհետև *de facto* Յեղափոխութեան միակ կողող Ուսումնասում լինելու է սօցիալիզմը, լինելու են սօցիալիստական կուսակցութիւնները: Բուրժուական բազիկալիզմը (արժատականութիւնը), որ շարժեան յայտնի վայրեաններում արամագրւած էր յեղափոխականօրէն և որ քիչ չէր նպաստեց 1905 թ-ի յաղթանակներին — շուտով ինչու թառերաբեմից և մեծ մասամբ նեանեց ընկեցիակի գրիչը:

Պէ չեմ մտնում ոչ այդ պատմական *volte-face*-ի (դիմադարձութեան) վերլուծումի մէջ, ոչ էլ ուզում եմ՝ գնահատել սօցիալիստական կուսակցութիւնների այդ կղզիացուն օրեկնով—առաքիայական—և սուրեկնարի—ենթակայական—պատճառները: Փաստն եմ արձանագրում, իսկ փաստն այն է, որ յիւրուի, սօցիալիստական կազմակերպութիւնները այսուհետև մեն-մենակ պիտի սաննն իրենց ուսերի վրայ Ուսումնասումի դուրժուական յեղափոխութեան՝ ամբողջ ազգին Եւրոպիանը: Այդ փաստն ևս հրամայականօրէն պահանջում է, որ մենք սեղմներ մեր շարքերը և միացնենք մեր ձիգերը — գէթ համերաշխ գործակցութեան մէջ. քաղաքական ձեռնարկների հողի վրայ:

Պէր մտանաք և այն, որ անցեալ Յեղափոխութեան միջոցին, վճռական պատճառների շարքում ունեցանք մի այնպիսի ահագին, ծանրակշիռ ու նպաստաւոր գործօն, որպիսին եր եպոստական պատերազմը—մի գործօն, որի նմանը այլքան էլ յաճախ չի արտագրում պատմութիւնը...

Պէրբուպէս, հարկ կայ՝ արգեօք յիշնցնելու ձեզ վերջին մեծ, աննանեծ մի ի ն ու ս ը, այն՝ որ սեակցիակի ներկայ համապիւս թագաւորութեան մէջ տեսնում ենք օգուպի մնացորդներ իայն՝ յակնելն յեղափոխական կուսակցութիւնների, սեանում ենք ընդհանուր, համաարած կազմալուծում: Բացառութիւն չեն կազմում նաև կովկասեան կազմակերպութիւնները, որ երբեմն բաւականաչափ ուժեղ էին և որոնք վերջին տարիները ենթարկուցին մի վայրենի արշաւանքի: Բացառութիւն չի կազմում և Պաշտակցութիւնը՝:

Պէնկերներ, ըստ երևոյթի, ուժերի համագործակցութեան անհրաժեշտութիւնը զգում են գրեթէ բոլոր գործող կուսակցութիւնները: Մտնում է հնարատարութեան խնդիրը: Ահա այդ խնդիրն էլ գրում է այստեղ ձեր քննութեան: Կարող ենք արգեօք գտնել շփումն կենտր, քաղաքական գործունեութեան համար, այլևայլ դասանոցների այստեղ սօցիալիստական հառաժանների միջև: Եթէ այո, ապա ինչպէս պատրաստել, կազմակերպել ընդհանուր գործը:

Պայքանը—մի կողմից: Ընդհանրութիւն Պաշտակցութեան՝ անուշից՝ ձեր աւած արժանքների համար: Չեղ, կարում ենք, հասկանալի կը լինի, թէ ինչու այդ կազմակերպութիւնը այլքան տեսչային կերպով բռնած է ուժերի միացման մասնագործութեան: Ես այն յանձնի իր երեք խողջ հառաժանների—առաջակական, թիւրքահայկական, պարսկահայկական: Ասել ձեզ արգեօք, որ թիւրքահայերն ու պարսկահայերը ևս խորապէս շահագրգռուած են այդ խնդրով: Թիւրքիս և Պարսկաստանը շարունակում են լինել թառերաբեմ առաւ Կառավարական ինտրզների, գուբերի ցարքական ազատութիւնները, ձիշա է, նաեւան են այնտեղ, բայց նրանք չեն կարող համարել ամուր ու յարստեկ, բանի գեւ կանգուն կը մնայ սոսմանների վրայ: Առաւկան բռնակալութիւնը, յուրտնօրէն դուռող ու խոսնաւ կող... Բուսական ազատագործեան հայրը այդպիսով միտմամանկ առնկական և պարսկական մի հայր է:

Պի վերջը—գրական ու կոնկրետ աւարտի խողջ: Յայտնելով մեր զերմ քաղաքացի ուժերի համագործակցութեան նկատմամբ, մենք չենք յաւակնում առաւ շարքում այստեղ գրեկալիներ և կոնկրետ ձեակերպութիւններ: Բայց կարում ենք, յորհրդատուից ինք կը հոգայ այդ գրեկալիները և կը սայ գործնական հրահանգներ, ունենալով իր մէջ սակի փորձան և կցութեանը սակի գիտակ կուսակցութիւններ ու դէմքեր՝:

Այնուհետև սկսում է խորհրդակցութիւնը: Չեք ու մի նորագաւ հուժեմար ժողովի բնութագրութեան առթիւ կարճաւան միջաբանութիւնից յետոյ որոշում է, որ նախ կուսակցութիւնների ներկայացուցիչները տան զեկուցումներ իւրաքանչիւրը իր կազմակերպական միջակի և իր գործելավայրի յեղափոխական կցութեան մասին, կանգ առնելով առանձնապէս մարտական խնդրի վրայ:

Խօսք է ստնում և չէ Սօցիալիստ Կուսակցութեան ներկայացուցիչ Արտուկի: Նկատելի է և չէ հաստատի ընդհանուր կարգութիւնը համառուական յեղափոխութիւնից յետոյ, բիւրօկրատական վայրենի հար

լանանքները, որոնք մի առանձին ուժով մղուած են լե՛հ Սօց. Կուսակցութեան գէ՛մ, որպէ՛ս տանազորեմ, ամենաարմատական սարքի Բ. Բ. Տ.՝ը Լե՛հաստանու, ԴՊանակցութիւնը՝ Կայսասանու—համանուն, վիճակից կազմակերպութիւններ են, նոյն երկուս սկզբունքներով ու սակիկներով հասողունքներ Բ. Բ. Տ.՝ը ևս հարկադրուե՛ն իր հայրենիքի մէջ կուխ մշել միաժամանակ երբք Քրօսնի վրայ կուխ յանուն ազգ—յին բուն արարած երաւունքներին կուխ յանուն քաղաքական յեղաշրջման և, վերջապէս, կուխ յանուն աշխատաւորութեան շահերի ու սօցիալիզմի։ Առաջին կուխ մէջ նա գրեթէ մեն—մենակ էր բռնակալութեան առ սեւ ուժերի գիմաց, ինչպէս ԴՊանակցութիւնը՝ հայկական միջնադարու Լե՛հահայեան բուրժուադրան հայկականի պէս ինքեք, թուրքերով, միաժամանակ յարմարել է տիրող դասութեանը. նա չունի այլեւ գիմագրական կարողութիւն ու կոմպոզիթիւն։ Միւս յեղափոխական կուսակցութիւններէն սօցիալ—գիմագրական—որ անբաժան մի հասանելին է համաուսական Սօցիալ—գիմագրական—ունի շուտ կանգարիչ գործունէ և հանդիսանում ազգային գրաւանքների պայքարունութեան անհրաժեշտ պայքարի մէջ։ Ինչպէս Վովկուսուս Այգպէս, օրինակ, Բ. Բ. Տ.՝ը բանի ուսացման և ձուլման արարձակների զէմ մարտնչել համար, քարոզում է շարունակ բօյակօտի ենթաբնիկ եւ ուրազ պետական գաղտնիքները, որոնք նաևան ու ողին աւելին են պարզացնել վերջին ուժակցիւրի հետ և զորք միաշարժման վնասակոր ու խեղութիւրէ ազդեցութիւն ունին լե՛հ երիտասարդութեան վրայ եւ այդ բոլիսը այսօր ահագին ծաւալ է ընդունել Լե՛հաստանու Սօցիալ—գիմագրական հասանձը, իրեն միանգամայն անտարբեր ազգայնական ինքիւններու, եւանդով քարոզում է այդ բօյակօտի գէ՛մ և պղպուղով անազգային ստաթք է լինում ուսացման մգուսներին։

1907 թվին գումարան Լե՛հ Սօցիալիստ Կուսակցութեան Ընդհանուր ժողովը յայտարարում էր, որ ցարիզմի քաղաքականութիւնը, յիւսած ուսու հասարակութեան մի մասի վրայ, միշտ աւելի և աւելի մատուցում է կոստան նացիոնալիստական (ազգայնամոլ) ոգի որի նմանը չի կարելի գանել նոյնիսկ նախկին բանակալութեան օրով։

Եւ համաձայն այդ յայտարարութեան, կուսակցութիւնը հըստնագում էր.

1. Բոլոր ուժով կուխ մշել այդ նացիոնալիստական, ազգայնամոլ ձգտումների դէմ։
2. Պարտաւսուել աղաքացի զինուած կուսակցութիւն համար, կուխներ, որոնք Ռուսաստանի պէս մի բունակալ պետութեան մէջ հանդիսանում են, որպէս առաջնակարգ անհրաժեշտութիւն խրաբանչիւր սօցիալիստ կուսակցութեան համար։
3. Ուժեղացնել այդ նպատակով կուսակցութեան մարտական թիւը, աճեցնել կուսակցութեան անդամների ընդունակութիւնը՝ զանգւանալին ու զինուած ձակասարմարանների համար։

Բ. Բ. Տ.՝ը Ընդհանուր ժողովը յայտարարում էր, ղՅեղափոխութեան արդուութիւնը կախած է ոչ միայն այն հանգամանքից, որ շարժումը կը բանէ ժողովրդի

ամենայն խուերը, այլ և Նրանից՝ կը լինին արգետոք այդ զանգւածների մէջ բաւական թւով անհասներ, որոնք ընդունակ լինին ոչ միայն ղեկավարել քաղաքական սօցիալական գործունէութիւնը, այլ և զինուած շարժումները։

Ընդհանուր ժողովը հըստնագում էր՝ հոգ տանել աշխատուր դասակարգի գիւնուորման և զինուած շարժումներին համար, արարել ժողովրդական լայն խուերում առաջնակա՛ն և անօթութիւններ և ործարել միաժամանակ նրանց մէջ այն համոզումը որ զինուած կուսակցութեան համար շահեւոր է արդէն, թէ ինչ է ներկայացնում Բ. Բ. Տ.՝ը, ինչով է նա սարքանում իր հայրենիքի միւս կուսակցութիւններից և նախ՝ սօցիալ—գիմագրականայից, որ միանալ Լե՛հաստանի հոդի վրայ ևս, հանդիսանում է ընդհանրապէս նոյն կրաւորական պարագային՝ ու պարագային՝ մարմինը, ինչպէս կայսրութեան ուրիշ վարիերու։

Եւ Լե՛հ Սօց. Կուսակցութիւնը գործում է համաձայն իր կոմպոզիթի որոշումներին։ Ռեւակցիայի վերջին սեթականներում նա լե՛հ ժողովրդի միակ ուսովական մարմինն է, որ ազգու միջոցներով կուխ է մղում կանաւորութեան գէ՛մ, սխառնակի կերպով ոչնչացնում է, սերրորի ենթարկում բիւրօպատիայի վասթարագոյն ներկայացուցիչներին, կոտորում է շարունակ լրտեսներ ու պրովոկատորներ և միաժամանակ մերթ ընդ մերթ կազմակերպում մարտանքներով յաճախում է կանաւորական հիմնարկութիւնների վրայ — փոստերի, բանկերի, մաքսատների—գրաւում է պետական, գումարներ՝ իր կուխ անհրաժեշտ պէտքերը հոգալու համար։

*

Չերնօվ ղեկուցանում է ուսուսօցիալիստ—յեղափոխական (ս.բ.) կուսակցութեան մասին Պատմում է համաուսական նրա ուշագրաւ ելեւելները վերջին մի շարք տարիների ենթացում, կաւաւորութեան բարբարոս հայածանքները, Ազգական հրէշուոր մերկացումը և նեղբնի կազմալուծման շարիքները, կանգ է առնում մասնաւորապէս մարտական Երաւորի վրայ, քանի որ Կորդոպոլովը իր ուշագրութեան կենտրոն էր դարձրել այդ կէտը։

Ս.բ.ները, Չերնօվի տակով, սկզբից ի վեր, աշխատանք—որքան իրենց ուժերը ներել են այդ—աճեցնել մարտական, գիւնուորման պաշարը իրենց ազդեցութեան ենթակայ զանգւածների մէջ։ Սակայն չեն կարողացել մեծ բան անել այդ ուղղութեամբ։ Պատճառը, ստում է նա, յեղափոխական—մարտական ուսուսուցութիւնների բարակութիւնն և ուսը ընդհանրութեան մէջ, ժողովրդի ծարրայեղօրէն խաղաղասեր ընդթիւ, խառնանքը և այլն։ Ռուս ժողովուրդը, ստում է նա, տարբեր է կովկասեան ու այլ ժողովուրդներից, նա սովոր չէ ղեկել գործածութեան և դա ահագին խաղընդդառ և յեղափոխական կուսակցութիւնների համար Չերնօվ պատմում է վերջին տարիների Էւօլիցիայից ուշագրաւ դրազներ—որ այստեղ անկարելի է իցոյց դնել—պատմում է այն մի շարք պարձեր ժողովրդին գիմագրելու, մարտական խմբեր պարտաստելու, ղեկերի

վարժեցնելու նրանց և ընդհանուր օրհասմանը, նաև մեղու... փորձեր, որոնք ընդհանուր առմամբ անաջող են անցել, չեն յարտակել և դարձել են միշտ նոյն հիմնական խնդրաբան — ուսու ժողովրդի մարտական անդնունակութեանը:

Արևելքը ձգակ է և ձգակու է նախահասակ ևս՝ անհասական սերտորը գործնել մ ա ա ա յ ի ն. բայց որ գլխավորն է, նրանք պիտի ձգակն անդնուու ետանա՝ զան պրոպագանդով արմատ ընկել զօրքերի մէջ... Որովհետև հասական են, որ ժողովրդի զանգամանի ու զինուած ապստամբութիւններն անգամ միշտ կը վիժեն, ի՞նչ զօրքի գեթ մի մասը չը յարի յեղափոխութեան:

Գ * Գ

«Գոշնակցութեան» մասին զեկուցանում է ընկեր Շիրազի Կոնստանտին:

«Նոյ գոշնակցութեանը, չեմ կարող, ասում է նա, վերջ բացնել իմ զեկուցանումը այնպիսի լուստեսե գոյներով, ինչպէս այդ արեց Բ. Բ. Նախ մեր ընկերքը նա կը հեռանէ ժողովրդը ընդունուած զեկուցադրին, բայց կը լինեմ աւելի համոտաւ ենթադրելով, որ շատ բան ձեռք արդէն ծանօթ է:

Գործարարին խնդիրները մասին պիտի տեսնի, որ 1904 թ. հիշ այս կողմ մեր կուսակցութիւնը իր ծրագրով կըրէ և մեծ փոփոխութիւն, թէև ոչ ըստ եռութեան, այլ ըստ նրա արտաքին նկատման «Գոշնակցութեան» հիմնական ծրագրի վաւերած նրա Ա. Ին շատագումարում, կուսակցութեան հիմնարկութեան աստիճանաբար արհեստավոր, յետևում է աստիճանական սկզբունքների վրա բայց յարմարեցրած այն միջավայրին, ուր նա գործում էր սկզբից ի վեր Թիւրքիային Մեր կուսակցութիւնը իր գոյութեան սկզբից աւելի մարտական և գործունակ մի մարմին լինելով, շատ քիչ ուշադրութիւն է ներկայ թեօրեական հարցերի և բացառաբար ծանրանումով զինական-մարտական գործի վրայ, նա բողոքովին մի կողմ էր թողել իր անդամների խնամատ մշակութիւնը կուսակցութեան սկզբունքներով, որտ հետևանքը եղաւ այն, որ կուսակցութեան շարքերը մասն բազմաթիւ ընկերների շատ քիչ թեօրեական պարտաւորութիւն ունենալով, կուսակցութեան գործունէութեան միակ խնդիրը ձանաչում էին այն գործունակն աշխատանքները, որ նա կատարում էր պատմական վայրկեանի պահանջով, այսինքն արևմտ հայկ. առնիկ կուսակցութեան և նրան աջակողմ անգիտակցից ցեղերի գեղ:

Երբ 1904—5 և յետագայ թւականներին մենք սկսեցինք գործել նաև Ռուսաստանում, ուր սարքեր պայմանները մեզ հնարաւորութիւն էին առաջ առաջանելու մեր կուսակցութեան ընտրել ոչ միայն զինական-մարտական, այլև յոգն իւր ակամ ի կողմը, մեր շատ ընկերները համար, գլխավորապէս ոչ զարգացածներէր, զո համարեց զաւանդակութիւն կուսակցութեան աստագութիւններին և մեր ծրագրի հետ ոչ մի առնչութիւն չունեցող նորմալութիւն, որի պատճառ համարում էին մի հուսով երիտասարդ ընկերներ: Գոշնակցին անբարեխիղճ անհասակն, որոնք հաջգործեցին մասունքների այդ միամիտ մտանդակները և մի առ ժամանակ կարող

զայն իրենց շուրջը խմբել բառական սուտք բազմութիւն աշխատար ժողովրդի իրեն նշանաբան ունենալով՝ «Գոշնակցութիւնը» միայն Թիւրքիայ մէջ քաղաքական կուսակցութեան համար և նուրբ միտաժամանակ Ռուսաստանի գեղ» մեր ուժերից վեր է, իսկ զապահորդային պայմարը հակառակ է մեր ծրագրին»:

Գեթ չիք թափեց կազմակերպութիւնը՝ ազատելու համար մուրաբի ընկերների այդ շահատուկ անձերից, որոնք մի ժամանակ մինչև իսկ կենդ կնիք շինեցին և նոր «Գոշնակցութեան» հաստատեցին կուսակցութեան ի Վ ընդհ. ժողովի որոշումը վճռակաւորեին զապահորդանով այդ յետադիմական շարժումը, մշակեց մի նոր ծրագիր, որ հիմնական կուսակցութեան հիմն ծրագրի վրայ նոր պայմանների և պահանջների համարուած աւելի շեշտում էր կուսակցութեան սօցիալական ընտրելը: Գոտան գործնել շատաւարժ մնայ կուսակցութեան գրոշակին, իսկ ճանաժողովներն ի վերջոյ գործան զազանի ոտականութեան գործակալներ:

Այդպէս չէր վերջացաւ այն ժամանակներում կուսակցութեան մէջ առաջ եկան մի այլ շարժում՝ նախակողմնական թեկն: Այս շարժումը ճարտակցում էին շատ ընկերներ, որոնք նպատակ էին դրել կուսակցութիւնը մտքերը ոչ-սօցիալիստ սարքերից և նրան առ ժամանակակից սօց. կուսակցութիւնների վայել կերպարանք և գործունէութիւն: Այս ձևակողմնական ընկերներից ոմանք չապասեցին մինչև ի Վ ընդհ. ժողովի վերջանալը և յայտարարելով, որ «Գոշնակցութիւնը» անկարող է զաւել, անընտանցին կուսակցութիւնը: Այսպիսով մենք կորցրինք մի բանի ետևանք և օգտակար ընկերներ. բայց անընտանցների խումբը այնքան փոքր էր և ի Վ ընդհանուր ժողովի ընդունած ծրագրից յետոյ սարքերութիւնը նրանք պահանջների և կուսակցութեան գործունէութեան մէջ այնքան շեղին էր, որ այս անընտանցը զգուշ հարուստ չէր աւել մեզ ծանուցելով պիտի տեսնէ, որ այս փոքրիկ շարժումը քաջալերութիւն զաւաւ մեր Ռուսական ետ-եր ընկերների կողմից: Բուն յեղափոխութեան շրջանում մեր կուսակցութիւնը չէր կարողացաւ ուղղակի և ակտիւ մասնակցութիւն ունենալ, որովհետև նա հարկադրած էր իր ամբողջ ուժերը լարել պաշտպանելու համար հայ մասունք ֆիդայական ուղեւորները, որ նրան սպանում էր ուսու կոտորութեան և նրա գրգռած թուրքական հորդանների կողմից: Հայ-թուրքական ընդհարումները, որոնք վերջերս ուղղակի պատերազմի կերպարան օտաջան, միտար է հեռանակ ջորքով, թիպանութիւնով էայլն, չէր նայած իրենց աւերիչ ազդեցութեան, ունեցան նաև իրենց գրական կողմը նրանով, որ մեր ժողովուրդը վարժեց զեքից քարծառապատեմեան և յարմարակալական գործողութիւնների համար: Ենթե զինեցինք մեր ժողովուրդը մասամբ կուսակցութեան միջոցներից, մասամբ ժողովրդի հանգամանակ իրմարտելով, և կուսի հետևանքը այն եղաւ, որ այժմ գոյնակալ գոժար է որոշում թէ ով աւելի վնաս կրեց՝ հայութիւնը, թէ թուրք սուրան և կուսակցութիւնը, վերջինս իր բազմաթիւ պայքարունեւորի կորստով, սրանք վիճաբան հարաւանքների նմանորակ անցին — նախնականորէն սկսած մինչև պարզօրէն և ներկայումս գրեթէ մեռած և կենցաղը ամբողջ կողմ

կառոււ, ինչպէս և առհասարակ գուտաստանում. բայց եթէ մի կուսակցութիւն կայ իրական մէջ, որ էլի կենդանութեան նշաններ և ցոյց ապրիս, զգա յՊաշտակցութիւնն՝ է, որ շարունակում էր զգործունէութիւնը, և ամեն սեղ զեռ ունի իր մարմինները. Ռուս կուսակցութիւնը հայտնում է մեզ նաև իրականաց գուր, մասնակց Պարսկաստանում որ մարմինը ընդարձակման կարողութիւն ունեցաւ, յեղափոխական կրքերն ենք ի մէջ իրականացութեան օւժերի մասին՝ աւելի մանրասման կարող է ձեռ սեղեկութիւն առ ընկեր Դ-ը. բայց ես կասեմ, որ զինամարտութեան յատուկ գարոններ ունենալը մեզ համար հոգաց ինքը ուս կուսակցութիւնը, իր յղացած հայ-թուրքական ընդհարումներով, որ արդէն մի գարոն գարձաւ զինամարտութեան:

Ժողովականները հետաքրքրեցին իմանալին չէ չափով զնաեւ ուժ կար յՊաշտակցութեան՝ արևմտագութեան սակ, մտիկ անցելի փոթորիտ օրերում, հայ-թուրքական ընդհարումների միջոցին:

Սոյ գարոնումին պատասխանեց ընկեր Դ-ման, որին ներկայութիւն Ռուս ու չէ՛՛ սօցիալիստների, առանձնապէս վերահան-առաջարկիներին, ուշադրութեան առարկայ էր յՊաշտակցութեան՝ հին զինուոր իր սովորական պարզ հակիրճ ու կարուկ ձևով բնորոշեց մի քանի խոցով կուսակցութեան ազգական պատկերը վերջին մեծ ընդհարումների միջոցին:

«Սյուսամենային — վերջացրեց նա — ընդհանուր վիճակը միթիթարական է: Մեզ մօտ այսօր՝ ոչ թէ գեներալներ կան առանց բանակի, այլ բանակ կայ, առանց գեներալների... Յար ու ջրի ամեն սեղ — Թիւրքիտ, Պարսկաստան, արաստան — ուր մշէ և նրանց ակեղ-ցիտի ալիքը՝ այդ հայածական գեներալները մի օր, կուսակցութեան ազգանշանն ստանալուն պէս, վերստին կը հաւաքեն բոլոր Ժայրերից, կը զարկեն ահակոչանակը, կը փողահարեն՝ և անմիջապէս բանակը կը համախմբուին նրանց զեկամարտութեան սակ...»

«Իրականացութիւնը յանձին իր զեկամարտների, բարեբախտաբար, ազատ է մնում առև կուսակցութեան ծուղակներից — մի կուսակցութեան, որ ձգտում է օրհնակարայ ընթելու մեր ազգի ամենամարմ, բազմափարական տարրերը: Իրականացութիւնը պատրաստում է, որպէս զի պատուով զինարարւե ապագայ նոր դասերին ու փոթորիկներին, որոնցից բուցէ զեռ ազատւած չէ մեր ապարբախտ ժողովուրդը: Այդ ժողովրդի գ ո յ լ թ ե ա ն հարցը մեր սեփական գոյութեան պատճառն է եղել և յՊաշտակցութիւնը՝ սկզբից ի վեր — Թիւրքիտում, իրականաց, Պարսկաստանում — եղել է նախ և առաջ յ յ զ ա փ ո խ ա կ ն ի ի թ ա պ ա շ ա պ ա ն կ ազգակերպութիւն. նա կուսէ և քարական ազատութիւնների համար, նա եղել է միամտամասկ ամենազոր պատմէջ իրականաց ի մէջ հակաիդէալիստական յորձանքների դէմ՝ (ուս ու ծայրեր):»

Այնուհետև խօսում են լատիներին և հրեական կուսակցութեան ներկայացուցիչները:

Ժողովականները խորհրդակցում են նաև յԻսթորիան՝ առաջարկներ շարժել Գրոսկի անուժ՝ և մի քանի առաջարկներ ապագայ համաընդհանուր գործակցութեան համար ժողովը սակայն գտնում է նրանց փաղաժամի մե-

հրատեղա և մի այլ խորհրդակցումով, որչառնական ընդթաննեցող:

Ձեկակերպում և միանալ ընդունում է հետևեալ որոշումը:

Մասնաւոր խորհրդակցումը, կայացած 1910 թ. սեպտեմբեր 2, Միջազգային Սօցիալիստական կոնգրեսի միջոցին, մասնակցութեամբ՝ Ռուս Սօցիալիստ-Ծեղափոխականների, ՎՅՍ Սօցիալիստ Վալապիստեան, Լ. Յ. Պաշտակցութեան, Կրեկան Սօցիալիստ կուսակցութեան, Լասիչ Ս. Գ. Միութեան պատգամաւորների և երկու հիւրերին — լսելով համառօտ զեկուցումներ այդ կուսակցութիւնների կայութեան և ազգական գործունէութեան մասին, որոշեց բազմաթ յայտնել առաջին երեք կուսակցութիւնների կենտրոնական կազմակերպութիւններին:

1) Որպէս ին նրանք ամենամտիկ ապագայում հրաւիրեն խորհրդակցումին մասնակցութեամբ այդ կուսակցութիւններին՝ և իրենց գաղափարակից կազմակերպիչութեան լիազոր ներկայացուցիչներին, որով խորհրդակցումը, որ պիտի յաճանան հ ա մ է ք ա շ ե գ ա թ ծ ա շ ի յ ա լ թ ի լ ա յ ա պ ա զ ք ա ղ արական՝ ձեռնարկներ համար:

2) Որպէս զի այդ խորհրդակցումին հրաւիրեն Գարոնութեան մէջ գործող բոլոր կարելոյն մեծ թւով սօցիալիստական կուսակցութիւններ:

Պրտափոջը ստորագրում է երեք խոչը. հաստատների ներկայացուցիչներին:

ՌՈՍ ՍՈՑ. ԿԵՆ. ԿԵՆՏՐԱԿՈՒԹԻՒՆ. ԲՈՒՆՈՎՍԿԱՅ
ԼԵՃ ՍՈՑ. ԿԵՆՏՐԱԿՈՒԹԻՒՆ (Բ. Ք. Տ). ՎԵՐՍԱԿԻ
ՀԱՅ ՅԵՆԱԿ. ԿԵՆՏՐԱԿՈՒԹԻՒՆ. ՎԵՐՍԱԿԱՅ

ԼԵՃ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏՆԵՐԸ ՊԱՇՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՄԱՍԻՆ

Լեհաստանի երեք հասաւանդների ամենաազդեցիկ կուսակցութեան՝ Բ. Ք. Տ. -ի կենտրոնական օրգանը *), մի ընդարձակ յօդաւածում, Սօցիալիզմը Հայաստանի՝ կը վերնագրով, վերլուծում է Կոպեռնիկ Միլազ-լ գային Համաընդհանրին ներկայացած Լ. Յ. Պաշտակցութեան ծեղեկագիրը, իր կողմից անկայնելով մի քանի մեկնութիւններ: Առաջ ենք բերում թարգման նարբ յօդաւածի մի քանի կէտերը:

«Հայաստանը իր քաղաքական կացութեամբ նմանում է Լեհաստանին՝ նա պատուած ու բաժանւած է երեք պետութիւնների միջև և մշանդնաւոր պայքարի մէջ պաշտպանում է իր ժողովրդական իրաւունքները: Մոստիկ անցքում նա սպրեց յեղափոխութիւնը իր առևսական հասաւածում, իսկ վերջին ժամանակներում ահագին մասնակցութիւն ունի թիւրքական ու պարսկական յեղափոխութիւնների՝ մէջ: Այսօր Ասիայի այդ երկրի համար — օսանանք յեղաշրջումով — ծագել է իր սահմանադրական զարգացումն արշալոյցը:

«Հայաստանի բոլոր երեք հասաւանդների վրա տարածում է իր գործունէութիւնը հայ սօցիալիստ կազմակերպութիւնը — յՊաշտակցութիւնը՝, նա աշխատանքը բազմակողմանի է. նա միաժամանակ զեկամարում է յեղափոխական, քաղաքական և սօցիալական շարժումները՝: Ապա պատմելով յՊաշտակցութեան՝ կառարած դերը՝

*) «Napravda», հրատ. Արտակ, աստրախի Վեհաստան A.R.A.R. @

Թիրախալուծող զորակազմները որպես պարզապես քրիստոնեական ու մահմեդականների համարաշխուժեան գործի համար, յուշածագրին անցնում է Ռուսաստան:

Սենթրին յայտնի էր Ռուսական շահերը Ռուսաստանի յեղափոխական շարժումների մէջ Սոցիալական նա հանգիստում է մի պահ ընկողով առ կառավարական համար շնորհիւ իր գերազանց վերադասեան կազմակերպութեան Զարիզը հարկ անսա հայրական սոցիալներ սարքել թաթարների միջոցով, թայց Ռուսական շահերը՝ ազդեց յետ մէջ նրանց:

Ռուս յեղափոխութիւնից, թաւում է թէ միմիայն Ռուսական շահերը է քաղել պարզ ու որոշ հրահանգն նա շատ լաւ է ըմբռնել թէ ինչ փաստներ է հասցրել շարժման գործին կուսակցական երկգլխանակութեանը և յանձնել իր վարչական ժողովի որոշել է ճիշտ թիւքը ուսերի միութեան առջ քերթուել Ռուսական շահերը զեկուցադրել քննադատում է և ռուս սոցիալիստների մեծամասնութեան ապակիքը, ստանալով մեծօք զերկառնուող իրաւորական գործարարները և յայտարարում է, որ անհրաժեշտ է գիտնաւորել և գիտաւարժել մասնակցող:

Պարզապէս այդ կուսակցութեան գործունեութիւնն ու ծրագրերը երբեք երբեք հաւատարմութիւն մէջ գոյն անսնում էք այնտեղ առողջ քաղաքական միջոց, որ պարզ ըմբռնում ունի կացութիւնների մասին և գիտե նրանցից քաղել օգուտները:

ԱՐԵՒԱՑԵԱՆ ԽՍՈՐՈՒՄՆԵՐ (ՆՈՐ ԱՍՍՈՍԱԿՄԵՆՈՒԹԻՒՆ)

Պայ, սննտով և անյողորդ վնասակամութեամբ պատմում ու թիւնը գծում է իր անկասարգական շրջափոխումներով, բունաւոր ուսերի թագաւորութիւնից գեպի լիակատար ծոց ու զոքոր պատմութիւնը:

Վերջինը կիրականայ Սոցիալիզմի իրականացումով, բայց նախ բան այդ՝ պատմական եւ քաղաքական պիտանքի որոշ հանգրուաններ, Էստրադակապատմութիւնը Բեպիլլիզմը, ամենախիստ արեւելեանի հանգրուանն է՝ Նիւթարական և սահմանադրական միապետութիւնները պիտանքներն ամենուրեք հանրապետական կարգերի: Այդպիսի և անգրգելի ձգտուող համաշխարհային եւօլիւցիայի Այդպիսի են պահանջում և արեւմտեան ու արեւելեան սոցիալիստական կուսակցութիւնների ծրագրերը: Սոցիալիզմը ետպահ հանրապետական են, ինչպէս որ նաև Ռուսական շահերն արտաբանական եզրակացութիւնն են ի վրայ:

Սակայն չէ, ի հարկի, թէ միապետական սահմանադրական կարգերի մէջ անհնարն է կամ գտնարին է սոցիալիզմի, ընկերապետական ազատ պրոպագանդը: Աշխատաւորական շարժումը պակաս չի սնանում ու բարեաւանում միապետական Անգլիայի, Գերմանիայի, իտալիայի մէջ, որ կայ՝ մասնաւորապէս առաջին երկրում: Բուսականապէս ընդարձակ սահմանադրութիւն ու քաղաքականութիւն:

Միւս կողմից՝ ժամանակից հանրապետութիւնը —

զիջող Ֆրանսիականը — ունի մի շարք սուներային կողմեր՝ թէ քաղաքական առաջադիմութեան և թէ անսահման բարձրութեան անսակեանց, զանազարային հակամարտութիւնն ու պայքարը լուսնաբերի և աղքատի, առանձնաշնորհեալ բարձրագոյնի և կեղեքեալ աշխատաւորութեան միջև՝ շեշտեալ են նոյնքան ուժով ու կատարութեամբ, ինչպէս հարեան միապետութիւնների մէջ:

Չը նայեան, սակայն, այդ սուներային կողմերի ներկայի հանրապետութիւնները իրենց ընդհանուր ու հասարակ ընտրողական իրաւունքով, պարզամեթոդական աւելի պարզ ու ամպլագա կարգերով, ժողովրդական աւելի շեշտեալ գերիշխանութեամբ ու միշտամութիւններով (օրէնսգրութեան մէջ), Ռեֆերէնզումով ու Լանթային շահաձեւնութեամբ (Շէյխիյարիումով)՝ անհամասանելի բարձր ու գերազանցին են անգամ լաւաւահամադրական միապետութիւններից, ուր քաղաքական, կրօնական ու այլ աշխարհներում գերա իշխում է՝ իր և սոյն պէտքով, մասամբ իր սոյն պէտքով միշտագուր իր անհիմն շահաբեր ծագումն՝ իրաւունքը, ուր երկրի գերագոյն հրամանատարութիւնը յանձնեալ է մի թագաւորութիւնից, որ կարող է ինչեւ նոյնիսկ մի սուպեր-իմպերիալ պատմանքները — ինչպէս Պորտուգալիայի գերախաթագաւորը — բայց որ այնուամենայնիւ կրնալ և, իր զարարող, ժողովրդական երաձուլութեան գործութեամբ, նախապահել մի սուպեր-երկրի ծագումագրին, իր սանկագուր (Նիւթարգործութիւնը) հարգեցնու պետութեան աննաձեւերկիւ ստորութիւններից:

Պատմութիւնը, այս, իր սնողը սննով կրկնատում է այդ հնացած, միջնադարեան ֆեոտիզմը, և ժողովրդական արմիւնացող գիտակցութիւնը հեղհեղեան, ժերիլ ջարտել, ժերիլ սյակել, երկրաբանի հաստեանցում շարժումներում, գրոշ և սոյնիչ հինուրեք ու շարագործ խրախմանքի գեւ, հաշիւում է բարձրման իր ազատ, անկախացող հասարակութեանը:

Այս Պորտուգալիան և սահմանապետական Ապրաստանութիւնը, Զակաստալտ, պատմականորէ արեւել, անսահման է ի վերջոյ՝ թագաւորի և ամբողջ արքայատոհմի գահակալէ փոխուում... Հի՛ն, ծանօթ անսպասումներ...

Պարզ թերեւ հերթը կը գա Սպանիային. նշանները երևում են արդեն իսկ փայլի անցնելով արեւմտեան ըմբռնացումը, որ ճնշելց այնքան բարձրագոյն է որ վերջապէս Գերբերի կեղեքեալական արախորտութեամբ — սպայոյց է, որ այդ երկրը դժկարում է ամենուրեւ պրոպագանդով ու խմորումով, որ Ալֆոնս XIII-ի օճարգործ գահը կանգնում է հրաբերի վրայ, ու Յագարտութիւնը հասցրել է Եւրոպայի բոլոր ծայրերում և ժողովրդական յանգրանքները մէջ:

Յեղափոխական խորումը Զայր տեղ վերջելու և սահմանադրական Գերմանիայի մէջ, իրարակետեան գրասարարում է պողպատեան զանգուանների աղքատները: Նոյնիսկ Վիլհելմի և կարգանք միաբանաբար ու բերկին մեծ, արգիւնամարտական թագերից մինը քիչ առաջ կատարեալ ազատութեան թասերանք էր — որիւնով աւարտապիւնը — որպիսին շեք ստեղծ Գերմանիան իր քաղաքական յեղափոխութեան օրերից ի վեր...

Դա թերևս պատասխանն էր ընդունա կայ զէր է փերջին ճառին, որ այդ անուղիչի ֆանֆարորը մի անգամ ևս ի լուր շախարհի հռչակում էր իր դատաւանային ծագումն՝ իրաւունքը հանդէպ ժողովրդական յաւակնութիւններէ։

Եւրոպում է և գերմանիայում, Հիւսում է հին, կայտերական Գերմանիայի համար այն սև մահապատմութիւնը, որ Հայն է երգել է իր Weber-ի մէջ.

*Alldeutschland, wir weben dein Leichentuch!
Wir weben hinein den dreifachen Fluch!*

Wir weben, wir weben!“...

„Պատաւ Գերմանիա, մեծ գործով եմ ևս դիպասանք, Գործով եմ մտա մէջ եւսպասել անծով, Գործով եմ, անդապար գործով!“...

Եւրոպում է անկեղծքը... Ազատութեան զանգն է, որ հնչում է — հնչել, բռնութեան զոչանքներով — աշխարհի բոլոր բանաւորներին, իշխողներին ու հարստահարիչներին սկիսմանն են Ազատութեան Ձայնն է, որ ծանուցանում է բոլոր հինաւուրջ շէնքերի ու գաւառանքների մայրաւա փլուզմանը և սիրելիքական կարծիք հանրապետութեան անխուսափելի զարուստը...

Յ Ի Ն Ի Ը Ս Ի Կ Ա Յ Բ Ա Կ Է Ս Ը

Դու՛ս, Աննա, Դատարան, Վարդութիւն — բոլոր բոլոր հաստատութիւնները գեանաւորած փուլում են ցարկողի սարքերի առկ և մի եղիչի, շնային սարկաւանութեամբ կատարում են նրա կամքը, նրա ըմբհան հրահանքները ամեն սեղ, կենսի բոլոր սուղարեզներում. Ահա և հայ-Թուրքական աշխարհագրորդ սղերգութեան դատաստանական ֆինալը, վախճանակաւոր... Աննա որ Կուղմ ինսպի, յայտնի է, իր կատակ-ըքնութիւնից՝ յետոյ մեղադրանքի վճիւն էր արձակել Բագրի անբարոք պաշտօնութեան մի քանի ներկայա ցուցիչներին գեհ Կառավարիչ Աննաից եկու ահա և հանդիսաւոր կերպով բեկանեց այդ վճիւրը...

Այդ որ մեղաւոր չէ Գեղաւոր են միայն հայերը Ռուսիկանութիւնը շնչել է իր կողմն բարձրութեան զրայ, պատժելով յոյեղափոխական հայերին՝ Նիկոլա II-ի Աննաբար ցաւում է միայն, որ Թուրք խուժանը և նրաները շնչող-ստիկանութիւնը չեն կարողացել չ աւ պ ա ա տ ժ ե լ յեղափոխականներին...

Հին աւերիկ հայաւանայ շարագործներին փաստաբանում է սերահռչակ արքայապաշտ Ջաւախքի սուլթանի և ահա նրա բռնութեան փաստաբանութեան հիւթը, իր մի քանի փոքրերի մէջ.

Դժուրքերը կատարում էին հայերին՝ նրանց յեղափոխական արմատագրութեան պատճառով... Կախողիներն սպանելուց յետոյ, նրա ընտանիքը արժանացաւ բ որ ձ ր ա գ ո յ ն հ ճ ա ա գ ր ի, որի մէջ նա որակած էր, որ պարտքին անձներ՝ բառերով Այդ բաներն արգեն սպացոյց են, որ Կախողիներն վեր էր ամեն կասկածից. իսկ նա ինքը ամենից էր ճանաչել դատապարտակա պաշտաններին... Ergo...

Յինիզը աւելի հեռուն գնում չի կարող Ան-հարիւրական կառավարութիւնը շարունակում է իր իրախանները, յաղթանակի գինդութեան մէջ Բայց կը գայ, յուսով ենք, եսև հարստեան ժամը...

Ա Ջ Դ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Դրոշակի ձև Ե ա Յ-ի մէջ յայտարարում էր Նոր-Դար՝ ի խմբագիր Ս պ ա ն դ ա ր Ս պ ա ն դ ա լ ր ե ա ն ի մտին ծանօթ սեղեկութիւնը, բարւած աւ ց ե ա լ ա ա գ ր ա յ ա շ ը ո շ ն յ ս ց ր ր ի թ ից, որի շնորհիւ մեկնակցել ու հանրային գաղափարներ են մասնակց նշանաւոր լրտես-պրովոկատորներ, սկսած Հարսիզ-Լանդեսները մինչև Թուրքիո և Կալիֆնակի Մեղադրեալը և հաստատական կարծիքը դառ են պահանջում խմբագրութիւնը, միանգամայն համաձայն այդ օրինակը պահանջին, պատարտ է յանձնելու դորը արտասահմանում ժ ի ղ կ ու ա կ ճ ա յ ի ն յ ե զ ա փ ո խ ւ ա ն ա ե ն ի ն, կազմած ուսու, լին ու յ Ա հ ա ա ն ն եր ի հեղինակաւոր ներկայացուցիչներին: Մեղադրականը փաստող ու հաստատող վկաններ են՝ Լեւնիդ Մենշիկով և Վլադիմիր Բուրջիկ:

ԿՐՈՇԱԿ

Կ Ա Ջ Մ Ա Կ Ե Ր Գ Ա Կ Ա Ն

Ա Ջ Դ

Ճիղկակի ընկերները Յ ա ի ու թ ի լ ո մ Յ ը մ ք ե ա մ, որ երկու տարի առաջ իր գործած մէկ յանցանքիմ համար դատապարտւած էր ժ ա մ ա մ ա կ ա լ ո թ ր հ ճ ո ա ց ւ ա մ, պարզորս գոտաւ ծ ճանը յայտարարում մէջ — յանդգնելով շահագործել Կազմակերպութեան անունը, ի գիտութիւն Դ ա շ մ ա կ գ ա կ ա մ ր ո լ ո թ ր մ ա թ մ ի ո մ եր ու և ը մ կ եր մ եր ու մ կը յայտարարենք վերոյիշուալ Յարութիւն Յընթանը վերջնականապէս դուրս ձգու ալ յայրամսնա շըջանի դաշմակցական շարքերէ:

Հ. Յ. Դ. ԳԱՅ. ԿԵՐԻ ԿՈՄԻՏԷ

„ԳՐՅՈՍԿԻ“ ԳՊԱՐԱՆՅՈՒ ՆՐ ԼՈՅՍ ԵՆ ՅՅԱԼ

եր. ա.

- Ա. ԱՐԱՄԱՍՍԻ, Ռեկոնցիոնիստի (ընթացում-բան հասարակական աշխատակիցներին զանկ ևս իրանցներ) — 30.
- Մ. ՎԱՐՆԻՆԱՆ, Համաժողովրդական բանակի... — 50.
- Rapport, prés. au Congrès S. J. de Copenhague (Կոպենհագենում գեղաւորութիւնի խորհուրդի Միջազգ. Սոց. Համագումարին)
- Նոյնը գերմաներէն լեզուի:

ՄԻՔ. ՎԱՐԱՆԻՆԱՆԻ

ՎԵՐԱԾՆԵՒՈՂ ՀԱՅՐԵՆԻԻԸ

Ե Ի

Մ Ե Ր Գ Ե Ր Ը

(«ԴԱՆԱԿՅՈՒԹԵԱՆ» XX-ԱՄՅԱԿ ԱՌԹՈՂ)

ԳԻՆԷ Է 3 ՃԲԱԿ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ 1 Ռ. 50 Կ.

Կապէ՛ք Réd. du „DROSCHAK“, Genève (Suisse).